

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

DIPLOMOVÁ PRÁCE

OSOBNOST KARLA FARSKÉHO V CÍRKEVNÍM ŽIVOTĚ
ČESKOSLOVENSKA VE 20. LETECH 20. STOLETÍ

Vedoucí práce: PhDr. et PaedDr. Marek Šmíd, Ph.D.

Autor práce: Bc. Tereza Rillichová

Studijní obor: Historie navazující

Ročník: 2

2016

Prohlašuji, že svou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1948 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 27. 4. 2016

.....

Na tomto místě bych chtěla v první řadě upřímně poděkovat vedoucímu této kvalifikační práce PhDr. et PaedDr. Marku Šmídovi, Ph.D., za cenné rady a připomínky, metodické vedení práce, velkou trpělivost, pečlivost a ochotu, s níž mi věnoval svůj čas. Radou i činy přispěli také pracovníci Ústředního archivu a muzea Církve československé husitské v Praze, jmenovitě Mgr. Marcel Sladkowski, Mgr. Martin Jindra, PhDr. Petra Večeřová, Ph.D., a Mgr. Vladimír Červený, za což jim také patří mé vřelé poděkování. V neposlední řadě by tato práce nikdy nevznikla bez obětavé podpory mé rodiny a blízkých, kterou mi poskytují, kdykoli je jí třeba.

Anotace

Diplomová práce se bude zabývat osobností Karla Farského v období od konce první světové války do jeho předčasné smrti v roce 1927. Jejím cílem bude především analýza osobnosti zmíněného kněze a reflexe proměn jeho náboženského vnímání, jež ho odvedlo od katolické církve a přivedlo ke skupině modernisticky smýšlejících kněží, kteří na počátku roku 1919 akcentovali reformní myšlenky uvnitř katolické církve. V roce 1920 se Karel Farský podílel na založení Církve československé a postupně se stával její vůdčí osobností; v letech 1924-1927 zastával funkci jejího prvního patriarchy. Autorka současně zasadí sledovanou osobnost do politicko-náboženského prostředí první Československé republiky.

Abstract

My thesis is going to look into the life of Karel Farský since the end of the first world war till his sad, early death in 1927. Its objective is primarily to analyse his personality and to show a reflection of changes in his understanding of religion, which caused his abandonment of the Catholic church and led him to a group of modernist-minded priests, who were giving importance to reform it. In 1920 Karel Farský participated in founding the Czechoslovakian church and also started to become one of its leading figures slowly; he was even its first patriarch in years 1924-1927. The author concurrently puts him into a politico-religious context of the first Czechoslovakian republic.

Obsah

1. ÚVOD	7
2. ŽIVOT A ČINNOST KARLA FARSKÉHO DO OBNOVENÍ JEDNOTY KATOLICKÉHO DUCHOVENSTVA	11
2.1. RODINA KARLA FARSKÉHO A RODINNÉ ZÁZEMÍ.....	11
2.2. ČINNOST A LITERÁRNÍ DÍLO KARLA FARSKÉHO DO ROKU 1918.....	15
3. NÁBOŽENSKÝ VÝVOJ V ČESKÝCH ZEMÍCH DO ROKU 1920	23
3.1. NÁBOŽENSKÝ VÝVOJ OD KONCE 18. STOLETÍ DO VZNIKU ČESKOSLOVENSKA.....	23
3.2. NÁBOŽENSKÁ SITUACE NA POČÁTKU PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY.....	27
3.3. REFORMNÍ Hnutí ŘÍMSKOKATOLICKÉHO DUCHOVENSTVA V LETECH 1918-1920..	29
3.3.1. REFORMNÍ Hnutí V ČESKÝCH ZEMÍCH.....	32
3.3.2. RADIKÁLNÍ KŘÍDLO.....	36
4. FARSKÉHO CESTA K RADIKALIZACI	44
4.1. POČÁTKY REPUBLIKY A CÍRKEVNÍCH REFORM.....	44
4.2. ZOSTŘENÍ SITUACE.....	47
5. KAREL FARSKÝ A CÍRKEV ČESKOSLOVENSKÁ V LETECH 1920-1924	51
5.1. VZNIK CÍRKVE ČESKOSLOVENSKÉ.....	51
5.2. CÍRKEV ČESKOSLOVENSKÁ VE SVÝCH POČÁTCÍCH.....	61
6. KAREL FARSKÝ PATRIARCHOU ČESKOSLOVENSKÉ CÍRKVE (1924-1927) ..	64
6.1. LITERÁRNÍ ČINNOST.....	65
6.2. KONFERENCE VE STOCKHOLMU.....	68
6.3. CESTA DO SPOJENÝCH STÁTŮ AMERICKÝCH.....	71
6.4. POSLEDNÍ OKAMŽIKY.....	75
7. DRUHÝ ŽIVOT KARLA FARSKÉHO A JEHO ODKAZ	81
7.1. FARSKÉHO LITURGIE DNES.....	81
7.2. SPOLEČNOST THDR. KARLA FARSKÉHO.....	81
7.3. RODNÝ DŮM KARLA FARSKÉHO.....	82
7.4. DRUHÝ ŽIVOT KARLA FARSKÉHO.....	83
8. ZÁVĚR	91
9. PRAMENY A LITERATURA	94
10. PŘÍLOHY	98

1. Úvod

Téma předložené diplomové práce vychází ze zájmu autorky o období tzv. první Československé republiky, která vyvstala na pozůstatcích rozpadlé rakousko-uherské monarchie. Její vznik provázelo mnoho problémů a nejasností, český národ byl teprve ve fázi svého plného uvědomování a vznik národnostního státu byl spíše splněným snem části populace než předem připravenou a důkladně promyšlenou akcí. Avšak následná euforie z existence vlastního státu a jeho schopnost existence navzdory všem počátečním obtížím postupně rozptylovala obavy jeho zástupců i obyčejných lidí.

Podobně chaotická situace, jakou jsme zaznamenali u zrodu Československé republiky, probíhala i v římskokatolické církvi. Přímo v jejím jádru existovala skupina kněží, kteří byli nespokojeni s dosavadní situací, se „zkonstatělostí“ katolické církve, neschopností se přizpůsobit moderní poválečné době a novým sociálním podmínkám. Věřící byli nuceni stále navštěvovat mše celebrowané latinsky, kterým nerozuměli, a vnímat zdobnou nádheru a pompéznost kněžských oděvů i svatostánků. Modernisté v samotném lůně církve požadovali kromě změn výše popsaného také například zrušení celibátu, který jim připadal nedůstojný a který často nebyl dodržován. Někteří kněží sexuálně žili se svými kuchařkami či hospodyněmi a nebylo neobvyklé, že se z tohoto jejich svazku narodily děti. Římská církev tuto situaci blahosklonně přehlížela, tiše s tím tedy souhlasila, celibát ovšem pokrytecky zrušit odmítla.

Jedním z modernisticky smýšlejících kněží byl také Karel Farský, o kterém pojednává tato diplomová práce. Původně katolický kněz, pocházející z chudých horských poměrů, doktor teologie, vyučující náboženství na plzeňské reálce, vnímal již před první světovou válkou i v jejím průběhu nedostatky v učení římské církve, v chování jejích příslušníků i záporné nebo rozpačité reakce svého okolí vůči ní. Již během války se formovaly jeho názory, které byly brzy natolik radikální, že nebyl schopen nečinně přihlížet, stal se členem *Jednoty katolického duchovenstva*, která se snažila o drobné změny uvnitř katolické církve, ale která nakonec nebyla natolik striktní, radikální a důsledná, aby Karla Farského uspokojila. Výsledkem byl tedy jeho definitivní rozchod s katolickou církví a založení vlastní křesťanské církve spolu s podobně smýšlejícími kněžími. Církev československá, nesoucí od roku 1971 název Církev československá husitská, existuje dodnes, i když v době jejího vzniku jen málokdo věřil, že přežije prvních pár let své existence a nakonec i smrt Karla Farského, který se stal jejím prvním patriarchou a zakladatelem v pravém slova smyslu. Dodnes probíhají mše podle liturgie, kterou sepsal, i podle zásad, které ustanovil. V Církvi československé husitské je

dodnes uctíván se všemi poctami, které se slučují s křesťanským vyznáním. Jeho jméno nesou například některé sbory v českých městech.

Je poměrně překvapující, že při podrobném studiu české historiografie není možné nalézt žádnou moderní publikaci, která by se zabývala jeho životem a dílem. Byl velmi výraznou osobností, která dlouhé roky neúnavně pracovala a publikovala, avšak moderní zpracování, které by zaznamenalo a zhodnotilo jeho přínos české kultuře, společnosti i vzdělávání, stále čeká na svého autora. Dílčí studie, pojednávající o jeho osobě, přinášejí pouze útržkovité a mělké informace bez komplexnějšího vhledu do zmiňované problematiky.

Cílem předkládané diplomové práce je analýza, interpretace a popis osobnosti Karla Farského v nábožensko-politických proměnách 20. let 20. století. Tato práce je zaměřena především na jeho činnost v rámci Církve československé, ale tento záměr by nebylo možné uskutečnit bez přiblížení jeho rodinného zázemí, sociálních struktur i myšlenkového světa, proto se autorka při podrobnějším studiu rozhodla pojmout příspěvek ke Karlu Farskému komplexněji, než bylo původně plánováno.

Aby mohl být zhodnocen přínos díla Karla Farského, bylo nutné stručně ozřejmit náboženskou situaci v tomto období, to znamená na konci Rakouska-Uherska, za první světové války a především po ní. Autorka vycházela z knihy Pavla Marka *Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918-1924)*, která podrobně analyzuje všechny důležité aspekty náboženského vývoje v tomto období. Náboženský vývoj nejen na konci monarchie je přehledně popsán v knize Marka Šmída *Nepřítel: První republika. Radikalizace skupiny českých katolických intelektuálů v letech 1918-1938* či v knize Davida Frýdla, *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky. Snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě*.

Biografická data prvního patriarchy byla čerpána ze starších monografií, které o něm byly vydány, většinou z pera příslušníků Církve československé. Jednalo se například o knihu Václava Kadeřávka a Zdeňka Trtíka *Život a víra ThDr. Karla Farského* nebo o stručnější dílo Miloslava Kaňáka *Karel Farský*. Velmi zajímavou publikací jsou vzpomínky a příspěvky k životu a dílu Karla Farského *Sborník Dra Karla Farského. Kniha vzpomínek, dojmů a úryvků z díla a života zakladatele církve československé*, které byly edičně vydány Františkem Pokorným již rok po Farského smrti. Zde jsou uveřejněny krátké příspěvky lidí, kteří Karla Farského znali, ať už se jednalo o jeho rodinu, přátele, známé nebo spolupracovníky. Kniha je doplněna ilustracemi, které zachycují rodný horský kraj a okolí Škodějova, Farského rodné vesnice a také básněmi, které se vztahují k patriarchově osobnosti. Většina publikací i článků, vztahujících se k jeho osobě i činnosti, má výrazně apologetický akcent.

Nedílnou součástí diplomové práce jsou také novinové a časopisecké články, které psal Karel Farský sám a uveřejňoval je například v *Českém zápase*, nebo články, které informují o jeho životě a činnosti. V Ústředním archivu a muzeu Církve československé husitské v Praze je dochováno mnoho památek na prvního patriarchu, jedná se o jeho korespondenci, deníky, korespondenci jeho rodiny i spolupracovníků a různé poznámky a příspěvky. Bohužel deníky jsou spíše seznamem krátkých a úsečných poznámek než souvislým textem, ze kterého by bylo možné vyvozovat více konkrétních informací.

U citací, které jsou použity v textu, je zachováno původní znění beze změn, s chybami i dobovými odlišnostmi, a to kvůli autenticitě, která je také součástí výpovědní hodnoty této práce i děl, ze kterých jsou citace převzaty.

Při tvorbě této diplomové práce autorka vycházela z metody přímé, založené na heuristice dostupných dochovaných pramenů a literatury. Tyto materiály byly kriticky analyzovány a zhodnoceny a na jejich základě je hermeneutickým přístupem na pozadí první Československé republiky popsána a interpretována reformní činnost kněze Karla Farského, která odráží církevní a částečně i politické dějiny československého státu. V práci je uplatněna biografická metoda spojená s analýzou publikovaných textů, jejichž autorem byl Karel Farský, a jejich následnou syntézou, podávající ucelený obraz doby a myšlenkového světa prvního patriarchy.

Práce je rozdělena do šesti tematických kapitol, které se částečně řídí časovým rozmezím, které je uvedeno přímo v názvu kapitoly. Výjimku tvoří kapitola čtvrtá, která je souborem myšlenek a názorů Karla Farského, které publikoval v novinových člancích i ve svých dílech, a kapitola sedmá, ve které se autorka snažila zachytit odkaz Karla Farského a jeho druhý život. Dodnes je jeho jméno hojně skloňováno, pro někoho je „andělem, který vyvedl křesťany z područí zkažené a zkostnatělé katolické církve“ a pro druhého „děblem, který svými kacířskými myšlenkami nakazil křesťany a přivedl je do područí své sekty.“

Druhá kapitola se snaží přiblížit jeho soukromý život do konce první světové války, prostředí, ve kterém vyrůstal, rodinné příslušníky, kteří na něj uplatňovali více či méně svůj vliv a jeho studia. Stěžejními částmi této práce jsou kapitoly třetí, pátá a šestá. Ve třetí kapitole se autorka snažila popsat myšlenkový přerod Karla Farského, který vyústil ve vznik nové Církve československé v rámci církevního vývoje na území Československé republiky. Pátá kapitola popisuje vnitřní spory při konstituování Církve československé, které reprezentuje především dlouhotrvající zápas o ideovou orientaci. Následující kapitola přibližuje dobu Farského patriarchátu, která se na první pohled jeví jako nejdůležitější, ovšem z autorčina pohledu bylo toto životní období pro Karla Farského spíše setrvačné než tvůrčí. Významná byla

sice jeho cesta na kongres do Stockholmu i misijní cesta do Spojených států amerických, v jiných ohledech se ale spíše snažil udržet a rozvíjet to, co vybudoval již dříve. V tomto období se také trvale zhoršoval jeho zdravotní stav, který mu znesnadňoval, v posledním roce života dokonce znemožňoval, významnější činnost.

Jeho předčasná smrt byla ranou pro širokou veřejnost, což ilustruje velké množství kondolencí i tisíce lidí, kteří se zúčastnili Farského pohřbu. Tato diplomová práce se alespoň částečně snaží přispět k poznání osobnosti prvního patriarchy Církve československé, jejíž činy jsou popsány na pozadí první Československé republiky a církevního vývoje v ní.

2. Život a činnost Karla Farského do obnovení Jednoty katolického duchovenstva

2.1. Rodina Karla Farského a rodinné zázemí

Pro pochopení pozdějších událostí je vhodné přiblížit prostředí, ze kterého Karel Farský pocházel a které formovalo jeho názory a postoje. Jeho kořeny leží v horské oblasti severních Čech. Na usedlost se sedmi korci¹ polí v obci Helkovice v podhůří Krkonoš se přizemil v roce 1847 truhlář Karel Farský.² Z jeho manželství s Marií Františkou, rozenou Kopalovou, se narodili dva synové, František a Josef. Oba měli v životě Karla Farského, pozdějšího patriarchy Církve československé, nezastupitelnou roli. Mladší Josef vystudoval jičínské gymnázium, v Hradci Králové absolvoval bohoslovecký seminář a po vysvěcení na kněze působil jako kaplan v Přimdě na Šumavě. Farářem se stal roku 1881 v Bohuslavi. Pro svou práci byl povolán do Prahy a pověřen pedagogickou službou v kněžském semináři. V letech 1892-1902 tam zastával funkci spirituála. V letech 1902-1910 dosáhl vysoké církevní funkce kanovníka vyšehradského, v níž zesnul dne 28. února 1910.³

Josefův bratr František Farský se vyučil truhlářskému řemeslu. Spolu s rodiči zakoupil chalupu „Na Převrátí“⁴ v nedalekém Škodějově s číslem popisným 85,⁵ kde se usadili a František obhospodařoval svá pole. Rodiče si zde zajistili výměnek s podílem ze sklizně a z výnosu hospodaření, a to svým příspěvkem ke koupi usedlosti ve výši 800 zlatých z celkové částky 2000 zlatých. Chalupa byla pořízena částečně na dluh. Zbylé peníze, které František dlužil původnímu majiteli Vítovi Syrovátkovi, 1470 zlatých, zaplatil ve třech splátkách, poslední splátku uhradil v únoru 1872. Je však pravděpodobné, že si na splacení dluhu vypůjčil od přátel, kterým peníze splácel následně manželčiným věnem.⁶

¹ Korec je stará plošná míra, 1 korec byl 0,2877 ha.

² V knize *Život a víra ThDr. Karla Farského* od autorů V. Kadeřábka a Z. Trtíka je Karel Farský, dědeček Karla Farského, o kterém tato práce pojednává, chybně uveden jako František Farský. Avšak z paměti Josefa Farského, bratra pozdějšího patriarchy Církve československé, vyplývá, že se jejich dědeček jmenoval Karel. Josef Farský to ve svém příspěvku doložil opisem křestního listu i svatební smlouvy svého dědečka Karla Farského. Chybně je v již zmíněné knize také uveden rok, kdy se Karel Farský do obce přistěhoval. Nejednalo se o zde zmíněný rok 1821, toho roku se Karel Farský narodil, stejně jako jeho žena, se kterou se později oženil, a to roku 1847. Tento rok, jak předpokládám, je i rokem přistěhování Karla Farského do Helkovic. Vzpomínky Josefa Farského jsou publikovány ve sborníku editovaném Františkem Pokorným: *Sborník Dra Karla Farského. Kniha vzpomínek, dojmů a úryvků z díla a života zakladatele Církve československé*, který byl vydán v Praze v roce 1928.

³ Václav Kadeřábek – Zdeněk Trtík, *Život a víra ThDr. Karla Farského*, Praha 1982, s. 9.

⁴ Také „Na Přivrátí“, tzn. na protilehlé stráni. Chalupa Na Převrátí měla výměru 18 korců, což vzhledem k málo úrodné horské půdě stačilo sotva k obživě rodiny. František Pokorný, Škodějov, in: František Pokorný, *Sborník Dra Karla Farského. Kniha vzpomínek, dojmů a úryvků z díla a života zakladatele Církve československé*, Praha 1928, s. 8-9.

⁵ Stavení „Na Převrátí“ mělo číslo popisné 85 i přes to, že Škodějov měl jen 29 domů. Číslování pocházelo ještě z doby, kdy dům oficiálně náležel k obci Příkrý. Josef Farský, *Za rodným bratrem*, in: F. Pokorný, *Sborník*, s. 17.

⁶ Tamtéž, s. 22-23.

Škodějov byl v této době malou obcí, která ležela 7 km od Semil. Do roku 1924 byl součástí obce Příkrý, poté se stal samostatnou obcí s 29 domovními čísly a 117 obyvateli. Kromě několika statků a chalup fungoval v obci také mlýn. Stavení byla skromná, většinou roubená ze dřeva, krytá slaměnými došky a s jedinou obytnou místností.⁷

František Farský se oženil s Johanou Bochovou v Roprachticích v roce 1873. Nevěsta byla dcerou škodějovského sedláka Josefa Bocha a jeho ženy Františky, rozené Chvalinové. Narodila se jako pohrobek a celý život vyrůstala pouze se svou matkou a bratrem Michaellem, který se později stal ředitelem pražské advokátní kanceláře. Johana měla poměrně vysoké věno, 1000 zlatých, které zdělila po příbuzných svého otce. Chalupa Na Převrátí zůstala však výhradním majetkem Františka Farského, Johana ji zdělila až po smrti svého muže, jak bylo stanoveno ve svatební smlouvě.⁸

Z manželství se narodily děti Františka,⁹ Josef, Karel, František¹⁰ a Ludmila.¹¹ Syn Karel se narodil dne 26. července 1880. Otec byl celý život nemocný, se svým těžkým údělem nespokojený, stavení bylo zanedbané, i když výnos z polí se v této době zvýšil. A to i přes všeobecnou zaostalost tehdejšího zemědělství, která způsobila, že většině rolníků na horách se nedařilo. Hospodářství vedla především matka, zbožná a pracovitá žena. O dva Františkovy syny se staral hlavně strýc Josef, který umožnil Josefovi a Karlovi studium v Praze. Na horách, kde bylo živobytí těžké, považovali lidé za výhodné „mít děti z domu, aby nemuseli žít tolik hladových krků“. I přes to, že by někdy v hospodářství jejich pomoc uvítali, Karel však pomáhal v hospodářství celé dětství. Za svých gymnaziálních i seminárních studií se vracel do rodného Škodějova každé léto, aby pomohl matce, která zůstala neprovdána, při žních. Za první světové války se o rodinné hospodářství staral ještě intenzivněji a pomáhal i sousedům.¹²

⁷ F. Pokorný, Škodějov, in: F. Pokorný, Sborník, s. 7-8.

⁸ J. Farský, Za rodným bratrem, in: F. Pokorný, Sborník, s. 23-24.

⁹ Sestra Františka zemřela v dubnu 1913, jak o tom Karla Farského informovala telegramem jeho matka dne 21. dubna 1913. Ústřední archiv a museum Církve československé husitské v Praze, Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 1324, sign. A II, kart. 33.

¹⁰ Třetí syn František zůstal hospodařit na rodinném statku poté, co oba starší bratři (Josef a Karel) odešli studovat do Prahy.

¹¹ V archivu Církve československé husitské se dochovaly její dopisy z let 1915, 1919 a 1920, adresované bratru Karlu Farskému, kterého v nich oslovuje důsledně „Drahý Karličku!“. I texty dopisů odkazují k blízkému a vřelému vztahu sourozenců, a to i přes to, že Ludmila Karlovi opakovaně vytýkala, že nepřišel domů na statek. Děkovala mu za dary i za peníze, které jí posílal, pravděpodobně s jakousi pravidelností. Ve svém psaní ho také dvakrát prosila o radu právníckého charakteru. Stylistika dopisů i množství gramatických chyb odkazují k velmi nízkému vzdělání Ludmily Farské. Ústřední archiv a museum Církve československé husitské v Praze, Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 1363, sign. A II, kart. 35.

¹² Josef Syrovátka, Jak to u nás chodívalo, in: F. Pokorný, Sborník, s. 55-57.

Otec František byl velmi zbožným katolíkem, k čemuž vedl i své děti. Zemřel v roce 1892 po delší nemoci,¹³ v této době syn Karel končil primu na gymnáziu.¹⁴ Rodina se po smrti otce rozhodla, že Karel se již do školy nevrátí a zůstane hospodařit na rodinné usedlosti. S tímto řešením byl Karel spokojený. Bylo však nutné povolení okresní školní rady k předčasnému ukončení studia. Karlovi bylo pouhých 13 let, k dokončení občanské školy mu tedy zbýval ještě jeden povinný rok. Rodina doufala, že díky jeho vynikajícímu vysvědčení bude žádost schválena. O přímluvu rodina požádala Karla Vaňoučka, majitele dvorce v Ropraticích, který byl členem této školské rady. On ale, místo aby žádost podpořil, tento návrh rázně odmítl. A matce Karla Farského řekl: „*Osobo, co myslíte, chlapce s tak krásným vysvědčením strhnout se studií a kazit mu věk! Kdyby měl sám rozum a vám z domu utekl!*“¹⁵ Žádost byla tedy zamítnuta a Karel se musel vrátit na gymnázium, kde v roce 1900 odmaturoval.¹⁶ I přes smrt

¹³ Z vyprávění Josefa Farského vyplývá, že jeho otec František Farský měl zdravotní problémy již od dob svého mládí, kdy se věnoval těžké řemeslné práci. Na jaře 1891 nešťastnou nehodou zapálil suchou mež, když odhodil sirku, kterou si zapaloval dýmku. Při překotném hašení se podle svých slov „uhnal“, což zhoršilo jeho celkový zdravotní stav. V roce 1892 byl léčen v pražské všeobecné nemocnici s očním vředem, vrátil se ale nedoléčen. V dopise svým rodičům František Farský popsal své potíže s trávením brambor, kvasnic, zelí a dalších těžkých potravin. Karel Farský se na konci života několikrát zmínil, že má pravděpodobně stejnou nemoc, na jakou zemřel jeho otec. J. Farský, Za rodným bratrem, in: F. Pokorný, Sborník, s. 36-37.

¹⁴ Tamtéž, s. 26-32.

¹⁵ Tamtéž, s. 38-40.

¹⁶ Miloslav Kaňák, Dr. Karel Farský. O životě a díle prvního patriarchy Církve československé, Praha 1951, s. 11.

otce bylo Karlovi umožněno dále studovat. Rodinnou usedlost později převzal jeho bratr František,¹⁷ který se oženil s Albínou Salabovou,¹⁸ a matka s dcerami odešla na výměnek.¹⁹

Starší Josef v Praze dosáhl doktorátu práv a Karel studoval na Karlo-Ferdinandově univerzitě teologii, ve studiu mu pomáhal jeho strýc Josef. Vysvěcen byl dne 29. června 1904 v kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, kde sloužil svou první mši. Jeho první fara, kde působil jako kaplan, se nacházela v Ostrově a v Perníku u Jáchymova. Doktorát z teologie mu byl udělen dne 4. prosince 1909 na základě dizertační práce *De Dinatione et magia in Sc. Scriptura*.

¹⁷ Františkovy dopisy jsou zajímavým vhladem do života drobného hospodáře před první světovou válkou, v jejím průběhu i po ní. Ve svých dopisech František popisoval těžkosti hospodaření, především špatné počasí a drahotu. Zmiňoval se také o zraněných a zabitých mužích na bojištích první světové války, které rodina znala. Poprvé byl sám odveden pravděpodobně na počátku roku 1915 k „páté rezervní kumpanii“ nedaleko ruských hranic, která měla hlídat Rusy. Již v únoru psal bratru Karlovi opět ze Škodějova, protože byl poslán domů jako službě nezpůsobilý. V létě roku 1916 byl odveden k zeměbraně, jeho dopisy přicházely ze Šoproně. Žádal o dovolenku, aby se mohl vrátit domů na polní práce. Podle dalšího dopisu mu bylo vyhověno. Žádal bratra o nějaké peníze, kterých měl nedostatek, a řešili spolu podporu pro maminku, o níž požádali, ale byla zamítnuta pro špatné podání. V roce 1917 psal opět z války – o špatném stravování a neutěšených životních podmínkách. Také měl problémy se zuby a prosil bratra o peníze, rodinu o chleba a o vyplnění žádosti kvůli jeho dovolence, aby mohl přijet na polní práce. Napsání žádosti připomínal bratrovi v několika dalších dopisech, kde ho žádal, aby do ní napsal výměru polí, kterou může vylepšit pár korci navíc, dále počet dobytka a maminkino stáří. Měl také potvrdit, že je František pro hospodářství naprosto nepostradatelný. Na počátku roku 1918 František Karla napomenul, že na Škodějov asi zapomněl, čekali ho na Vánoce a on nedorazil. Karel byl pro rodinu velkou autoritou a bratr František se ho často ptal na radu ohledně hospodářství. V dopise ze dne 3. března 1918 informoval František Karla o své chystané svatbě s Albínou Salabovou, jednalo se o finančně výhodný sňatek, který měl pomoci válkou a drahotou vyčerpanému hospodářství. Žádal bratra, aby ho informoval o rodinných finančních poměrech, ale aby vše udělal „pod rukou“, aby jeho plánovaný sňatek nebyl ohrožen. Dluhy totiž rodině své nastávající zatajil a nyní musel vyřešit peníze pro sestry a maminku a dlužné peníze bratru Karlovi. Poté bratra žádal o pomoc se sepsáním svatební smlouvy. František byl od vojska osvobozen do konce listopadu 1918 a začátkem prosince zažádal znovu. Informoval se proto u bratra, jak pokračuje válka s Maďary. A popisoval také rekvizice, kterým museli odevzdávat svou úrodu. Nezapomněl se zmínit také o poválečném kolkování peněz. Okomentoval to ale slovy: „*S kolkováním peněz jsme u nás taky neměli žádných starostí, žádné peníze jsme totiž taky neměli.*“ Stylistika, množství gramatických chyb i častá absence interpunkce vypovídají o nízké úrovni Františkova vzdělání. Ústřední archiv a museum církve československé husitské v Praze, Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 1356, sign. A II, kart. 34.

¹⁸ Albína měla pravděpodobně se svým švagrem Karlem Farským přátelský vztah. V dopise si mu stěžovala na to, jak se k ní ženy v domě, pravděpodobně hlavně švagrová Ludmila, chovají: „*Lid. [mila], kterou čtyři lidé slyšely, když mu [Františkovi] pravila, ať mi nabije hodně pak, že hodná a lepší budu vařiti.*“ Další část dopisu, čítajícího čtrnáct listů, je však ještě bojovnější. Albína dávala na výměnek (pravděpodobně své tchyni a švagrové Ludmile) máslo, tvaroh a mléko, byla ale nařčena, že je chtěla otrávit, a to pravděpodobně svou švagrovou Ludmilou. Za to Albína žádala nápravu, podanou jejím bratrem. Popsala zde další problémy se členy rodiny, především tchyní a švagrovou a Karla ujistila, že jeho majetek zůstal netknutý a její vztah k němu, i přes drobná nedorozumění, přátelský. Žádala také Karla, aby potvrdil výši jejich dluhu vůči němu 900 Kč i s úroky, dluh mu bude při nejbližší příležitosti splacen. Vyčetla mu, že ho zvali na Vánoce i Velikonoce a on nepřijel ani nenapsal. Pozvala ho tedy potřetí. V závěru mu vysvětlila, že napsala velmi obsáhlý dopis, aby „*bylo trochu jasna na zemi.*“ V dopisech Albíny Farské se také objevuje velké množství gramatických chyb, které ponechávám v citacích nezměněné. Opět ukazují jen elementární vzdělání Albíny Farské. Tamtéž, inv. č. 1417, sign. A II, kart. 36.

¹⁹ Václav Kadeřábek – Zdeněk Trtík, *Život a víra ThDr. Karla Farského*, Praha 1982., s. 10.

2.2. Činnost a literární dílo Karla Farského do roku 1918

Karel Farský byl jmenován profesorem náboženství na reálce v pražských Vinohradech, ale kvůli sporu s arcibiskupem Lvem Skrbenským z Hříště²⁰ byl v roce 1914 přeložen na II. reálku do Plzně na Mikulášském náměstí. Zde Karel Farský působil více než pět let. Ve vzpomínkách Josefa Brože, profesora II. reálky v Plzni, byl Karel Farský svými žáky oblíben.²¹ Zajímal se o jejich ekonomické poměry a často se stával přímluvcem chudších žáků, čímž dosahoval jejich osvobození od školného. Radil svým studentům i v otázkách mravních, náboženských, případně studijních. Nebylo mu proti mysli diskutovat s nimi také o věcech, které se úzce dotýkaly jeho výuky. Stal se také správcem knihovny chudých žáků. Ve vzpomínkách jeho kolegů, žáků i dalších lidí, kteří o něm vypovídají ve *Sborníku Dra Karla Farského*,²² byl mužem milým, veselým, skromným a plným pochopení. Již za svého působení na plzeňské reálce nesouhlasil podle dochovaných výpovědí s některými postoji a názory katolické církve a náboženství obecně. Byl vlastencem a náboženství dokázal propojit s českou historií, v níž vyzdvihoval dílo Jana Husa a Jana Amose Komenského. Svým novým a lidem bližším pojetím víry k ní dokázal znovu přivést i jedince, kteří svou víru již ztraceli nebo ztratili.²³ Své názory prezentoval v časopisech i drobných spiscích, například v díle *Přelom* nebo *Z pode jha*, o kterých bude řeč dále.

V Plzni psával Karel Farský články do místních časopisů *Český deník*, *Český západ* a do *Národních listů*. Jeho články v týdeníku *Český západ* odrážejí jeho smýšlení náboženské i politické a v neposlední řadě jsou také dokladem jeho vzdělanosti, širokých zájmů

²⁰ Pravděpodobně se jednalo o křivdu vůči strýci Josefovi a dalším důvodem byla Farského kanonická neposlušnost. Studoval totiž matematiku a fyziku, aby se mohl stát profesorem na vznikajícím arcibiskupském gymnáziu v Bubenči. Ovšem koncem roku 1909 kardinálovi oznámil, že již dále v přípravě na profesuru pokračovat nehodlá, protože se studiu nemůže plně věnovat, jedním z důvodů bylo také Skrbenského despotické chování, s čímž Karel Farský nesouhlasil. Kardinál Skrbenský ho obvinil z kanonické neposlušnosti. V dochovaném konceptu dopisu Karla Farského kardinálu Lvovi Skrbenskému, ve kterém vysvětluje toto své rozhodnutí, je také dochována zajímavá informace. Karel Farský byl toho názoru, že chystané arcibiskupské gymnázium neodstraní nedostatek kněžského dorostu, toho by bylo možné docílit jen revizí bohosloveckého studia, tento požadavek je již snahou o katolický modernizmus. Modernisté požadovali, aby v seminářích a na fakultách došlo k rozšíření přednášek z přírodních věd. Karel Farský se také ohradil proti výtce arcibiskupa, „že se zúčastnil demonstrací v Praze“. Tamtéž, s. 11. Srovnej Karel Farský, *Přelom*, Praha 1921, s. 53-54.

Aféra mezi oběma muži měla ještě dohru, jak popisuje Karel Farský ve svém životopise: „Od té doby trval mezi oběma odpor, který přispěl značně k tomu, že Skrbenský odešel r. 1916 z Prahy do Olomouce a že se po uvedení ČČS do Olomouce v květnu r. 1920 s arcibiskupství poděkoval.“ Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Dr. K. Farský, *Vlastní životopis*, K 40/231.

²¹ Tomuto názoru odpovídá i srdečné pozvání, které Karel Farský obdržel od abiturientů II. plzeňské reálky, které učil v roce 1915, k přátelskému posezení dne 31. října 1925 ve Svobodově restauraci v Perlové ulici v Plzni: „Těší se upřímně, že Vás uvítají ve svém středu, aby jim bylo popřáno po více než deseti letech po maturitě ubezpečiti Vás, svého učitele, svoji vděčností a vzpomínkami s Vámi zlatých dob studentských.“ Tamtéž, Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 992, sign. A II, kart. 23.

²² F. Pokorný, *Sborník*.

²³ Josef Brož, Dr. K. Farský na II. české reálce v Plzni, in: Tamtéž, s. 65-66.

a všeobecného rozhledu. Dne 16. listopadu 1917 například poukazoval na nárůst milionářů během války, který byl dán spekulacemi na burze, hospodářské otázce se věnoval také v článku *K situaci hospodářské* dne 7. prosince 1917, kde se podrobněji zabíral slabou Korunou, která způsobovala stále vzrůstající drahotu, stále narůstajícím množstvím papírových bankovek v oběhu a podle jeho názoru nerozumnými finančními operacemi státu: „*A to prý máme svým peněžnictvím imponovati Rusku! Tak alespoň prozradil prof. Poerz. Rusko chceme zakládati půjčkou, abychom si je získali pro sebe, protože potřebuje peněz, a těch mu dnes dohoda nepůjčí. Že bolševici našimi penězi nepohrdnou je právě tak jisto, jako že Lenin-Zederblum se svým štábem velmi čiperně si na jaře po vypuknutí revoluce v Rusku dovedl opatřiti německé pasy na cestu do Ruska. A nedivili bychom se, zvědět, že už navázal s námi styky oboru finančního. Na státní pokladny ruské je prý ‚štírek‘. Konečně, měl-li by tímto ještě nejméně krvavým způsobem urychlen býti mír, ‚Te deum laudamus!‘“²⁴*

Ve svém článku ze dne 23. listopadu 1917 se snažil dodat odvahy perzekuovanému národu²⁵ a v článku *Boj o mír* ze dne 21. prosince 1917 popisoval vyjednávání o Brest-litevském míru a bilancoval dosavadní výsledky války, ovšem se značnou hořkostí, zapříčiněnou přehlížením českého národa: „*Anebo se o rakouské národy ani nebude jednati? Ba, skoro se tak podobá, jakoby národové rakouští mimo Němce a Maďary sobě za hřích měli pokládati, že jsou na světě a když jim už dovoleno osudem, rakouskou hroudu svou vlastní krví zúrodňovati, že ta krev už dávno není německá nebo alespoň maďarská! Hanba to musí být, žít v Rakousku a nebyt ani Němcem ani Maďarem, ba ani obřezán!*“²⁶

²⁴ Český západ, 7. 12. 1917.

²⁵ „*Obnovení persekuce českého lidu a národa už zase straší v tisku českém i nečeském. My voláme: Nebát! Což pak nám persekuce minulých 3 let uškodila? Ano, stála nás mnoho. Naši předáci a i lidé nepatrní zkusili moc, mnoho jich to už ani pověděti nemůže - - - V národě ztajil se dech. Svědomí ozvalo se v každém s vědomím, že v těch trpitelných stíhán je a trpí celý národ, každý. A tu jsme se přestali trkat mezi sebou, stulili jsme se k sobě jako stádo oveček ohrožených divým útokem.*“ A pokračoval: „*Proto tříletá persekuce nás nemohla zdolati. Celý národ cítil její bezprávnost, a nebylo v národě skoro už člověka, který by se byl nezatvrzoval. Tlak budí protitlak!*“ Článek je zakončen optimistickou snahou o povzbuzení: „*A našemu národnímu životu věru už dávno nešlo nic tak k duhu, jako persekuce minulých tří let. Proto se žádných strašáků nelekáme a hledíme budoucnosti klidně vstříc. Nebát!*“ Český západ, 23. 11. 1917.

²⁶ Český západ, 21. 12. 1917.

Na jednání o separátním míru s Ruskem navazuje také vtipně laděný článek *Jak dlouho ještě potrvá válka?*, který napsal Karel Farský pro Český západ, vydaný dne 4. 1. 1918, ve kterém reagoval na novou mobilizační vyhlášku: „*Žádné proroctví – věc je jasná. Nezasvěcenci se domnívají, že může nastati konec války nedostatkem lidského nebo kovového materiálu, potravin, šatů atd. O tom ovšem nemůžeme psát – ne, že bychom neměli dost inkoustu, ale z příčin jiných, které si necháváme pro sebe. Za to můžeme s plnou určitostí a zodpovědností prozraditi jinou válečnou tajnost, která je ostatně nalepena na rozích. Právě vydána byla vyhláška ‚V‘ o svolání domobranců ročníku 1900 ku třídění. Jest patrné, že už nám zbývají z celé abecedy na vyhlášky mobilisační pouhá 3 písmena: X, Y, Z – a bude Rakousko hotovo s abecedou, což lze čekat asi během půl roku. Ovšem, bylo by theoreticky možno použití k další mobilisaci nějakých abecedových náhražek, ale nevíme, jak by to šlo. Německá abeceda už je taky vybraná na německé vyhlášky, řecké lze s těžší použitím pro malou její znalost, zvláště od té doby, co odstraňována řečtina z gymnasií, a tak zbývá ještě z běžných u nás hebrejská (ti na vojnu ale nepůjdou) a jest-li bude dojednan ten separátní mír s Ruskem, že by nám snad půjčili azbuku. Ale té jsme za války dali všude výpověď. Zkrátka, dobře*

Články, které uveřejňoval v Českém západu, se neobešly bez odezvy, jak přiznal ve svém životopise: „[...] od r. 1914 pak jmenován byl profesorem náboženství na II. reálce v Plzni, kde podařilo se mu za války udržeti místní klerikální list Český západ v mezích české myšlenky. V r. 1917-18 psával do jmenovaného listu pravidelné články politické, kterými ocitl se ve sporu s klerikálním vedením v Praze a zejména s plány tamního arcibiskupa Kordače.“²⁷

Karel Farský se stal také členem Občanské besedy, jejímž programem byla práce národně kulturní a humanitní. V besedě organizoval pomoc vojákům, kteří byli z bojů přiváženi ranění nebo nemocní do škol na Mikulášském náměstí, kde byl zřízen vojenský lazaret. V Besedě pořádal přednášky z historie, politiky, fyziky i astronomie.²⁸

Do Prahy jezdil za svým bratrem Josefem Farským²⁹ a za zbytkem rodiny do Škodějova. Zde pomáhal v hospodářství svému bratru Františkovi, mužská práce byla v době, kdy byla většina mužů na frontě, neocenitelná. Celý život se snažil svému bratru pomáhat s hospodařením, ať již fyzicky či jen radou, jeho bratr František totiž podle dochované korespondence nebyl schopným hospodářem a hospodářství mělo značné finanční potíže. S tím pravděpodobně souvisí i zájem Karla Farského o hospodářství obecně i o jednotlivé výnosy.³⁰

to nepřijde se žádnou náhražkou a podle všeho nezbude, než učiniti vojně konec, nebo ji vést bez dalších mobilisací. Že by ministerstvo hodlalo z této nesnáze vyvoditi důsledky a podati demisi, ještě se prozatím neprosýchá.“

²⁷ Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Dr. K. Farský, Vlastní životopis, K 40/231.

²⁸ Jan Khil, Z Podaří k Přelomu, in: F. Pokorný, Sborník, s. 69-70.

²⁹ S bratrem Josefem udržovali přátelské styky, jak vypovídá dochovaná korespondence. Josef Farský se oženil s Annou, o které často píše a jejíž dopisy Karlu Farskému se dochovaly také. V jednom z dopisů opětovně zve Josef Karla za sebe i za Aninku k nim na Štědrý den s výhružkou, že pokud nepřijde, má si vyzvednout dárek, který u nich nechal a že s ním Aninka přeručí veškeré přátelství. Bratři si psali za první světové války i po válce. Zajímavý je Josefův dopis Karlovi, datovaný dne 22. prosince 1917. Pravděpodobně v něm Josef reaguje na jakousi bratrskou výměnu názorů a na Karlův dopis ze dne 26. listopadu téhož roku, což je zde uvedeno. Karel se ve svém listopadovém dopise evidentně zmínil, že se obětoval pro rodinu a pro Př. (pravděpodobně se jedná o rodné stavení „Na Převrátí“) a nešel do duchovní správy, místo toho vypomáhá v hospodářství za bratra Františka, který narukoval do vojska. Josef tuto skutečnost zkritizoval, což se Karla dotklo. V tomto bojovně laděném dopise se proto Josef hájil tím, že je to jen jeho názor a ne rada Karlovi, ale pokud je Karel s nastalou situací spokojený, je to čistě jeho věc. Ovšem poznamenal: „Zrovna jako nelze nutit ke studiu někoho, kdo k tomu není, nelze nutit ani k sedlačíně. To je jediná moje rada, když vše takhle jde.“ V dopise se také odrážely těžkosti válečného hospodářství a starost o stavení Na Převrátí. Z listu vyplývá, že Josef s ní měl jakési úmysly, které se neselekaly s kladnou odezvou, proto zde již jen zkonstatoval, že mu celá záležitost za nastalé problémy, včetně manželských, nestojí. A poradil Karlovi, že není vhodné se zapojovat do hospodářství, které bude po válce v dluzích. Ústřední archiv a muzeum církve československé husitské v Praze, Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 6, sign. A II, kart. 12.

Dne 6. dubna 1915 Josef popisoval jejich těžkou životní situaci a nemoc své ženy Aninky a k textu připojil veršovaný úryvek, který vtipně a výstižně glosuje bídnou situaci, která podpořila lidovou tvořivost: „Na tu válku zatraceně, vys..l bych se věru rád, z dvou set gramů mouky denně, je však vůbec těžko s..t.“ Tamtéž, inv. č. 1215, sign. A II., kart. 31.

³⁰ O stavení Na Převrátí se Karel Farský nestaral jen radou, ale také značnými finančními příspěvky, v roce 1918 částka vynaložená na chod hospodářství přesáhla 8 000 Korun, přičemž stavení bez vybavení podle jeho odhadu mělo cenu přibližně 10 000 Korun. Do hospodářství zakoupil například řezačku i s noži, mlátičku, žentour, dva koně, Stránské pole, vůz, ruchadlo, vápno, osení, střechu, dřevník a také zaplatil práci kováře. V soupisu nejsou zahrnuty příspěvky jeho bratra Josefa a strýce Josefa, který do své smrti v roce 1910 také rodině finančně přispíval poté, co jeho bratr zemřel. Tamtéž, inv. č. 3, sign. A IV, kart. 15.

Dne 14. prosince 1917 uveřejnil v *Českém západu* článek kritizující rekvizice, které byly nyní prováděny na venkově s masivním přispěním vojska: „Uznáváme, že by stát volnou koupí stěžejí sehnal tolik obilnin, bramborů a píce, kolik jich je potřebí pro armádu a pro obyvatelstvo nemající zásob, tedy především pro města. Avšak při tom nijak nepouštíme se zřetele, že shromažďování a provizačních zásob cestou rekviziční vůbec, natož pak za tak rozsáhlé vojenské asistence, je smutným dokumentem úpadku státního hospodářství, pravíme přímo, dokumentem, že stát odcizil se obyvatelstvu, že obyvatelstvo nestotožňuje zájmy své se zájmy státu, sebe se státem naopak, že stát ztratil ve svém obyvatelstvu, kredit a že domáhá se ho násilím, které není daleko od vyloženého nepřátelství.“³¹

Z doby první světové války se dochovaly Farského rukopisy učebnic pro vyučování náboženství na středních školách – *Mravouka* a *Věrouka*. Již zde se ukazuje Farského moderní myšlení, ovlivněné pravděpodobně encyklikou papeže Lva XIII. *Rerum novarum* z roku 1891. V této encyklice papež vyjádřil naději, že se církev zapojí do sociálních přeměn tehdejší společnosti.³²

Učebnice Karel Farský připravoval v letech 1915-1916. Téma křesťanských mravů si vybral pro svou učebnici pravděpodobně s ohledem na právě probíhající válku, která největší měrou změnila všechny mravní hodnoty člověka.³³ Velkou pozornost věnoval v učebnicích husitství. Pražské arcibiskupství rukopisy vrátilo s tím, že nebyly uznány vhodnými pro výuku náboženství katolických studentů.³⁴ Cenzori bránili vydávání i dalších učebnic, což se projevilo jejich naprostým nedostatkem. Tuto situaci Karel Farský reflektoval ve svém fejetonu *Dám aprovisaci za – slabikář* v *Českém západu* dne 25. ledna 1918.³⁵ Článek samotný neprošel cenzurou beze změny, část byla zabělena.

³¹ Český západ, 14. 12. 1917.

³² V. Kadeřábek – Z. Trtík, *Život*, s. 12.

³³ Stanislav Lahodný, *Farský a naše dny*, Praha 1955, s. 21.

³⁴ V. Kadeřábek – Z. Trtík, *Život*, s. 12-13.

³⁵ „O tomto inserátu pověděli mně studenti ve škole, když jsem se jim omlouval, že nyní, v prostřed ledna, dosud jim nemohu opatřit některých učebnic, které jim slibuji od začátku roku, protože nakladatelství je snad má natištěny, ale nemá nití, plátna atd. aby je mohlo svázat. Po straně se dovídám, že případnou urgenci dlužno doložití aprovisací, má-li mít úspěch. Jak se to učí bez učebnic, když se ve škole podle platné učební metody diktovati nemá, o tom darmo mluvit.“ Dále se zamýšlí nad klesající vzdělaností mládeže: „Neboť celý národ musí znamenati zcela jasně, že mládež zůstává zaostalá, nejen následkem všelijakých uhelných, aprovisací a sběratelských prázdnin, nejen následkem nedostatečného vedení domácího v nepřítomnosti otců, kteří jsou na vojně, ale hlavně vinou nedostatku učebnic, které leží ve skladištích pod páskou censorovou jako na 7 zámků zakleté.“ Český západ, 25. 1. 1918.

Cenzuru kritizoval i ve svém dalším fejetonu, uveřejněném v *Českém západu* dne 1. 3. 1918: „A pak buďme upřímní! Já tuhle jednou taky. Napíšu cosi do Českého Západu tak, jak mně inkoust s péra kamul, docela upřímně a podle pravdy, ale to jste měli vidět, jak to bylo bílé; vy jste to vlastně viděli, jenže tam nebylo nic vidět. Od té doby jsem si řekl: Máš přece vychování, jak se na loyálního poddaného sluší a patří, a musíš z toho tedy mít už jednou toho pochopa, že to v naší slušné společnosti nejde, mluvit a psát upřímně.“

Při svých návštěvách Prahy Karel Farský navštívil některé koncerty Emy Destinové, navazující na *Tříkrálovou deklaraci*³⁶ ze dne 6. ledna 1918, které byly manifestací proti rakousko-uherské říši. Dne 19. února 1918 se zúčastnil koncertu při oslavách výročí Národního divadla a dne 1. května 1918 koncertu, který byl oficiálně pořádán k jubileu Národního divadla.³⁷ Do Prahy jezdil i v dalších měsících, jak sám poznamenal ve svém díle *Přelom*: „*Linie českého člověka byla už jasná. Vždyť jsme 13. dubna přísahali v Praze, že 'vytrváme, dokud neztvrdíme'.* Bylo už i po slavných manifestacích slovanských o divadelních dnech květnových, kde jsme velmi jasně a nadšeně aplaudovali smělym a zřetelným projevům našich vůdců politických i hostí slovanských. Účastnil jsem se těchto i jiných projevů osobně. Dnes se sám divím, jak jsem si opatřil možnost býti pokaždé v Praze k velikým těmto událostem a býti při nich osobně.“³⁸

Nástupcem pražského arcibiskupa L. Skrbenského se stal v roce 1916 Pavel Huyn.³⁹ Dne 10. června 1918⁴⁰ podnikl vizitaci plzeňských škol. V Plzni byl vítán generalitou, vysokými úředníky a duchovenstvem. Studenti II. české reálky, v níž náboženství vyučoval

³⁶ Tzv. Tříkrálová deklarace byla přijata na „generálním sněmu poslanců z českých zemí“, na shromáždění, které bylo svolané do Prahy dne 6. ledna 1918. Tato deklarace mluvila „za lid český a za podrobenou a politicky umlčenou větev Slovenskou v Uhrách“. Bylo zde řečeno, že: „*Národ náš touží se všemi demokraciemi světa po míru všeobecném a trvalém. Jest si však plně vědom pravdy, že trvalým může se stát jen mír takový, jenž odstraní staré křivdy, brutální moc převahy zbraní, jakož i nadprávi států i národů nad národy druhými, mír takový, jenž zabezpečí rozvoj národům velkým i malým a osvobodí zejména ony národy, které sténají doposud pod cizí nadvládou. Národ náš hlásí se o svou samostatnost, opíraje se o své historické právo státní a jsa prodchnut všecek vřelou touhou, aby ve svobodné soutěži s jinými národy svobodnými a ve svém státě svrchovaném, plnoprávném, demokratickém, sociálně spravedlivém i na rovnosti všeho svého občanstva vybudovaném a v hranicích historických zemí a sídel svých a své větve slovenské přispěti mohl k novému rozvoji lidstva, založenému na volnosti a bratrství, přiznáváje v tomto státě národním menšinám plná rovná práva národní...*“ Touto deklarací se i česká vnitřní politika spojila s Masarykovou akcí za hranicemi a přihlásila se o samostatný stát. Věra Olivová, *Dějiny první republiky*, Praha 2012, s. 35.

³⁷ V. Kadeřábek – Z. Trtík, *Život*, s. 13.

³⁸ K. Farský, *Přelom*, s. 3. Spisek *Přelom* se Karel Farský rozhodl podle svých slov sepsat proto, aby zabránil dobovým pomluvám, které mluvily o tom, že kdyby mu bylo přiděleno arciděkanství v Plzni, nevznikla by Církev československá. Rozhodl se tedy vysvětlit své pohnutky, které ho dovedly až k tomuto razantnímu kroku a uvést věci na pravou míru.

³⁹ Karel Farský nového pražského arcibiskupa v účtě nechoval, tímto způsobem ho vylicil ve svém díle *Přelom*: „*Ale první pohled do jeho tváře mně ujistil, že je to člověk ne hloupý, naopak dost chytrý, rafinovaně vypočítavý a prohnáný, při tom podezíravý despota, člověk, na kterého má německá řeč velmi jednoduché a nepřeložitelné pojmenování g...r.*“ A dále: „*Druhého dne po příjezdu začal Huyn biřmovati. Školu po škole. A po každém biřmování měl promluvu. Ani sám nevěděl většinou o čem bude kázati nebo o čem káže, ale on kázal, kázal, kázal o ničem, o nebi, o peklu, o věčném zatracení nejraději. Hlas měl jako tur, a třeba bez myšlenky, kázal přece 'tamquam postatem habens' s nesmírným sebevědomím a autoritou. Pro kněze bylo trapno poslouchati jeho řeč, - bylo-li možno něčím postavení kněze a církve vůbec zdiskreditovati, byla k tomu Huynova kázání nejpůsobilejší. Už v úterý 11. června při biřmování dívčích škol, tuším měšťanských, došlo k ojedinělým výbuchům smíchu.*“

⁴⁰ Informace o době a místě plánované návštěvy arcibiskupa Pavla Huyna byla uveřejněna také v týdeníku *Český západ* dne 7. června 1918: „*Dne 10. června t. r. zavítá do našeho města, druhého po Praze, primas českého království nejdř. Pavel hr. Huyn, aby zde uděloval svátost biřmování a vykonal generální visitaci. Uvítán bude duchovenstvem a zástupci samosprávných i státních úřadů a škol u arciděkanského kostela o šesté hod. več. V povinné účtě vítáme i my svého knížete arcibiskupa a přejeme mu, aby byl spokojen s výsledkem své apoštolské cesty v každém směru.*“ *Český západ*, 7. 6. 1918.

Karel Farský, se povinně zúčastnil mše svaté dne 12. června v arciděkanském chrámu. Smáli se špatné češtině, kterou arcibiskup kázal, za což byl Karel Farský povolán do arcibiskupské kanceláře, aby studentskou nekázeň vysvětlil. Když řekl pravdu, byl vykázán z audience. Karel Farský vylíčil vše v redakci *Českého deníku*, zpráva o tom vyšla hned další den ráno. Byla však zcela cenzurou zabílena.⁴¹ Arcibiskup také zkoušel studenty z náboženství. Rozšířila se zvěst, že studenti z vyšších ročníků chystají nepokoje, chtějí pryč arcibiskupa vypískat, proto bylo na realce v kreslárně připraveno šest četníků arcibiskupovy osobní stráže.⁴²

Karel Farský zpětně tuto situaci komentoval ve svém díle *Přelom*: „*Jak mně bylo dodatečně sděleno, měli studenti skutečně ten úmysl. A rozhovořili jim jej profesori domluvou, že by tím mohli způsobit jen mně nepříjemnost. Touto příhodou zlomilo se ve mně všechno. Já začal si uvědomovati od té chvíle rozdíl mezi křesťanstvím a církví, mezi Kristem a římským biskupem, mezi evandéliem, které lidem máme hlásati a jejich život obradostňovati, a mezi panovačným karabáčstvím, které k udržení svého panství římský biskup dává lidem vnucovati. Tam začalo dílo církve československé pracovati o mně a o něm i já.*“⁴³

Dne 21. června 1918 vznikly ve městě výtržnosti kvůli hladu. Lidé tak dali najevo, že nesouhlasí s okázalým zjevem vysokého církevního hodnostáře.⁴⁴ Toho dne došlo k tragédii.⁴⁵ Koterovskou ulicí jel autobus s několika pytli kroup, patřící vojenské správě, která obstarávala zásobování v Plzni, do konzumu opodál.⁴⁶ Z roztrženého pytle se sypaly kroupy. Vyhladovělé děti, které šly ze školy, je sbíraly a jedly. Některé se pravděpodobně snažily vylézt na pomalu jedoucí auto. Situaci začali řešit četníci a na pomoc povolána četa vojska z nádražní posádky sedmihradských Szekelů. Jejich mladý velitel, nadporučík O. Wirfel, nařídil střilet do dětí. Pět chlapců zemřelo na místě nebo po převozu do nemocnice. V neděli dne 23. června 1918 se konal pohřeb dětí bez obvyklých církevních obřadů a vykropení hrobu. Karel Farský se pohřbu, který byl doprovázen hojnou účastí, zúčastnil.⁴⁷ Ve svém díle *Přelom* pohřeb komentoval následovně: „*Kdyby byl Huyn arcibiskupem Kristovým, tedy by sám převzal*

⁴¹ J. Khil, Z Podejha, in: F. Pokorný, Sborník, s. 71-72.

Srovnej K. Farský, *Přelom*, s. 13-17.

⁴² V. Kadeřábek – Z. Trtík, *Život*, s. 13-14.

Srovnej K. Farský, *Přelom*, s. 30-31.

⁴³ K. Farský, *Přelom*, s. 31. Již dne 15. června 1918 byl Karel Farský, pravděpodobně poprvé, Pavlem Huynem označen za modernistu. Tamtéž, s. 25-26.

⁴⁴ Svou okázalost dával arcibiskup výrazně najevo a Karel Farský to ve svém díle *Přelom* se smutným humorem komentuje očima dětí: „*Tím větší pozornosti těšil se jeho automobil na ulici. Kavalkáda uliční mládeže provázela jej všude, kdekoliv se objevil. Aspoň oči nasytit, když jsou žaludky prázdné, myslily si děti a běhaly za ním s pokřikem: H. jede! (Ale to jméno poněkud komolily přesmyknutím hlásek na zcela všední slovo české.)*“

⁴⁵ J. Khil, Z Podejha, in: F. Pokorný, Sborník, s. 72.

⁴⁶ K. Farský, *Přelom*, s. 36.

⁴⁷ V. Kadeřábek – Z. Trtík, *Život*, s. 14.

pohřeb těch ubožátek, uspořádal by z pohřbu mírovou manifestaci a promluvil by nad jejich hrobem slovo, které by muselo doletět i do Vídně a do Berlína.“⁴⁸ Pravděpodobně již v této době se Karel Farský začal více zamýšlet nad reformou církve a počal své myšlenky programově formulovat. Od této doby okolo sebe shromažďoval reformně smýšlející kněžstvo a připravoval české bohoslužby.⁴⁹

Při soukromé audienci na závěr arcibiskupovy vizitace v Plzni žádal Karel Farský po arcibiskupovi omluvu za to, že byl arcibiskupem vykázán z kanceláře po mši dne 12. června, což arcibiskup neudělal. Dne 8. července se nastoupené duchovenstvo loučilo s arcibiskupem políbením jeho prstenu. To Karel Farský odmítl a čekal suspendování.⁵⁰ K tomu již kvůli rozjitřené politické situaci nedošlo.⁵¹ Arcibiskup Huyn opustil Prahu ještě před vznikem republiky a přes Německo odcestoval do Říma, kde očekával vývoj událostí. V červnu 1919, na žádost papeže Benedikta XV., rezignoval na hodnost pražského arcibiskupa.⁵² Jeho nástupcem se stal František Kordač.

Dne 28. října 1918 byl vyhlášen československý stát.“. Na studentských bohoslužbách v aule II. reálky v Plzni Karel Farský hovořil na téma Žalmu 117,24: „*Toť den, který učinil Pán, plesejme a radujme se v něm.*“⁵³ Národní výbor,⁵⁴ který plnil funkci provizorní vlády, ráno převzal pod svou správu klíčovou hospodářskou instituci – Obilní ústav. V průběhu dne Národní výbor převzal od rakouských úřadů veřejnou i vojenskou správu.⁵⁵

Počátkem listopadu se vrátila Kramářem vedená politická delegace ze ženevských porad s Edvardem Benešem a na základě těchto jednání byly zahájeny přípravy k vytvoření první československé vlády. Došlo k ustanovení Národního shromáždění, které převzalo pravomoci Národního výboru dne 14. listopadu 1918. Na této slavnostní schůzi byli jednomyslně sesazeni Habsburkové, stát byl prohlášen republikou, prezidentem proklamován Tomáš Garrigue

⁴⁸ K. Farský, Přelom, s. 42.

⁴⁹ J. Khil, Z Podějíha, in: F. Pokorný, Sborník, s. 74.

⁵⁰ Souběžně s těmito nepřijemnostmi stíhal podle korespondence Karel Farský organizovat i hospodaření. Dne 14. června domů psal: „*Neměl jsem času dříve odepsati na váš dotaz stran těch oprav. Měl jsem právě arcibiskupskou visitaci, biřmování a jiných starostí, takže jsem chtěj nechtěj musil trochu zapomenout, až dnes se dívám, že už je to 14 dní, co jste se mě ptali na ty opravy. Snad není pozdě. Zdali pak už došly ty trouby? S přerovnávaním žlabů jsem docela srozuměn, ale kanálek by musil být veden v chlévě za dům jako dřív; jen to tam ve zdi vymazat, aby močůvka neutíkala do země. Je jí potřebí tam na ten kompost.*“ Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 3, sign. A IV, kart. 15.

⁵¹ Arcibiskup Pavel Huyn Karla Farského přeci jen potrestal, když o dva měsíce později vyloučil jeho žádost o arciděkanství v Plzni. Nedlouho na to však opustil republiku a již nikdy se ti dva spolu nepotkali. K. Farský, Přelom, s. 61.

⁵² V. Kadeřábek – Z. Trtík, Život, s. 15.

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ V tuto chvíli reprezentován pěti muži, později označenými jako „Muži 28. října“. Jednalo se o Antonína Švehlu, Aloise Rašína, Františka Soukupa, Jiřího Stříbrného a Vavro Šrobára. V. Olivová, Dějiny, s. 66.

⁵⁵ Tamtéž.

Masaryk, ministerským předsedou Karel Kramář, ministrem zahraničí Edvard Beneš a ministrem vojenství Milan Rastislav Štefánik.⁵⁶

⁵⁶ Tamtéž, s. 67.

3. Náboženský vývoj v Českých zemích do roku 1920

3. 1. Náboženský vývoj od konce 18. století do vzniku Československa

Během 19. století docházelo ve většině západní a střední Evropy k úpadku náboženského života. Osvícenské myšlenky směřovaly člověka k jeho emancipaci od tradičního křesťanství k novodobému materialismu, Velká francouzská revoluce rozbila ideu křesťanské Evropy, kterou nahradila ideou národnostní. Tento francouzský model inspiroval ostatní národní hnutí v Evropě a Americe a přivedl je na cestu k modernímu občanskému národu. Ekonomický vzestup evropských zemí, způsobený nástupem průmyslové revoluce na konci 18. století, se neustále zrychloval, katolická církev se však stavěla vůči moderní době, pokroku, rozumu a technice odmítavě.⁵⁷

Pro člověka 19. století přestala být víra potřebou, stala se pouze záležitostí soukromou. Proces sekularizace, spojený s rozmachem vědy a techniky, postupoval společně s nacionalizmem, posilovaným národním obrozením, ale též s prosazováním lidských práv a občanského principu. Církev se v této situaci jevila jako překážka pokroku, přestala plnit roli garanta intelektuálního a uměleckého dění. Katolická církev se sekularizaci bránila tím, že se uzavírala do sebe, stávala se konzervativní, netolerantní a odmítavou k vnitřní reformaci. Církev se moderní době v očích veřejnosti vzdálila za pontifikátu papeže Pia IX. (1846-1878), který mimo jiného vyslovil požadavek podřízení státu a vědy papežské autoritě, ostře odmítl liberalismus a neomezenou víru v pokrok. Další vlna nespokojenosti s církví následovala v roce 1870, kdy církev na Prvním vatikánském koncilu (1869-1870) deklarovala dogma o papežské neomylnosti ve věcech víry a mravů. Konflikt státu a církve, boj katolického a liberálního tábora o převahu nad orientací lidské společnosti, vešel do dějin jako tzv. kulturní boj.⁵⁸ Vyhlášením dogmat o papežském primátu a neomylnosti využila řada států k vypovězení konkordátu a ke změně postavení církve v rámci jejich země. Dle jejich soudu se vyhlášením neomylnosti změnil partner, se kterým uzavřely dohody, z biskupů a kněží se stali jen místní zástupci papeže, z hlediska nacionalizujícího se státu de facto agenti cizí země.⁵⁹

Situace v Rakousko-Uhersku byla nevyhraněná, konkordátní smlouva⁶⁰ z roku 1855 byla vypovězena, liberální politici museli ale nadále respektovat konzervativní katolický postoj

⁵⁷ Marek Šmíd, *Nepřítel: První republika. Radikalizace skupiny českých katolických intelektuálů v letech 1918-1938*, Brno 2012, s. 21-22.

⁵⁸ Tamtéž, s. 22-24.

⁵⁹ Tomáš Petráček, *Sekularizace a katolicismus v českých zemích. Specifické rysy české cesty od lidové církve k nejateističtější zemi světa*, Ostrava 2013, s. 14-15.

⁶⁰ Císař Josef II. přeměnil reformou z roku 1781 katolickou církev v Rakousku v národní církev ovládanou absolutistickým státem a zbavil ji papežského vlivu. Bylo zakázáno podávat apelace do Říma, duchovenstvo se vzdělávalo ve státních generálních seminářích, v Rakousku byl povolen rozvod a byly potlačovány některé

císaře Františka Josefa I. a tradiční spjatost církve se státem. Proces utváření vzájemného poměru mezi státem a církví se proto neubíral cestou radikálních změn, ale menších úprav ze strany státu. Ostrá kritika mnohých intelektuálů, že papežství představuje zpátečnickou sílu, bránící svobodě ducha a rozvoji rozumového myšlení, měla vliv na početnou skupinu kněží, kteří si uvědomili, že role církve má spočívat v duchovní, nikoli politické oblasti a odmítli politickou angažovanost katolických duchovních. Příznivější atmosféra pro rozvoj vědeckého bádání za pontifikátu Lva XIII. (1878-1903) vyústila v pokusech řady teologů o nové pochopení víry, tyto snahy vykryštalizovaly v 90. letech 19. století v rozvoj tzv. modernistického hnutí.⁶¹

Katolický modernismus začal být rozvíjen především v západní Evropě (Francie, Německo, Itálie), dále ve střední Evropě a Spojených státech, reformní katolicismus usiloval o sociální, teologické a filozofické reformy uvnitř římskokatolické církve. Svůj program reformisté kromě toho rozšířili také o literární a politickou rovinu, snažili se tak prolomit uzavřenost církve. Papež jejich některé námítky uznal a nabídl moderní společnosti pozitivní alternativu v podobě encykliky *Rerum Novarum*,⁶² vydané v květnu 1891. Papež zde projevil

součásti katolického kultu, například procesí. Pozice katolické církve v Evropě se v polovině 19. století upevňovaly a jedním z největších úspěchů papeže Pia IX. byl konkordát s Rakouskem dne 13. listopadu 1855, který tyto josefínské reformy anuloval, vzniklo úzké propojení mezi státem a církví. Císař František Josef I. povolil církvi a jezuitům zřizovat obecné školy a vzdělávat kleriky, vzdal se státního vlivu na správu církevního majetku a v neposlední řadě poskytl církvi rozsáhlé soudní pravomoci, a to i ve věcech manželství.

⁶¹ M. Šmíd, *Nepřítel*, s. 25-26.

⁶² Encyklika *Rerum novarum* ze dne 15. května 1891 se zabývala řešením dělnické otázky na třech úrovních – církve, státu a svépomocných organizací. Hierarchie katolické církve přijala encykliku velmi rozpačitě, encyklika neoslovila ani většinu dělnictva. Zato u mladých kněží měla velký ohlas. Papež si uvědomoval, že průmyslovou revolucí vznikl nový typ společnosti, který od církve žádá, aby v ní byla přítomna novým způsobem. Její sociální nauka bude muset odpovídat této nové skutečnosti a církev bude muset vybudovat nové formy sociálního jednání, které budou odpovídat novým formám vykořisťování. Na jedné straně vznikla velká moc a na straně druhé velká závislost dělnické třídy na této moci. Encyklika neodsoudila soukromé vlastnictví, naopak připomněla, že soukromé vlastnictví je v plném souladu s lidskou přirozeností a napomáhá k pokojnému a klidnému soužití. Encyklika radikálně odsoudila socialisty, kteří by chtěli soukromý majetek zestátnit, čímž by dělníky i všechny ostatní připravili o jejich poctivý výdělek. Toto tvrzení papež podložil úryvkem z Páté knihy Mojžíšovy: „*Nepožádáš manželky bližního svého; ani domu, ani pole, ani služebné, ani vola, ani osla a vůbec ničeho, co jeho jest.*“ Socialisty kritizovala také za jejich snahu o vytvoření státní péče, která v péči o děti měla nahradit rodinu. Tím by rozvrátili pevné rodinné svazky a jednali proti přirozenosti. Naprostá rovnost není ve společnosti možná, bohatí a chudí ale nemají vůči sobě zaujímat nepřátelské stanovisko. Dělnické mzdy mají být v takové výši, aby z nich dělník uživil sebe a rodinu. Encyklika dále vyzývala k pomoci chudým, každý správný křesťan by měl své přebytky věnovat potřebným a nechat si jen tolik, kolik potřebuje ke svému slušnému životu, přiměřenému svému stavu. Lidé si nikdy nebudou rovni, stát by měl ale o všechny pečovat bez rozdílu a každý člověk by měl přispívat k vytváření společných statků podle svých možností. Národní bohatství vzniká z dělnické práce, stát by tedy o dělníka měl pečovat. Člověk sice smí usilovat o zlepšení svého postavení, nesmí však brát druhému, co je jeho. Dále se papež zmínil o nutnosti pracovního klidu ve sváteční dny. Ten nemá sloužit k zahálce, která plodí neřesti, ale k modlitbám a vzdání pocty Bohu. Práce musí být přiměřena pohlaví, věku a schopnostem dělníka. Důležitá úloha byla v encyklice připisována svépomocným organizacím typu dělnických spolků, ústavů pro péči o děti a mládež a v neposlední řadě zařízením k zabezpečení dělníků a jejich vdov a sirotků, nejlépe zřízených katolickou církví. V závěru encykliky stojí přání, shrnující poselství textu: „*Vlády států ať přijímají prozíravé zákony a nařízení, bohatí a zaměstnavatelé ať pamatují své povinnosti a dělníci, o jejichž věc tu běží, ať hájí rozumně své zájmy. A protože [...] náboženství je jediné s to vyléčit zlo až do kořenů, mějme všichni na paměti, že je především třeba obnovit křesťanskou mravnost.*“ *Rerum Novarum*. Encyklika papeže Lva XIII. o dělnické otázce z 15. května 1891, Praha 1996.

porozumění pro nové sociální problémy, kritizoval kapitalismus, odmítl násilí a třídní boj, nebyl ale připraven podporovat politická a občanská práva.⁶³

V posledním desetiletí 19. století došlo i v českém prostředí k novému myšlenkovému pohybu, hovoříme o době české moderny. Jednalo se především o změny v oblasti kulturní a náboženské. Moderna nebyla záležitostí pouze kněží a spisovatelů, důležitou roli sehrála při procesu politického sebeuvědomování českého národa a ovlivnila i filosofii a výtvarné umění. Modernistické hnutí v katolické církvi bylo v první řadě záležitostí tehdejší nastupující mladé generace kněží, kteří svá bohoslovecká studia ukončili v 80. a 90. letech 19. století. Byli vnímaví vůči proměnám doby, která stavěla před člověka nové otázky i nároky. Austrokatolicismus, provázanost katolické církve s panovnickým dvorem, se stal největší překážkou na cestě k přiblížení se církve českému národu.⁶⁴

Čeští modernisté usilovali o demokratizaci církve, která v sobě zahrnovala i z cyrilometodějství vzešlou myšlenku samostatného českého či československého patriarchátu, zrušení patronátního práva, přiměřené právní a sociální zaopatření kléru a úpravu otázky celibátní. Modernistické hnutí získávalo mezi lidmi popularitu.⁶⁵ Skupina mladých katolických spisovatelů, většinou kněží, teologové a vysokoškolští pedagogové, publikovala manifest katolických spisovatelů v časopise *Niva*⁶⁶ a sborník *Pod jedním praporem*.⁶⁷ Duchovenstvo odpovědělo na modernistické aktivity laiků v roce 1902 založením podobně zaměřeného spolku *Jednota katolického duchovenstva* (dále jen *Jednota*). V roce 1907 však vydal papež Pius X. (1903-1914) encykliku *Pascendi Dominici gregis*, která ostře brojila proti modernizmu.⁶⁸ *Katolické moderně* nešlo o rozchod s katolickou církví, pouze o její reformu.

⁶³ M. Šmíd, *Nepřítel*, s. 26-27.

⁶⁴ David Frýdl, *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky. Snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě*, Brno 2001, s. 22.

⁶⁵ Tamtéž, s. 26.

⁶⁶ Dalšími časopisy, ve kterých se objevovaly názory *Katolické moderny*, byly například: *Nový život*, *Rozvoj*, *Rozkvět*, *Bílý prapor*, *Mane*, *Nezmar*. Václav Medek, *Cesta české a moravské církve staletími*, Praha 1982, s. 319.

⁶⁷ M. Šmíd, *Nepřítel*, s. 29-31.

⁶⁸ *Pascendi Dominici gregis*, Encyklika papeže Pia X. o modernismu, vydaná dne 8. listopadu 1907, je založena na přesvědčení katolické církve, že musí střežit svou víru odmítáním světských novot. Stoupenci bludů jsou podle Pia X. už v samotném lůně církve, nejsou tedy tak snadno identifikovatelní jako otevíření nepřátelé církve. Encyklika se skládá ze tří samostatných částí, v té první popisuje názory a požadavky modernistů, které jsou zde uvedeny, aby církev nemohla být nařčena z neznalosti modernistické nauky, v té druhé se zaměřuje na jejich kritiku, nazvala modernistickou nauku snůškou herezí. Třetí část vyzývá „pravověrné“ věřící k účinnějšímu boji proti modernistům. V první části papež podrobně rozebírá filosofii modernistů, kterou ztrácuje, konkrétně například jejich agnosticismus, podle kterého je lidský rozum omezen jen na přírodní jevy a tuto hranici nemůže překročit, proto rozum nemůže poznat Boha ani jeho existenci z toho, co vidíme, ani z historie. Modernisté dále ve svých názorech přecházejí od agnosticismu k vědeckému a historickému ateismu, tedy od nevědomí k popírání, od nevědomosti o tom, zda Bůh zasáhl do lidských dějin, k vysvětlování dějin naprosto bez Boha. Dále encyklika pokračuje popisem víry modernistů, kteří pokládají za jisté, že božská realita existuje sama o sobě a není závislá na věřících, stěžejní je tedy soukromá zkušenost každého člověka, čímž se přiklání k názoru protestantů. Podle této nauky o zkušenosti je však potom možno pokládat za pravé kterékoliv náboženství včetně pohanství. Posvátné

Nyní mohli modernisté buďto opustit církev nebo zůstat, mlčet a vyčkávat. Většina duchovních se podřídila a až na několik výjimek složila v roce 1910 požadovanou protimodernistickou přísahu, tři roky poté, co byla rozpuštěna *Jednota*.⁶⁹

Katolická církev se v 19. století v českých zemích nacházela v obtížném postavení, víra lidí byla spíše povrchní a formální a na počátku 20. století se situace ještě zhoršila. Čechy postrádaly významné osobnosti z řad církve, které by přesahovaly okresní formát. Velmi dobře situaci ilustrují výsledky voleb do říšské rady vídeňského parlamentu v roce 1911, v Čechách nezískali čeští katolíci ani jeden mandát, na Moravě katolíci získali mandátů sedm. Po vypuknutí první světové války postavení církve ještě rapidně kleslo, protože katoličtí politikové dlouho nepočítali se vznikem nového státu, a proto mezi nimi převládaly silně prorakouské, loajální postoje. I přes změněnou válečnou situaci odmítli aktualizovat a přehodnocovat náboženskou problematiku, otázky postavení a úlohy církve.⁷⁰ Na to reagoval program katolické moderny, který se snažil vhodnými reformami novou dobu smířit s katolickou vírou. Církev se podle jejich názoru musí přizpůsobit novým poměrům a musí se v jistých ohledech vrátit k původnímu zřízení evangelickému a starým zásadám. Úkolem katolické moderny nebyl boj proti katolické církvi, ale její posílení a povznesení v českém národě cestou nápravy vnější praxe, bez zasahování do věroučných otázek.⁷¹

knihy modernisté definují jako sbírku významných a mimořádných zkušeností, jaké se ale vyskytují v každém náboženství. Papež zde uvedl i názor modernistů na vznik církve samotné – vznikla podle nich z dvojí potřeby, a to z potřeby věřících sdělovat svou víru jiným a šířit, podporovat a hájit obecné dobro a spojit se ve společnost. Katolík by měl jednat tak, aby se navenek stavěl poslušným autority, přitom se ale nepřestal řídit vlastním rozumem. Modernisté by chtěli odstranit všechnu vnější nádheru, kterou se církev snaží imponovat divákům, protože účel církevní moci je jen duchovní. Dalším hlavním bodem modernistického pojetí víry je teorie evolucionismu, ve které uvádí, že „v náboženství, které žije, není nic neproměnného, a proto se musí měnit“. Dále je v encyklice rozebráno modernistické pojetí historie, kritiky posvátných knih a jejich textů, historická a psychologická metoda modernistů propojená s jejich tvrzením, že se v katolickém náboženství i v posvátných knihách nachází mnoho dogmatických chyb, což ale není na škodu, protože tyto knihy nejsou vědeckou historií, pouze náboženstvím a mravností. Modernisté se podle svého názoru snaží o obnovu církve. „Církev se podle nich musí uvnitř i navenek přizpůsobit modernímu vědomí, které jednoznačně tíhne k demokracii“, což s sebou nese nutnost reorganizace církevních úřadů, včetně těch nejvyšších. Dále se „musí vzdát všech zásahů do občanského života a naopak se mu přizpůsobit a naplnit jej svým duchem.“ Druhá část již popírá jednotlivé názory modernistů. Podle církve „není rychlejší a snadnější cesty k modernismu nad pýchu,“ protože modernisté nemají úctu k ničemu vyššímu, k žádné vyšší autoritě, chtějí napravovat jen druhé, ale na sebe nemyslí. Další příčinou poblouznění myslí modernistů je nezřízená zvědavost. Třetí část vyzývá k boji proti modernistům, který je postaven na úpravě studia přírodních věd v seminářích, pečlivém vybírání učitelů a představených seminářů nebo zavedení cenzury, cenzori mají nejen zabránit šíření „špatných knih“, ale také jejich vydávání. Biskupové dostali pokyn povolovat jen zřídka schůze kněžstva, tam totiž modernisté především šířili své názory, v neposlední řadě měla být v každé diecézi zřízena „rada bdělosti,“ jejíž členové měli za úkol pozorovat vznik a šíření nových „bludů“ a včas informovat biskupa. Aby byla nařízení prováděna, biskupové museli pravidelně o svých činech informovat Apoštolskou Stolicí.

⁶⁹ Vladimír Sakař, *Z dějin církve Ježíšovy*, Praha 2011, s. 144.

⁷⁰ M. Šmíd, *Nepřítel*, s. 33-36.

⁷¹ D. Frýdl, *Reformní náboženské hnutí*, s. 24-25.

Nejvýraznější figurou katolického politického tábora byl bezesporu Jan Šrámek,⁷² který se rozhodně postavil na stranu československého státu, čímž alespoň částečně napravil reputaci katolické církve. Vysoká církevní hierarchie se se vznikem nového státu smířovala jen velmi neochotně a nedokázala efektivně čelit záplavě výčitek, které jí připomínaly minulost za rakouské monarchie. V Československém státě se ocitla téměř na okraji společnosti.⁷³

3.2. Náboženská situace na počátku první Československé republiky

Nová Československá republika byla po svém ustavení v roce 1918 zaplavena vlnou antikatholicismu, který v lidovém prostředí vyústil do řady excesů v podobě obrazoborectví, rabování kostelů, kaplí, božích muk i křížů, nejvýraznější ohlas ale našel ve snaze odluky církve od státu, jenž byl reakcí na austrokatolicismus, na těsné sepětí Habsburků a jejich státu s římskokatolickou církví, které mělo vystřídat vytlačení církve z veřejné sféry, politiky, kultury a hlavně školství. Plán rozluky byl pro církev sice těžko akceptovatelný, postupně se s ním ale obě strany i široká veřejnost smířily. Všichni zastávali přesvědčení, že vše proběhne hladce a rychle, této iluzi podlehl i T. G. Masaryk, který se s touto vizí vracel z emigrace. Byl toho názoru, že dobré spolužití státu a církvi zajistí rozlučka a souhlasil i se zabíráním církevního majetku.⁷⁴

Rozluková euforie brzy vyprchala, během krátké doby se ukázalo, že naplnit slova a činy nebude snadné. Projevily se slabiny kruhů, které rozlukou prosazovaly, a objevily se politické síly, které nesouhlasily (český a slovenský politický katolicismus) nebo váhaly (agrárníci, národní demokraté). Chyběli fundovaní odborníci, kteří by provedli rozlukou v našich podmínkách, našem právním systému a tradicích. Odluka státu a církvi ztroskotala, nedostala se ani do jedné z ústav a nakonec byla přehodnocena v zájmu udržení stability státu.⁷⁵

Další variantou byla postupná příprava odluky formou dílčích legislativních kroků, což ale v prostředí první Československé republiky nebylo dost dobře možné. Politický systém byl budován na principech konsenzu různorodých politických sil, které vytvářely heterogenní koalice, politické strany musely pro prosazení svých stranických zájmů na politické scéně

⁷² Jan Šrámek (1870-1956) byl římskokatolický kněz a politik, předseda *Československé strany lidové*, která patřila k aktivním stoupencům československého státu, sledovala však svou vlastní politiku spojenou s politikou katolické církve. V počátečním období postupovala lidová strana společně s *Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou*, která se od ní však v roce 1921 oddělila. Byl také jedním z členů tzv. Pětky a ministrem v několika vládách, například v Benešově Všenárodní koalici (26. září 1921 – 7. října 1922, ministr železnic), Švehlově Všenárodní koalici (7. října 1922 – 9. prosince 1925, ministr veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy a 9. prosince 1925 – 18. března 1926, ministr pošt a telegrafů), Švehlově „Panské koalici“ (12. října 1926 – 1. února 1929, ministr sociální péče), aj. V. Olivová, *Dějiny*, s. 82-83, 116, 312-315.

⁷³ M. Šmíd, *Nepřítel*, s. 37.

⁷⁴ Pavel Marek, *Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918-1924)*, Brno 2005, s. 14-15.

⁷⁵ Tamtéž, s. 16.

„obchodovat“, což vedlo v kompromisy a dohody. Důležité otázky, mezi něž patřila i odluka státu od církví, se v této situaci staly neprůchodnými. Právní poměr mezi státem a církvemi zůstával nedostatečně vymezen, neexistovalo jednotné konfesní právo, mnohá opatření měla provizorní charakter, jednotlivé zákonné normy byly přijímány postupně.⁷⁶

Recepční zákon⁷⁷ ponechával v platnosti všechny rakouské i uherské zákony, které se pouze upravovaly novými zákony československého státu, tím vznikla nepřehledná spleť, kdy v různých částech státu platily odlišné normy. Ani definitivní ústava ze dne 29. února 1920 nezakotvila rozluky, hovořila pouze obecně o svobodě svědomí a vyznání, zaručovala soukromý i veřejný výkon náboženství a proklamovala rovnost všech konfesí. Garantovala také výuku ve škole v souladu s vědeckými poznatky.⁷⁸

Do poloviny 20. let byly přijaty některé důležité zákony, které vymezovaly roli církve ve společnosti. Zákon č. 321 Sb. ze dne 22. května 1919 zrovnoprávnil církevní a občanský sňatek a povolil rozvod, zákon č. 111 Sb. ze dne 20. února 1919 zakazoval vnášet politiku do bohoslužebných obřadů (tzv. kazatelnický zákon) v podobě politizujících projevů. Zákony č. 197 Sb. ze dne 8. dubna 1919 a č. 441 Sb. ze dne 24. července 1919 zřizovaly Husovu československou evangelickou fakultu v Praze a Katolickou bohosloveckou fakultu v Bratislavě. Zákon č. 277 Sb. ze dne 15. dubna 1920 měnil tzv. mezikonfesní zákon z roku 1868, který nedával možnost měnit konfesi dětem do 14 let, musely vyznávat konfesi rodičů. Zákon č. 290 Sb. z roku 1920 rušil na Slovensku a Podkarpatské Rusi koblinu a rokovinu⁷⁹ jako pozůstatek feudálních povinností za náhradu, jež však nebyla v praxi realizována a opatření uvedlo duchovenstvo řecko-katolické církve do těžké finanční situace. Další zákon č. 464 Sb. ze dne 7. prosince 1921 umožnil pohřby žehem. Tzv. malý školský zákon č. 226 Sb. ze dne 13. července 1922 zavedl občanskou nauku a výchovu do obecných a měšťanských škol jako povinnou, nechával také jako povinný předmět náboženství pro děti z katolických rodin,

⁷⁶ Tamtéž, s. 17.

⁷⁷ Recepční zákon byl prvním zákonem republiky, který vyhlásil Národní výbor z funkce jakési prozatímní vlády dne 28. října 1918. Bylo jím nařízeno, že zůstávají v platnosti všechny dosavadní zákony a že nový stát přejímá celý administrativní aparát staré monarchie. Cílem tohoto opatření bylo zamezit rozklad státní správy a tím i všeobecný chaos. Autorem tohoto zákona byl Alois Rašín, jeden z „mužů 28. října“, kteří reprezentovali Národní výbor. V. Olivová, Dějiny, s. 66-67.

⁷⁸ P. Marek, Církevní krize, s. 17-18.

⁷⁹ „Na Podkarpatské Rusi byli až do posledka osadníci ne po zákonu nýbrž po starém zvyku povinni farářům, círk. kantorům a učitelům robotou. Robotou záležela v tom, že odváděti musili jistou dávku z roční úrody (koblina a rokovina), konati na pozemcích farských a školských práci ruční i potahovou (deníky) a dovážeti dříví k otopu. Některé ty roboty byly uvedeny na dávky peněžní. Také na Slovensku trvá koblina i rokovina v podstatě dodnes; farníci odváděti musí duchovním správcům církvi recipovaných značné dávky obilní, práci potahovou i ruční, dříví a j. Břemena tato činí asi desátek příjmů poplatníkových.“ Karel Farský, Stát a církev. Poměr státu českého k církvi římské od prvopočátku až do roku 1924, Praha 1924, s. 324.

respektive pro děti rodičů, kteří si pro své děti náboženskou výuku přáli. Církev se o školu dělila se státem.⁸⁰

Zákon č. 65 Sb. ze dne 3. dubna 1925 navazoval na zákon č. 555 Sb. ze dne 14. října 1919 o úpravě svátků a památných dnů. Nejdůležitějším zákonem přijatým v tomto období byla norma č. 96 Sb. ze dne 23. dubna 1925 o vzájemných poměrech náboženských vyznání (tzv. mezikonfesní zákon), který sjednotil výklad zásad a praxi v posuzování náboženského vyznání, ve výkonu bohoslužby a duchovní správy, při pohřbívání, placení peněžních nebo naturálních dávek církvím, svěcení nedělí a svátků aj. Další zákon č. 122 Sb. z roku 1926 a prováděcí nařízení k němu č. 124/1928 upravoval platy duchovenstva, církví a náboženských společností státem, respektive upravil celé kongruované⁸¹ právo.

Zásadním problémem se stala otázka národní hierarchie, bylo naprosto nemyslitelné, aby církevní struktury nového státu na vrcholných místech disponovaly funkcionáři, kteří často neakceptovali změny ve státoprávním uspořádání a zůstávali věrni habsburskému trůnu. Ten preferoval šlechtický původ a německou národnost bez objektivního posouzení dalších faktorů, které byly nutné pro otcovskou pastorační práci. Odvolávání biskupů a nahrazování uprázdněných beneficí novými lidmi přijatelnými pro církev i stát trvalo řadu let. Obtížnost situace spočívala ve vyjádření jejich loajality vůči státu, ve sporu o otázku, kdo bude biskupy jmenovat, důležitá byla kvalita a schopnosti lidí, kteří museli řešit problémy doby, jako například úbytek kněží a věřících, boj o kostely, konsolidaci církevního majetku v návaznosti na pozemkovou reformu, církevní školství, poměr k Vatikánu a mnohé další.⁸²

3. 3. Reformní hnutí římskokatolického duchovenstva v letech 1918-1920

V této dynamické době zesílilo rovněž štěpení uvnitř katolického tábora. Kořeny reformního hnutí duchovenstva můžeme hledat již v *Katolické moderně*, utlumené papežskou encyklikou *Pascendi dominici gregis* z roku 1907, příčiny českého církevního schismatu v roce 1920 byly však výslednicí několika různých faktorů. Nepochybná byla návaznost reformního proudu na *Katolickou modernu*, iniciátory obnovení *Jednoty katolického duchovenstva* jako ústřední odborové organizace kněží, které v letech 1918-1920 připadla v reformním úsilí klíčová role, byli bývalí členové stejnojmenného hnutí, které bylo v roce 1907 rozpuštěno, a to

⁸⁰ P. Marek, *Církevní krize*, s. 18-19.

⁸¹ Kongrua je důchod, který pobírají duchovní ke své „slušné výživě“. Jeho přiměřenou výši určovala církev. Ztrátou statků v 17. století byla církev v Čechách donucena sjednat náhradu za pomoci státu k výživě duchovních, stalo se tak solní smlouvou za Ferdinanda II. Výši kongruy upravoval například zákon ze dne 19. dubna 1885, obsahující prozatímní ustanovení o dotaci duchovenstva v katolické duchovní správě. Stupeň důchodu byl vyměřen duchovním správcům se zřetelem k zemím a místu, kde působili, a také upraven kněžím na odpočinku. Výši a způsobem vyplácení kongruy se zabývaly další zákony nejen v habsburské monarchii.

⁸² P. Marek, *Církevní krize*, s. 19-21.

Jindřich Šimon Baar, Xaver Dvořák a František Jan Kroiher. Husité byli přesvědčeni, že katolická moderna vlastně nikdy nezanikla, jen se přizpůsobila novým podmínkám a přetvořila se na v polotajné až podzemní seskupení, její členové se soukromě navštěvovali na farách, scházeli se na výletech a v kavárnách a byli propojeni korespondencí.⁸³

V roce 1917 se kněžské požadavky staly politikem, byly formulovány a předkládány modernistickými kněžími, kteří byli příslušníky politických stran, bylo o nich jednáno ve stranických grémiích a staly se předmětem sporu nejen jednotlivých partají, ale také státních orgánů. Pravděpodobně nejvýznamnějším projevem tohoto druhu na počátku nové etapy českého katolického reformismu se stal článek kněze Gustava Adolfa Procházky⁸⁴ *Požadavky českého katolického kněžstva*.⁸⁵ Gustav A. Procházka zde připomněl a oživil staré požadavky reformního hnutí v době, kdy se mezi obyvatelstvem rodily naděje na změny, jež přinese blížící se konec války. Podnítil diskusi a úvahy nad budoucností církve, kněžstva, náboženství i škol. V projevu byl silně akcentován požadavek osvobození kněze z kurately katolické církve, kladl důraz na svobodu kněze při výběru politické strany, ve které se bude angažovat, a s velkou vehemencí bojoval proti celibátu.⁸⁶

V roce 1917 vstoupilo na scénu modernismu a reforem kněžstvo organizované v *agrární straně*, například Isidor (Bohdan) Zahradník⁸⁷ nebo Alois Svojsík,⁸⁸ katolické politické strany, reprezentované nakonec *Československou stranou lidovou*, se stavěly k reformnímu hnutí s opatrností a odstupem. Reformní hnutí potřebovalo konečný impuls pro vystoupení z poloilegality a ke svému konstituování, kterým byl nakonec chaos po rozpadu habsburské monarchie, vznik samostatného státu Čechů a Slováků a s tím spojené revoluční nálady.⁸⁹

⁸³ Tamtéž, s. 22-24.

⁸⁴ Gustav Adolf Procházka (1872-1942) byl druhým patriarchou Československé církve. Již od počátku aktivně spolupracoval v radikálním *Klubu* duchovenstva a dne 8. ledna 1920 dal bezprostřední podnět k založení Církve československé. Roku 1923 byl zvolen biskupem východočeské diecéze a po smrti Karla Farského byl zvolen druhým patriarchou. Zasloužil se o styky s ekumenickým hnutím v cizině, kde také zemřel jako čestný doktor chicagské teologické školy. Josef Kubalík, *Křesťanské církve v naší zemi*, Praha 1991, s. 158.

⁸⁵ Článek vyšel anonymně v pražských *Národních listech* dne 19. září 1917.

⁸⁶ P. Marek, *Církevní krize*, s. 26-28.

⁸⁷ Bohdan Zahradník (1864-1926) byl český kněz a politik, člen premonstrátského řádu. Za první světové války se účastnil domácího odboje a od července 1918 byl členem Národního výboru československého, v letech 1918-1920 členem revolučního Národního shromáždění za agrární stranu a v letech 1918-1919 ministrem železnic. V roce 1919 vystoupil z katolické církve a přihlásil se k pravoslaví. Jiří Hanuš, *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů*, Brno 2005, s. 174-175.

⁸⁸ Alois Svojsík (1875-1917) byl katolický kněz, překladatel náboženských spisů, fejetonista, spisovatel cestopisů (Japonsko a jeho lid) a prací o tělesné výchově, jeho bratrem byl Antonín Benjamin Svojsík, zakladatel českého skautingu.

⁸⁹ P. Marek, *Církevní krize*, s. 28-31.

Katolická církev byla názorově rozrůzněná. Episkopát a církevní elity byly až na některé výjimky loajální habsburské monarchii, a to jednak svým původem (Němci, šlechtici) a potom také jmenováním do funkce monarchou, které je zavazovalo. Druhý názorový proud reprezentoval politický katolicismus, sdružený v katolicko-národním a křesťansko-sociálním proudu, ve kterém nepanovala jednota názorů, zpočátku podporoval Habsburky, v první polovině roku 1917 se přikláněl k myšlence přetvoření Rakouska ve spolkový stát rovnoprávných národů, v říjnu téhož roku už začal akceptovat myšlenku samostatného českého státu jako monarchie. V roce 1918 představitelé českého politického katolicismu postupovali ve shodě s dalšími českými politickými stranami, jejich podpis nalezneme pod Tříkrálovou deklarací i pod ustanovení Národního výboru dne 14. července 1918. V září se přihlásili k myšlence společného demokratického státu se Slováky. Třetí proud představovaly lidové vrstvy v čele s nižším klérem, kde se názory různily od loajality vůči trůnu až po přesvědčení, že bude po válce nutné vybudovat samostatný český stát. Mluvčím tohoto proudu se stal časopis *Právo národa*, jehož redaktorem byl i Matěj Pavlík,⁹⁰ který nastavoval ve svých článcích zrcadlo vysoké církevní hierarchii i představitelům politického katolicismu.⁹¹

Z výše uvedeného vyplývá, že paušální odsuzování a protikatolické štvání po první světové válce bylo vyvoláno záměrnou generalizací postoje pouze části katolických duchovních, především biskupů a vyššího kléru, kteří skutečně neustoupili ze své loajality habsburskému trůnu a celé monarchii. Svou roli zde sehrál také stranický tisk, který záměrně a dovedně využíval fakta v rámci mezistranických bojů a diskreditoval nejen politický katolicismus, ale i církev a její učení. Po vzniku republiky propukla tedy v Československu silná vlna protikatolických nálad, které reflektovaly postoje katolíků za války jako prorakouské, protičeské, tedy diskvalifikující pro podíl na řízení nového státu, horující za potřebu rozluky státu a církve a postavení církve na okraj společnosti bez práv a majetku. Lidé také církev vnímali jako instituci, která provází lidským životem od narození až po hrob a přitom jejich život řídí, přikazuje a zakazuje, omezuje jejich svobodnou vůli a myšlení. Tomu se bránili a snažili se církev odstrčit na periferii svého života. Církev však k těmto názorům sama přispěla

⁹⁰ Matěj Pavlík (1879-1942) byl katolický kněz, který společně s Aloisem Spisarem založil časopis *Právo národa*, který vycházel v Kroměříži, kde byl Matěj Pavlík také duchovním správcem v ústavu pro nervově choré. Proslul jako radikální zastánce náboženských pokrokových idejí v církvi československé, jejímž biskupem byl do roku 1924, kdy přešel pod jménem Gorazd k nově vytvořené církvi pravoslavné. Alois Spisar (1874-1955) byl profesorem na kroměřížských středních školách, v teologických kruzích byl známý pro své příspěvky v modernistických časopisech. V Praze až do roku 1935 vykládal věrouku Československé církve na Husově fakultě. Miloslav Kaňák, *Z dějin reformního úsilí českého duchovenstva*, Praha 1951, s. 89-90.

⁹¹ P. Marek, *Církevní krize*, s. 31-35.

svou neschopností adekvátně reagovat na nové politické, hospodářské, společenské nebo kulturní poměry, které se v Evropě vytvářely již od 18. století.⁹²

Mezi jednotlivými kněžími existovala velká touha po změně, protože tři čtvrtiny kléru se po roce 1918 hlásily k *Jednotě českého katolického duchovenstva*. Tato jednota se začala tříštit až poté, co byly formulovány některé konkrétní požadavky. Patrně však existovala menší skupina kněží-radikálů ještě před zkonstituováním *Jednoty*, kteří si přáli vytvořit novou – národní – církev a s touto ideou vstoupili do obnoveného hnutí. Průkopníkem této myšlenky byl Gustav Adolf Procházka, který uveřejnil na stránkách Národních listů článek *Podstata češství a „Čech“*.⁹³

3. 3. 1. Reformní hnutí v českých zemích

Velmi aktivně si v letech 1917-1918 počínala skupina kněží-literátů okolo Jindřicha Šimona Baara, kteří byli drážděni protičeskými a vůči vládě vstřícnými počiny pražského arcibiskupa Pavla Huyna,⁹⁴ který také odmítl dát souhlas k obnovení *Jednoty*. Prvním revolučním činem kněžstva bylo rozhodnutí založit organizaci duchovenstva bez ohledu na arcibiskupův postoj. Valná hromada *Jednoty českého katolického duchovenstva* proběhla v Praze dne 7. listopadu 1918.⁹⁵

Katolická církev v českých zemích se ocitla ve stavu ohrožení v duchovní i materiální sféře a navíc byla fakticky bez vedení, protože arcibiskup Pavel Huyn dostal po vzniku republiky pravděpodobně pokyn z Říma, aby se do Prahy nevracel. Emigroval nejprve do Švýcarska a nakonec našel útočiště v Itálii. I na politické scéně se postavení katolické církve zhoršovalo, krátce po vzniku republiky se jednalo o reformě manželského práva, pozemkové reformě, eliminaci církve ve škole i odluce církve od státu, viděno touto optikou bylo založení *Jednoty* projevem obranných snah českého kléru, který hledal východisko z krize katolického tábora provedením reformy církve.⁹⁶

Představitelé *Jednoty* se snažili etablovat jako mluvčí katolického tábora a navazovali kontakty s představiteli Národního výboru i s prezidentem T. G. Masarykem, kterého

⁹² Tamtéž, s. 36-37.

⁹³ Článek *Podstata češství a „Čech“* vyšel v Národních listech dne 26. února 1918 a čtenáře přesvědčoval, že již nyní v českém kněžstvu existují dva tábory – první chce vytrvat v římskokatolické církvi, zatímco druhý je odhodlán založit církev novou. Tamtéž, s. 38-39.

⁹⁴ Pavel Huyn (1868-1946) se narodil v Brně a získal doktorát z teologie, filosofie a kanonického práva, v letech 1904-1916 byl brněnským biskupem. V roce 1915 založil v Brně kongregaci sester Těšitelek a v roce 1916 byl jmenován pražským arcibiskupem. V září 1919 byl jmenován titulárním biskupem sofijským a poté asistentem papežského stolce a titulárním patriarchou alexandrijským. Zemřel v Bolzanu v Itálii poté, co po vzniku republiky Československo opustil. J. Hanuš, Malý slovník, s. 58.

⁹⁵ P. Marek, Církevní krize, s. 39-43.

⁹⁶ Tamtéž, s. 44-47.

ubezpečili o své loajalitě. Významnými členy *Jednoty* byl například Isidor Zahradník, jeho bratr Bohumil Zahradník, František Kovář a Karel Farský. Do konce roku 1918 do *Jednoty* vstoupilo mnoho významných osobností katolické církve, čímž se zvýšila její prestiž. Svou pozici také upevňovala členstvím velkého množství nižšího kléru. *Jednota* byla však nejednotná a chyběla jí vůdčí osobnost, která by ji organizovala vnitřně, zároveň by ji ale reprezentovala navenek a vydobyla jí patřičný respekt.⁹⁷

Jednotu odsouval z centra rozhodování o církevní problematice politický katolicismus. Nejvýznamnějším činitelem vystupujícím na obranu církve se postupně stala *Česká strana lidová*, která se přikláněla na stranu konzervativnějších, protireformních kruhů, zatímco kněží v *agrární a národně demokratické straně* patřili většinou k radikálnímu proudu.⁹⁸

Program *Jednoty* byl formulován postupně a jeho konečná podoba byla zveřejněna v brožurě *Obnova církve katolické v Československé republice*. Je tvořena dvěma oddíly. První část zdůvodňuje vznik reformního hnutí hlubokou krizí církve, náboženství a nedostatkem národního uvědomění církve: „*A tenkrát, před půl stoletím, kdy vzkříšený národ počal už silně žít i politicky, dopustilo se oficiální vedení katolické církve v Čechách osudné chyby, že stavělo se mimo národ, přimklo se k Vídni a dělalo politiku vládní i tenkrát, kdy celý národ byl naladěný opozičně.*“⁹⁹ Spisek je prochnut nepřátelskými názory vůči Vídni, Habsburkům a celé monarchii: „*Proto český národ ochladl k církvi, jeho inteligence stala se jí přímo nepřátelskou, poněvadž viděla rozdíl mezi teorií evangelia a praxí rakouské katolické církve.*“¹⁰⁰ Text pokračuje zdůvodněním existence reformního hnutí: „*Vznikla tak zvaná katolická moderna, která ve svém programu už tehdy měla všechny nynější návrhy naše, takže dnešní naše hnutí není ničím novým, nýbrž zcela organicky navazuje na to, co r. 1907 brutální mocí bylo přerváno a udupáno.*“¹⁰¹

První část brožury je zakončena soupisem jednotlivých požadavků. Požadavky československého kněžstva se dělí do dvou oblastí, ta první sleduje ideu vytvoření národní církve, která by jurisdikčně podléhala pouze Vatikánu.

Druhá část brožury analyzuje jednotlivé reformní návrhy a zdůvodňuje je biblickými odkazy, cyrilometodějskými tradicemi a historickými reminiscencemi. Konkrétně se jedná o otázku patriarchátu, samosprávy církevní, otázku patronátní a obsazování beneficií, reformní návrh na československou liturgii, návrh na úpravu studia a výchovy kněží, dobrovolnění

⁹⁷ Tamtéž, s. 47-56.

⁹⁸ Tamtéž, s. 55-56.

⁹⁹ *Obnova církve katolické v Československé republice*, Praha 1919, s. 5.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 9.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 5.

celibátu, postoj k řádům, stanovisko k pohřbívání ohněm a návrh na úpravu breviáře.¹⁰² Brožurka je prodchnuta ideami národní emancipace a ty spojuje s náboženskými postuláty ve smyslu nápravy minulých křivd způsobených Čechům jak Římem, tak Němci a rakouskými vládními kruhy.¹⁰³ „*Proto v zájmu národa i církve zároveň žádáme, aby zřízen byl katolický patriarchát československý[...]*“;¹⁰⁴ *Proto chceme samosprávu církve ve státě a samosprávu také v církvi samé.*;¹⁰⁵ [...] *zavedení naší drahé, Bohem nám dané, řeči do bohoslužby [...]*; *Stím souvisí též naše žádost, abychom také breviář směli modlití se v mateřské řeči československé.*¹⁰⁶ *Očekáváme, že též státní moc, respektujíc svobodu svědomí, umožní křesťanskou výchovu a výuku dětí. Dožadujeme se také reformy theologického studia.*“¹⁰⁷ Poslední požadavek se netýkal rozvoje náboženského života ve státě jako ty předešlé: „*Na sebe, na klid duší kněžských myslíme, žádajíce, aby bezženství bylo učiněno zase radou Kristovou, kterou by se řídil kněz i laik, jenž může pochopiti.*“¹⁰⁸

Na schůzi *Jednoty katolického duchovenstva* bylo dne 19. května 1919 rozhodnuto, že bude za papežem vyslána čtyřčlenná delegace, aby předložila Svatému otci Benediktu XV. požadavky a žádala jejich povolení.¹⁰⁹ O misi do Říma byla zpravena československá vláda, která ji podpořila, oproti tomu český episkopát s ní nesouhlasil.¹¹⁰ Delegace byla přijata papežem dne 4. července 1919 ke krátké, půlhodinové audienci.¹¹¹ Text programu byl předložen delegací českých kněží, avšak v Římě byl samotnými delegáty zkrácen, čímž se z reformního programu vytratila logika směřující ke konstitování samosprávné národní církve a stal se torzem čtyř postulátů bez souvislostí. Ke zkracování došlo kvůli odmítavému postoji státního sekretáře Pietra Gasparriho, který program zhodnotil jako naprosto neprůchodný.¹¹² Slovy Davida Frýdla: „*Věci tak, jak byly napsány, sice vyjadřovaly oprávněné tužby a naděje katolicky přesvědčených věřících jak z řad kněží, tak i laiků, ale po formální stránce se jednalo*

¹⁰² Obnova, s. 9-10.

¹⁰³ P. Marek, *Církevní krize*, s. 88-89.

¹⁰⁴ Obnova, s. 10.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 11.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 13.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ Členy delegace byli: Msrge Marián Blaha, člen československé delegace na mírových jednáních v Paříži, pozdější banskobystrický biskup, v Itálii měl diplomatické posláním a osobní styky ve Vatikánu; ThDr. Vojtěch Šanda, zástupce odborných kruhů, děkan pražské teologické fakulty, profesor dogmatiky; prof. PhDr. Alois Kolísek, poslanec národního shromáždění, zastupující slovenské kněžstvo; František Kroiher, poslanec Národního shromáždění, přední činitel agrární strany. Marek Šmíd, Patriarcha Karel Farský. Příspěvek k životopisu prvního patriarchy Církve československé v letech 1924-1927, *Theologická revue* 24, 2013, č. 1, s. 30. Dále P. Marek, *Církevní krize*, s. 107-108.

¹¹⁰ M. Šmíd, *Patriarcha*, s. 31.

¹¹¹ D. Frýdl, *Zrod*, s. 22.

¹¹² P. Marek, *Církevní krize*, s. 96 – 111.

*o špatně sestavený dokument, kterému nepomohlo ani následné obrušování jeho nejostřejších hran, probíhající téměř amatérsky za pochodu, v některých případech dokonce až přede dveřmi papežského přijímacího sálu v Římě.*¹¹³

Reprezentanti *Jednoty* pověřeni jednáním s papežem situaci plně nezvládli, což mohlo být dáno stresem, ale také tím, že vyjma F. Kroihera nestáli v centru reformního hnutí. Na prvním místě zkráceného programu stál požadavek aktuálně jmenovat, ne volit, nové biskupy, bezúhonné a oddané národu, místo stávajících, zkompromitovaných. Do budoucna měli mít duchovní a věřící možnost navrhnout primasovi nejvhodnější osoby pro výběr biskupů, jež náleží v konečné fázi Svatému otci. Druhý požadavek směřoval ke změně statutu pražského arcibiskupa v československého primase, tento požadavek zůstal však nepochopen. Třetí bod programu požadoval zavedení češtiny do bohoslužeb a modlitby breviáře a poslední se týkal celibátu, přičemž požadoval „zmírnění celibátního zákona“, ale bez bližší specifikace.¹¹⁴

Konečný výsledek jednání rozhodně nebyl takový, jaký si představitelé *Jednoty* přáli: O jmenování biskupů bude v budoucnosti spolurozhodovat vláda s Vatikánem, jmenování arcibiskupa českého primasem bylo odsouhlaseno, čtení epištol a evangelia česky bylo povoleno, zbývající problematika však byla poskytnuta k dalšímu studiu a o zdobrovolnění celibátu si nikdo nedělal iluze a očekávání pesimistů bylo splněno. Požadavek byl striktně zamítnut.¹¹⁵ Návrhy na změny, které delegace v Římě předložila, předběhly svou dobu, neboť po druhém vatikánském koncilu byly téměř všechny splněny.¹¹⁶

Reformní hnutí na Moravě a ve Slezsku probíhalo paralelně s hnutím v Čechách, ale názory v jednotlivých částech země se ne vždy shodovaly. Klíčovým bodem českého církevně-reformního programu byl problém celibátu, který Moravané brněnské ani olomoucké diecéze do svého programu nezahrnuli, stejně tak prosazovali národní jazyk při bohoslužbě pouze při zpěvech a v době, kdy je kněz otočen čelem k lidu, to pro ně bylo maximem.¹¹⁷

Důležitým výsledkem cesty do Říma byl fakt, že relativně jednotné, reformně orientované kněžstvo se rozpadlo do několika názorových proudů. Jestliže až dosud alternativa realizace reformy bez povolení, tzv. *via facti*, cestou činu, figurovala víceméně na okraji, vyslovovaná pouze šepem, nyní se stala velmi aktuální jako základní nástroj taktického postupu. Kaplan-kurát Albín Krasna jako představitel slovenského kléru předložil petici

¹¹³ David Frýdl, *Zrod Církve československé (husitské)*, in: Zdeněk Kučera – Tomáš Butta (edd.), *90 let Církve československé husitské*, Praha 2010, s. 22.

¹¹⁴ P. Marek, *Církevní krize*, s. 96-97.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 97-98.

¹¹⁶ Václav Medek, *Cesta české a moravské církve staletími*, Praha 1982, s. 326.

¹¹⁷ P. Marek, *Církevní krize*, s. 98.

s 13000 podpisy a žádal uplatnit tuto taktiku při zavádění národního jazyka do liturgie a při úpravě celibátu.¹¹⁸

3. 3. 2. Radikální křídlo

Dne 23. dubna 1919 v reformním hnutí vzniklo *Ohnisko*, volné seskupení kněží, které se hlásilo k reformám i *Jednotě katolického duchovenstva*, své aktivity provozovalo tajně, bez vědomí a souhlasu výboru *Jednoty*. Jeho zakladatelem byl Bohumil Zahradník-Brodský. Ten také právě toho dne přednesl na valné schůzi duchovenstva československého referát, který byl vydán jako příloha lednového a únorového čísla nezávislého politického listu *Právo národa* a informoval duchovní o výsledcích své dotazníkové akce. Ta měla zjistit, jak se kněží staví k jednotlivým církevním reformám, podle jeho informací se dotazníkové akce zúčastnily dvě třetiny kněží. První bod se týkal zrušení patronátního práva a zavedení spravedlivého a souměrného obsazování jednotlivých míst, toho se dovolávalo všechno kněžstvo bez rozdílu. Druhý bod dotazníku se zabýval volbou biskupů duchovenstvem a věřícími, s čímž také panoval všeobecný souhlas, ovšem s dodatky. Ty se týkaly například obavy z vlivu laiků na volby biskupů a kněží. Tomu však se podle Bohumila Zahradníka-Brodského nebylo možné zcela vyhnout.

Třetí bod se zaobíral hmotným a stavu důstojným zaopatřením kněze ve službě i ve výslužbě, který evidentně ležel kněžím na srdci nejvíce: „*Pánové, bylo někdy komické čísti odpovědi mnohých hlasujících, kteří sice na mnohé navrhované body metali síru a oheň, ale pokud se týkalo hmotných záležitostí, byli by nejraději desetkrát hlasovali. Z čehož jsem poznal, že těm pánům ještě výš než o evangelium jde o hmotně pohodlný život. Je to čistě lidské, ale je to zároveň důkazem, že takoví pánové nejsou žádnými asketickými idealisty myslícími výhradně na povýšenost stavu kněžského.*“¹¹⁹

Bod čtvrtý řešil zavedení mateřského jazyka do bohoslužeb a obřadů v co možná největší míře. Zde se kněží neshodli a jejich názory se dělily do tří skupin. Jedni chtěli zavést obřady v soudobé češtině, druzí také, ale jen jejich část a třetí horovali pro staroslověnštinu. Pátý bod řešil otázku možná nejpálčivější, a to odstranění bezženství biskupů a kněží: „*Pánové, stojíme u balvanu, kterým se hnout musí a kterým hnout donutí nás prosté poměry. Tento bod vyvolal pravou bouři odporu a bouři souhlasu. Bouře souhlasu je mnohonásobně větší než bouře protivníků. Kdybych měl uvádět všechny důvody pro i proti, trvalo by to týden. Otázka odstranění celibátu není nová. Dere se rok od roka houževnatěji na povrch a církev se před ní*

¹¹⁸ Tamtéž, s. 115.

¹¹⁹ Referát přednesený v Praze na valné schůzi československého duchovenstva dne 23. ledna r. 1919 farářem a spisovatelem Bohumilem Zahradníkem Brodským, Příloha Práva národa č. 1 a 2 z roku 1919.

nezastaví. Musí býti radikálně řešena a čím rychleji, s čím menším otřesem, tím lépe pro církev.“¹²⁰

Šestý bod navrhoval zdemokratizování konzistoří a vikariátů, zde však relevantní výsledky dotazníkové akce nejsou známy, protože kněží často nepochopili, co tím Bohuslav Zahradník-Brodský myslel. Požadoval zde, aby biskupové, konzistoře i vikariáty měli své delegáty a zástupce, demokraticky jimi volené tajnou a svobodnou volbou, kteří by je zastupovali a přestali mít charakter policejních orgánů jako dosud. Poslední, sedmý bod dotazníkové letákové akce navrhoval konec holení vousů a nošení kolárků, což se ale setkalo s mnoha zamítavými postoji.¹²¹ B. Zahradník-Brodský i přesto trval na dobrovolnosti holení i kolárků. V referátu dále zmínil další body, které by si přál změnit, ale které do letákového dotazníku nezapojil, jednalo se například o odstranění vizitací, žádost o revizi Husova procesu, změnu výchovy příštích kněží, změnu breviáře nebo povolení kremace.

Základnu *Ohniska* tvořilo zhruba 200 kněží, kteří byli skeptičtí k možnosti povolení reforem Římem, ale na rozdíl od ostatních byli odhodláni realizovat je i bez souhlasu papeže. Pavel Marek si ve své práci¹²² posteskl nad nedostatkem pramenů k této tématice, dovolil si ale uvést hypotézu, ve které tvrdí, že pravděpodobným pojičkem těchto kněží byla otázka celibátu. Měli eminentní zájem, aby se celibát stal dobrovolným a reforma jim umožnila vyrovnat se s tíživou situací ve vztahu ke svému svědomí, kněžským závazkům, církvi, ale také partnerkám, rodině a veřejnosti.¹²³ O celibátu jako hnacím motoru *Ohniska* psal i Karel Farský ve svém spise *Z pode jha: „Programem „Ohniska“ bylo prováděti reformy via facti, cestou činu, což rozuměno zejména o kněžských sňatcích, jež zákonem občanským z 22. května 1919 umožněno uzavíratí. Bohužel vyčerpávala se veškerá činnost ‚Ohniska‘ pouze na propagování této snahy jedině, což vedlo sice k tomu, že jistý počet sňatků kněžských formou civilní i církevní skutečně uzavřen, většinou tajně, v několika případech i veřejně, ale zároveň diskreditováno tím*

¹²⁰ Referát přednesený v Praze na valné schůzi československého duchovenstva dne 23. ledna r. 1919 farářem a spisovatelem Bohumilem Zahradníkem Brodským, Příloha Práva národa č. 1 a 2 z roku 1919.

¹²¹ Z dochovaných pramenů se zdá, že vousy byly opravdu aktuálním problémem řešeným v kněžských kruzích. Nosil je nejen Bohumil Zahradník-Brodský, který se odmítal holit kvůli zdravotním obtížím, které mu to způsobovalo, ale také například kněz Václav Lefler, jehož korespondence s Karlem Farským z roku 1919 se dochovala: „*Já nosím vousy a čekám, zda-li se někdo na ně chytí – ale všude ticho.*“ Původně římsko-katolický kněz se horlivě zapojil do církevních reforem a činnost Karla Farského i dalších reformistů podporoval. V jeho korespondenci se dochovalo mnoho zajímavých názorů na jednotlivé navrhované reformy i reflexe Brodského referátu ze dne 23. ledna 1919. On je dokladem skutečnosti, že i někteří starší kněží (narodil se dne 10. února 1862) byli zastánci a prosazovateli církevních reforem. Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Korespondence dr. Karla Farského, inv. č. 53, sign. A II, kart. 12.

¹²² P. Marek, *Církevní krize*.

¹²³ Tamtéž, s. 116-118.

nábožensko-církevní hnutí reformní v národě zdáním, že jedná se vlastně jen a toliko o kněžské ženění. ¹²⁴

K problematice celibátu se Karel Farský vrátil také v jedné ze svých mnoha postil, zveřejňovaných v Českém zápase: „*Poměry společenské, hospodářské, vojenská služba, školství, úřady, služba četnická a u finanční stráže atd. nedovolují velmi zhusta mladým lidem v nejprudším rozpuku života vstoupiti ve sňatek, ukládají celým stavům a spoustě jednotlivců více méně nucený celibát, bezženství a bezmužství – a následek je trhání ovoce zapovězeného. Lidské intuice mísí se tu do běhu řádu vyššího, přírodního.*“ ¹²⁵ Celibát v některých případech odsuzuje jako naprosto zbytečný a uvádí příklad: „*Nesrovnatelnost jejich s manželstvím bývá namnoze jen fingovaná. Tak na př. učitelky nesměly se vdávati a dnes učí i provdané docela dobře. Vojáci nesměli a nesmějí se ženit až po vojně, ale byla spousta ženatých na vojně celá léta atd.*“ ¹²⁶ Z článku vyplývá, že nucený celibát je proti přírodě, která z tohoto nerovného souboje stejně většinou nakonec vyjde vítězně: „*Neubírá se celá společnost naše po neblahém scestí v názoru na život? Nezdá se vám, že podle běžného názoru vzdělanostního je život jako něco zlého? Nepřispěla askese klášternická až příliš k tomu, že s životem seznámiti se smí mládež jen jako s něčím nedovoleným, hříšným, zapovězeným? Ale příroda je silnější než klášternické nauky. A protože se i u mládeže sama hlásí k svým právům, proto vytváří se v mladých myslích zmatek, chaos, z něhož proniká vítězně síla života, ale ne ukázněná poznáním rozumu a sebevědomé vůle, nýbrž svévolnými, nezkontrolovanými výstřelky, z nichž znáti pohrdání vůči všemu školáckému nebo církevnímu mentorování a pochybovačnou skepsi vůči celé výchově a její autoritě. [...] A ostatní společnost má povinnost umožňovati mladým lidem sňatek.*“ ¹²⁷

Kněží mohli využít tento zákon umožňující uzavření civilního sňatku, ovšem tento krok pro ně současně znamenal nutnost změnit profesi, aby se vyhnuli perzekuci ze strany konzistorií, mnoho kněží tedy s uzavřením sňatku váhalo nebo ho uzavíralo v Praze a tajně, aby sňatek zůstal episkopátu utajen. Na Moravě byly sňatky kněží naprostou výjimkou. Duchovní, který se pro sňatek rozhodl, přirozeně porušil církevní předpisy, proto následovala suspenze a exkomunikace, byl mu zastaven plat a musel opustit faru. Následně musel řešit existenční problémy a hledání nového místa ve zmatcích po konci války představovalo obrovský problém, který také souvisel s kvalifikací duchovenstva. Někteří kněží odešli na Slovensko, do školství

¹²⁴ Karel Farský, *Z pode jha (Vznik Církve československé)*, Praha 1921, s. 22.

¹²⁵ Karel Farský, *Postily*, Praha 1952, s. 56. Postila zveřejněná v Českém zápase, ročník 1922, č. 4.

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ Tamtéž, s. 56-57.

nebo se uchytili ve státní správě. Naráželi však na nepochopení veřejnosti a ocitali se v izolaci. Vyhlášení „cesty činu“ se však v řadách českého kléru nesetkalo s příliš velkým pochopením, a to bylo jedním z důvodů, proč bylo *Ohnisko* dne 15. září 1919 rozpuštěno a nahrazeno novou organizací *Klub reformních kněží Jednoty československého duchovenstva* (dále jen *Klub*).¹²⁸

I nyní se jednalo o volné seskupení budované v rámci *Jednoty*, ovšem na rozdíl od *Ohniska Klub* začal konstituovat klasické struktury a stal se spolkem ve spolku, členskou základnu tvořili většinou bývalí příslušníci *Ohniska*. Předsedou *Klubu* byl zvolen Karel Farský, který tak vystřídal Bohumila Zahradníka-Brodského. Karel Farský se od prvních okamžiků projevoval jako muž činu, nabádal k prohloubení „via facti“, k rozšíření kněžských sňatků a krizové situace, které nastávaly po sňatcích, měly být řešeny tak, že kněží neměli své pozice opouštět ani po suspendování. Vyzval také kněze, aby přenesli ducha reformace do všech odvětví svého působení, především do výuky náboženství a kázání. Důraz položil také na zavádění češtiny do bohoslužeb, která měla dopomoci k šíření vlivu reformních kněží mezi laickou veřejnost. Problém byl ovšem v neexistenci českých bohoslužebných textů. Úkolu se chopil přímo Karel Farský, který už do Vánoc v roce 1919 vydal *Český misál*, který posloužil k přípravě českých vánočních obřadů.¹²⁹

Karel Farský se stal ústřední vedoucí postavou *Klubu*. Ještě v září 1919 byla organizace orientovaná na získávání členstva a Karel Farský vyzýval k trpělivosti, již na schůzi *Klubu* se dne 27. listopadu 1919 však vyslovil pro schisma a připravil vytvoření nové národní církve. Mnoho z kněží, kteří byli také členy *Klubu*, však proti tomuto kroku brojilo a upozorňovalo na jeho úspěchanost, založení nové církve bylo tedy především dílem radikální levice *Klubu*.¹³⁰

Karel Farský byl však k takto radikálnímu kroku nucen snahou vyřešit existenční otázku exkomunikovaných kněží, kteří uzavřeli sňatek a svou roli sehrály i skutečnosti okolo jmenování nového pražského arcibiskupa. Huynovo rozhodnutí nevracet se na podzim 1918 do Prahy způsobilo bezvládí, i přes výhrady k jeho osobě představoval důležitou církevní autoritu. Faktické bezvládí panovalo až do 9. září 1919, kdy papež Benedikt V. jmenoval hlavou pražské arcidiecéze profesora pražské teologické fakulty Karlo-Ferdinandovy univerzity

¹²⁸ P. Marek, *Církevní krize*, s. 125-131.

¹²⁹ Tamtéž, s. 126-129.

¹³⁰ Tamtéž, s. 129-130.

Františka Kordače,¹³¹ který z formálního hlediska naplňoval tehdejší představu o osobnosti biskupa, ale ve skutečnosti byl jedním z hlavních odpůrců jakýchkoliv církevních reforem.¹³²

Nespokojenost nepanovala jen s osobností nového arcibiskupa, ale také se způsobem, jakým byl zvolen, lépe řečeno dosazen. Ten se nápadně podobal realitě monarchie, kdy o obsazení arcibiskupského stolce formálně rozhodoval císař. Volba se jevila jako diktát Vatikánu, bez souhlasu státu i *Jednoty*. Ve skutečnosti však Kordačovo jmenování projednával budoucí pražský nuncijs Clemente Micara s ministerským předsedou Vlastimilem Tusarem, který neměl námítky. O konzultacích vlády s Vatikánem ve věci nového arcibiskupa musel s největší pravděpodobností vědět i ministr vnitra Antonín Švehla.¹³³

Klub formuloval nespokojenost s okolnostmi nastolení arcibiskupa prostřednictvím svého tiskového orgánu *Právo národa*. Karel Farský zde označil Kordačovo jmenování za zkázu reformního hnutí a vyzval duchovenstvo, aby novou hlavu pražské arcidiecéze neuznalo.¹³⁴

Prvním signálem Kordačova protireformního postupu bylo vydání pastýřského listu česko-moravských biskupů, publikovaného dne 1. října 1919. Episkopát kléru mimo jiné kategoricky zakázal pod hrozbou suspenze jakýkoliv podíl na vydávání *Práva národa*, které i nadále pokračovalo v propagaci reforem „via facti“, i jeho pouhou četbu.¹³⁵ Zákaz měl jen

¹³¹ František Kordač (1852-1934) formálně představoval ideál pražského arcibiskupa: byl Čechem pocházejícím z lidového prostředí, bez šlechtického predikátu, absolvoval římskou Gregoriánskou univerzitu a od roku 1905 působil jako profesor křesťanské filosofie a fundamentální teologie na české bohoslovecké fakultě v Praze, jednalo se tedy o vynikajícího vědce a rétora, bylo mu 67 let, byl tedy ve věku, kdy nahromadil dostatek životních zkušeností, ale přitom byl stále plný elánu, pilný a pracovitý, neopomenutelné bylo také jeho charisma. Tyto superlativy však byly vyváženy jeho despotismem, neschopností uzavírat kompromisy, přílišnou zahleděností do teologicko-filosofické problematiky odloučené od reálného života, hyperkonzervativismem a absencí jakéhokoliv smyslu pro církevní reformy. Chování za války také diskutabilizovalo jeho češství a diskreditovalo jej jako stoupence Rakouska-Uherska a habsburského trůnu. Z těchto a jiných důvodů nefiguroval na seznamu *Jednoty* jako vhodný kandidát na nového pražského arcibiskupa. Pro reformisty představoval tedy jednoznačné ohrožení jejich snah. P. Marek, *Církevní krize*, s. 136-138.

František Kordač se již v roce 1918 stal členem Národního výboru československého a revolučního Národního shromáždění, arcibiskupem pražským a primasem českým byl v letech 1919-1931, kdy se po sporu s papežským nunciem vzdal arcibiskupského úřadu. Podílel se také na uzavření modu vivendi mezi Československou republikou a Vatikánem v roce 1927. J. Hanuš, *Malý slovník*, s. 72-73.

¹³² P. Marek, *Církevní krize*, s. 132-137.

¹³³ Tamtéž, s. 138-140.

¹³⁴ Tamtéž, s. 141.

¹³⁵ Článek *Via facti* byl v *Právu národa* vydán dne 1. září 1919 a doslova se v něm uvádí: „Odmítáme náhled, že duchovenstvo má právo jen prositi a žádati, žebrati a čekati, odmítáme tento náhled jako neoprávněný a nespravedlivý. Nejlépe a nejjasněji přesvědčíme se, že cesta činu jest v některých případech dovolena a správná, že jest cestou zákonitou, ano, někdy jedinou pouze cestou možnou, budeme-li uvažovati o závazku celibátním u světského duchovenstva.“ Článek se týká především obhajoby celibátu, který odporuje Bibli i lidské přirozenosti: „Závazek celibátní odporuje též Písmu svatému. Víme všichni, jak vysoko cení právě církev katolická Písmo sv. Je to slovo Boží napsané, v něm mluví k lidem sám Bůh, nejvyšší zákonodárce, v něm oznámena lidstvu vůle Boží, která musí býti pravidlem každé vůle Boží, která musí býti pravidlem každé vůle lidské, i papežské. Co Bůh chce, jest mravní dobro, co zapovídá, jest mravní zlo. A co řekl Bůh před stvořením ženy a ustanovením prvního svazku manželského? Není dobré býti člověku samotnému, učíme mu pomocnici podobnou jemu.“ Po uvedení dalších důkazů nesmyslnosti celibátu končí příspěvek otázkou ke čtenářům: „Může cesta činu v závazku celibátním, jenž

malý dopad, z 2500 odběratelů zrušilo předplatné jen 200 kněží. Pět dní na to byly publikovány další dva zákazy: první zakázal užívání češtiny jako liturgického jazyka a druhý tabuizoval otázku celibátu jako Římem zakázanou. Jednota se proti tomu opět ostře ohradila.¹³⁶

František Kordač se od reforem nedistancoval, naopak viděl nutnost jejich zavedení, měl ale na mysli reformy, které mu navrhne episkopát a ne nižší klér. První reformou měla být duchovní obroda každého kněze prostřednictvím vzdělání a prohloubením výchovy v duchu askeze. Proto předložil projekt reformy bohosloveckého studia v návaznosti na řešení problému výběru budoucích kněží z rodin aktivních katolíků, procházejících katolickými internáty. Na teologických fakultách měla být prohloubena výuka teologie a filosofie, opírající se o scholastiku, přihlížející ale i k výsledkům moderních přírodních věd. Vycházel ze svých vlastních zkušeností dlouholetého pedagoga a kritizoval špatné mravní návyky kněží, především co se sexuálního života týče. Proto navrhl přísnou výchovu „ke kázni těla“ od nejtělejšího věku již v seminářích. V požadavku zrušení celibátu spatřoval František Kordač důkaz hlubokého mravního úpadku kněží.¹³⁷

Vedení *Jednoty*, především František Kroiher, kritizovalo arcibiskupovy kroky, avšak vyzývalo k trpělivosti. Obrátilo se i na vedení *Klubu*, kterému schisma nedoporučilo, neboť to by přispělo k ještě většímu zmatku v Československé republice a navíc kněží porušením disciplíny a legislativy dávají špatný příklad dalším skupinám obyvatelstva, například domkářům a bezzemkům, a situace by mohla vyústit v anarchii. Dne 27. listopadu 1919 proběhlo jednání mezi Františkem Kordačem a Karlem Farským, které jen potvrdilo neochvějné rozhodnutí *Klubu* jít si tvrdě za svými reformami do všech důsledků.¹³⁸ Karel Farský se na setkání s arcibiskupem dostavil v civilním obleku namísto v předepsaném taláru, byl jím dotazován na reformy, přičemž mu byl zdůrazněn odmítavý postoj z Říma. Arcibiskup pohrozil Karlu Farskému přísnými tresty „všemi prostředky,“ pokud nebude v kněžských řadách obnovena náležitá disciplína. Karel Farský se krátce na to omluvil, že od jedné hodiny vede schůzi důvěrníků *Klubu*, a z arcibiskupského paláce na Hradčanech odešel.¹³⁹

Na schůzi důvěrníků byl toho dne poprvé otevřeně vysloven názor, že by měla vzniknout nová církevní organizace, která by nebyla závislá na Římu. Karel Farský o ní nejprve hovořil jako o „církvi českokatolické“, která by byla dědičkou a nástupkyní římské církve v jejich

jest sám sebou neplatný a protikřesťanský; jenž jest násilí páchané proti zákonu přirozenému i božskému, býti nedovolená a ilegitimní? Via facti, jakmile stanovisko Říma jest v této otázce dáno, jest zcela legitimní, již může kněz každý klidně a bez výčitek svědomí nastoupiti. Toho jsme pevného přesvědčení, z něhož neustoupíme nikdy.“

¹³⁶ P. Marek, *Církevní krize*, s. 143-145.

¹³⁷ Tamtéž, s. 146-147.

¹³⁸ Tamtéž, s. 148-149.

¹³⁹ D. Frýdl, *Zrod*, in: T. Butta (ed.), *90 let Církve*, s. 26.

právech i majetku. Na Slovensku totiž hnutí podle jeho názoru nemělo dostatečnou oporu. Až pod dojmem emotivního vystoupení vojenského kaplana Albína Krasny ze Slovenska byl přijat název „Církev československá.“¹⁴⁰

Další schůze byla svolána na čtvrtek dne 8. ledna 1920. Do této doby dostalo vedení *Klubu* za úkol vypracovat liturgické předlohy pro sloužení liturgických obřadů v národním jazyce, ale vzhledem k šibeničnímu termínu nebylo možné dodržet kvalitu překladů. Karel Farský na nich pracoval většinou sám po nocích, zpočátku ještě s přispěním básníka a kněze Xavera Dvořáka. Do Vánoc 1919 stihl vyjít *Český misál*, který byl i přes veškeré nedostatky přijat s nadšením.¹⁴¹

I přes přísný zákaz arcibiskupa Kordače provést svévolné liturgické změny ze strany duchovenstva byl *Český misál* o Vánocích 1919 použit a dobová svědectví hovoří o nadšení ze strany lidu, nadšené dopisy, kvitující s povděkem mateřský jazyk v liturgii, docházely do redakce listu reformistů *Práva národa*. Centrem české katolické mše se stal chrám sv. Mikuláše na Staroměstském náměstí. Ten byl ve vlastnictví magistrátu a Karel Farský ho jako předseda *Klubu* pro sloužení bohoslužebných obřadů pronajal, nejprve na vánoční a novoroční bohoslužby, následně dostal od magistrátu svolení k trvalému pronájmu. Na každém bohoslužebném shromáždění byl chrám zcela zaplněn.¹⁴²

Na konci roku 1919 se Karel Farský přestěhoval z Plzně do Prahy, protože začal pracovat v církevním oddělení ministerstva školství a národní osvěty. Nemohl ovšem v Praze sehnat byt, proto částečně dojížděl ze svého plzeňského bytu, což bylo velmi náročné, částečně bydlel prozatímně u bratra Josefa na Smíchově. Tato situace mu ale nevyhovovala, protože nechtěl být bratrovi na obtíž. Neměl ovšem jinou možnost, protože z Plzně musel jezdit ve tři hodiny ráno, aby se dostal včas do kanceláře. Do Prahy se však již přestěhovat musel, protože z Plzně nevládal plnit všechny potřebné povinnosti a závazky, práce neustále přibývalo. V Praze mu však chyběly kontakty i sklep plný uhlí, který měl v Plzni. Klíček od něj zaslal v dopise rodině, aby jí pomohl v tuhé zimě, která toho roku byla.¹⁴³

K vyhlášení schismatu došlo na schůzi dne 8. ledna 1920. V přímém hlasování se pro něj rozhodlo 140 kněží z celkového počtu 8450 duchovních v Čechách. Většina kněžstva byla založením národní církve zaskočena, i samotní členové *Klubu* tuhle alternativu považovali za nátlakový prostředek, za krajní alternativu. Měli obavy, že se věc nepodaří a Řím je nebude

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 26.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 28.

¹⁴² Tamtéž; V. Kadeřávek – Z. Trtík, *Život*, s. 39-40.

¹⁴³ Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Korespondence Johany Farské, inv. č. 9, sign. A IV, kart. 15.

brát vážně, protože schisma nebylo dostatečně připraveno. Z výpovědí účastníků schůze, na které bylo schisma vyhlášeno, vyplývá, že ani oni do poslední chvíle netušili, že je schisma připravováno, to věděl jen nejužší okruh kolem Karla Farského a Bohumila Zahradníka-Brodského. Ostatní se ke schismatu přidali hlavně proto, že u mnohých z nich byla patrná existenční nejistota, vědomí, že ženatý kněz nemůže zůstat v římskokatolické církvi. Nová církev jim nabídla možnost pokračovat v pastorační práci. *Jednota* se od nich distancovala a zdůraznila své odhodlání vymáhat své požadavky legální cestou. Každý kněz si musel vybrat, kterou cestou se dát.¹⁴⁴

¹⁴⁴ P. Marek, *Církevní krize*, s. 149-153.

4. Farského cesta k radikalizaci

4.1. Počátky republiky a církevních reforem

Jak již bylo řečeno dříve, *Jednota katolického duchovenstva* se ustavila dne 7. listopadu 1918 v Praze a navázala na organizaci, která byla rozpuštěna v roce 1907 v reakci na papežskou encykliku proti modernismu *Pascendi dominici gregis*. Do konce roku 1918 evidovala *Jednota* 1300 členů a první členská schůze se konala dne 23. ledna 1919 v Smetanově síni v Praze. Hlavní referát přednesl Bohumil Zahradník-Brodský, který zmínil reformní požadavky *Jednoty* a přednesl výsledek dotazníkové akce, ve které se většina dotázaných kněží přiznala, že nedodrží celibát. V diskusi poprvé před velkým shromážděním kněží vystoupil Karel Farský, tehdy ještě profesor náboženství v Plzni, tímto projevem vstoupil mezi významné osobnosti usilující o reformy církve. V rámci *Jednoty* se ustavila skupina se jménem *Ohnisko*, které si za svůj hlavní cíl vytyčilo pracovat na reformách v rámci *Jednoty* až do jejich úplného provedení a které čítalo 471 členů, Karel Farský měl členské číslo 38.¹⁴⁵

Nálada poválečná byla velmi rozporuplná. Na jedné straně euforie, daná vznikem nového státu a osamostatněním, vymaněním se „z pode jha“ rakouské monarchie a habsburského trůnu. Na straně druhé si ale lidé i představitelé nového státu uvědomovali problémy, které s sebou vznik nového státu přináší. Karel Farský byl jedním z mnoha intelektuálů té doby, který se nad nově vzniklou situací zamýšlel a své názory vydal písemně ve spisku s příhodným názvem *Z pode jha*. Dalším jeho pojednáním, ve kterém uvažoval nad náboženskou otázkou mladého státu, je dílko *Český problém církevní*,¹⁴⁶ které publikoval již v roce 1919. Podle jeho názoru první věcí, která je nezbytně nutná pro fungování nového národnostního státu, je právě ono vymanění se z područí Rakouska-Uherska: „*Konglomerát čtyř území: Čech, Moravy, Slezska a Slovenska, vyňatý z těla soustátí rakousko-uherského a ohraničený pařížskou konferencí, není ještě životným státem národním a nebude jím, nebude-li ovládnán jiným duchem, vlastním svým duchem národním. Proto dí heslo doby: ‚Odrakouštit se‘. ‚Odrakouštit se‘ je však pouhá negace a k udržení nového samostatního života ještě dokonce nestačí. Nová krev musí kolovati v žilách nového státu, nový duch, duch pozitivně myslící, cítící a rozhodující tak, jak myslí, cítí a chce duše národa, psyché československá.*“¹⁴⁷

Dále nabádal národ, že k uskutečnění ideálů nestačí jen zajistit bezpečnost státu: „*Vlastní metou samostatního života musí stále býti a zůstati kultura národa vzdělanostní a mravní, aby pokud možno každý jednotlivec národa žít nejen mohl, nýbrž též uměl, a to dobře,*

¹⁴⁵ V. Kadeřábek – Z. Trtík, *Život*, s. 18-19.

¹⁴⁶ Karel Farský, *Český problém církevní*, Praha 1919.

¹⁴⁷ Týž, *Z pode jha*, s. 4.

mravně a šťastně.¹⁴⁸ Byl spokojen s možností zajištění živobytí příslušníků národa i všeobecné úrovně lidového vzdělání, velký problém však viděl v úpadku mravní charakternosti: „Hlavní příčinou vzrůstajícího nedostatku charakternosti v národě československém je nedostatek přesvědčení a života náboženského.¹⁴⁹ Za tento mravní úpadek národa vinil římsko-katolickou církev, neboť její mravní výchovou prošel každý člověk s výjimkou jinověrců během náboženského vyučování ve školách a nedělních bohoslužeb v kostelech, proto považoval za nutné sjednat nápravu.¹⁵⁰

Karel Farský se netajil svým názorem, že jedna z hlavních institucí, která se měla po 28. říjnu 1918 odrakouštit, byla církev. Pokud se církev po vzniku republiky měla stát šířitelkou náboženských idejí, vychovatelkou a ochránkyní mravnosti, měla se odpolitizovat. Pokud toho nebyla schopna, měla se alespoň přimknout k zájmům národa a republiky, což se však nestalo. Za Rakouska-Uherska se církev cítila v bezpečí, proto její finanční příspěvky stran křesťansko-sociálního hnutí byly velmi skoupé. Po vzniku republiky pocítila však všudypřítomné ohrožení, mluvilo se o rozluce státu a církve i o konfiskaci církevního majetku, proto církev začala masivně hmotně podporovat katolický tisk i katolické politické organizace a opírat se o zkušenou vatikánskou diplomacii.¹⁵¹ Katolické duchovenstvo, které se chtělo po vzniku republiky politicky angažovat, se organizovalo především v *národně-demokratické straně*,¹⁵² která se ve svém programu snažila řešit i problém kulturně-náboženský.¹⁵³ Avšak členové z kněžského stavu mohli být straně přítěží: „*Ale arcí, potom, co církev římská pod heslem náboženství Kristova v národě českém za celé tisíciletí vedle svých nepopíratelných*

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 5.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 6.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 14.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 11-12.

¹⁵² Další strana, ve které byli organizováni kněží, byla *Československá strana lidová*, v níž byli členy především konzervativní kněží, stavící se proti reformám negativně.

¹⁵³ Náboženský program *národně-demokratické strany*, jak ho Karel Farský uvedl ve svém díle *Český problém církevní*:

„*Jsmo pro odluku církve od státu. Žádáme, aby škola byla povinná, bezplatná, světská, laická, svobodná, prostá veškerého vlivu náboženských společností. Do škol náleží také vedle výchovy mravní výchova náboženská, opřená o psychologii citu zbožnosti, sociologii náboženskou a dějin náboženského vývoje lidstva, tedy náboženská výchova nekonfesijní. Žactvo budiž mimo to přiměřeně své vyspělosti ve škole poučováno o náboženství jako důležitém jevu kulturním, a jeho významu v dějinách s hlediska všeobecně lidského.*

Pokud rodiče nebo jejich zástupci žádají si konfesijního vyučování náboženského, mějte o ně péči jednotlivé církve a náboženské společnosti svými duchovními, avšak pod dozorem státním mimo vlastní hodiny školního vyučování, po dohodě s orgány vyučovacími. Škola sama pěstuje náboženskou snášenlivost a úctu k poctivému přesvědčení každého jednotlivce.

Zřizování soukromých škol obecných a občanských buď povolováno jen výjimečně dle přesných norem (zvláště jako ústavů pokusných a reformních). Nikdy však škola soukromá nemá nahražovat povinnou školu veřejnou.

Fakulty theologické buďte odloučeny od university jako samostatné vysoké školy odborné pro průpravné vzdělání duchovenstva vyznání ve státě zastoupených. Na filosofické fakultě buďte zřízeny stolice a ústavy pro vědecké studium náboženství po stránce historické, psychologické i sociologické.“

*dobrych zásluh kulturních napůsobila též zlého, nelze se diviti tomu, že spolupracovníctví katolických kněží ve straně pokrokové, jakou jest strana N. D., přináší spolu straně přirozeně jisté odium ostatní pokrokové veřejnosti a málem podezření ze zpátečnictví. My kněží to cítíme také, protože se nám to dává cítit.*¹⁵⁴ Tento krátký úryvek je dokladem poměrně obtížné situace kněžích na počátku republiky, kteří s sebou nesli stigma chování katolické církve z dob monarchie, které se však za dob první republiky nemělo výrazněji měnit.

Kritika se z jeho úst snesla také na žurnalisty a žurnalistiku obecně, protože náboženská otázka byla podle jeho slov v tisku řešena minimálně, kromě dvou výjimek, což neodpovídalo důležitosti této záležitosti pro nový stát a jeho občany. Oněmi výjimkami byl katolický tisk, který všechno stavěl pod katolický zorný úhel, a druhým extrémem byl tisk ateistický, který pěstoval pouze náboženskou negaci, aniž by nabízel jiné alternativy nebo řešení. Naprostý nedostatek informací o náboženské situaci v tisku neodpovídal jeho přesvědčení, „*aby každý český člověk, organisovaný i neorganisovaný, měl příležitost utvořiti si jasný úsudek o celé nábožensko-církevní otázce české v přítomnosti a nabyt také potřebné mravní pevnosti a odvahy k tomu, aby ze svého přesvědčení vyvodil nezbytné důsledky.*“¹⁵⁵

Po válce bylo K. Farskému jasné, že katolická církev musí projít určitou reformou, aby si zachovala, případně obnovila, důvěru věřících. O vzniku nové církve ale ještě pravděpodobně neuvažoval: „*My nesmíme zapomenouti, že náboženství tu bude, bude tu i církev se svými institucemi významu světového; ale záležiti bude na tom, jací lidé budou ji tvořiti a řídit, jí používati nebo zneužívati. Proto nemůže český národ jen tak bez výhrady schvalovati heslo, že je nejlépe vystoupiti z církve.*“¹⁵⁶ Jistou logiku však neupíral ani možnosti přestupu věřících do církví protestantských, sdružených v evangelickou církev československou. Oceňoval zde návaznost na Jana Husa a Jana Amose Komenského a jejich prostřednictvím na původní českou tradici. Kritizoval však skutečnost, že když v minulosti chtěli čeští evangelíci uchránit svou náboženskou svobodu proti habsburské dynastii, museli se spojit s „odvěkými nepřáteli národa“, Němci, svými souvěrci.¹⁵⁷ Řešení přestoupením do evangelické církve však nakonec zavrhnul: „*Myslíte, že lze bez veliké a těžké krise kulturní přiměti k přestupu do církve evangelické? Snad přestoupí tisíc lidí, snad i tisíce a desetitisíce, ale celek zřekne se spíš veškerého náboženství než by přestoupil.*“¹⁵⁸ Ve svých úvahách tedy dospěl k jasnému závěru:

¹⁵⁴ K. Farský, Český problém, s. 12.

¹⁵⁵ Týž, Z pode jha, s. 15-16.

¹⁵⁶ Týž, Český problém, s. 15.

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 17.

“Nevidím jiného východiska z tohoto problému, nežli zreformovati katolickou církev od základu v duchu nové doby.” ¹⁵⁹

4.2. Zostření situace

Český, potažmo československý národ, považoval Karel Farský za národ, který ztratil víru v katolickou církev, cítil k ní odpor, v lepším případě mu byly všechny starosti ohledně církve a náboženství lhostejny. Za první světové války a po vzniku republiky se situace ještě zhoršila, k obyčejným lidem se přidali ve své nedůvěře a ve svém odporu vůči římsko-katolické církvi i duchovní. Důvodů uvedl hned několik: *„Soustavné obsazování předních stolců biskupských cizími šlechtici (Schönborn, Skrbenský, Huyn), devotní přísluhování biskupů Vídně a Habsburkům, obsazování předních církevních úřadů a obročí t. zv. römlingy, t. j. kněžími, odchovanými v papežských kolejích v Římě, nevážnost a úplná nevšímavost papežské stolice k osvobozovacím snahám českého národa za války, otrocké sloužení církve válečným cílům rakousko-německým, odevzdávání zvonů za války na výrobu děl a střeliva, upisování jmění chrámového na válečné půjčky rakouské, svěcení zbraní, bída nižšího duchovenstva, ostřeji se zadírající do srdce jednoho každého u porovnání s nápadným a nijak netajeným blahobytem bohatých prelátů, a j. a j.”* ¹⁶⁰

Proto bylo jasné, že reformy jsou nevyhnutelné. Ve svém díle se K. Farský zamýšlel nad obsahem a provedením jednotlivých reforem a ve svých úvahách došel až k tomu, že reformy nemohou nechat v režii Říma, musí k nim dospět sami. Podcenil ovšem rigiditu Říma a jeho nepřátelství vůči všem změnám: *„Snesl-li Řím to, že se tu po celá desítiletí učilo a podnes učí náboženství podle nesmyslného katechismu rakouských biskupů, snese též, až si upravíme náboženskou výuku a výchovu po svém.”* ¹⁶¹ Myslel si však, že Řím se k reformám postaví ochotněji, až uvidí: *„že za nimi stojí, případně od něho pro ně odpadá celý národ.”* ¹⁶²

Půl roku po vzniku republiky byli reformní kněží optimisticky naladěni v dobré víře, že Řím nakonec s reformami souhlasit bude, neboť se neohradil proti jejich přísaze, která byla pronesena na schůzi dne 23. ledna 1919, že reformátoři nepovolí, dokud reformy neprovedou všechny a dokonce. Ale již v této době byli připraveni i na radikálnější řešení: *„Nebudou-li žádné reformy do jisté lhůty povoleny z Říma, prohlašuji přímo a ne za sebe jen, že si je provedeme via facti. Následky ať si připíše ten, kdo bude vinen.”* ¹⁶³

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 18.

¹⁶⁰ K. Farský, Z podejha, s. 17.

¹⁶¹ Týž, Český problém, s. 24.

¹⁶² Tamtéž, s. 25.

¹⁶³ Tamtéž, s. 34.

Velké naděje vkládal nejen Karel Farský, ale i další reformě naladěni kněží, do cesty poselstva *Jednoty* do Říma za papežem, kde měly být projednány požadavky, stanovené v *Obnově církve katolické v československé republice*, jak již bylo uvedeno dříve. S papežem byly však projednány jen čtyři z nich a přijat byl jen bod o českém patriarchátu a čtení a zpívání epištol a evangelií česky. Další papež zavrhl jako nelegitimní. Po návratu poselstva zpět do země byla svolána valná hromada *Jednoty*, a to dne 7. srpna 1919. Zde František Krohier, člen poselstva, pronesl, že je s výsledkem cesty spokojený, poněvadž neočekával ani tolik. V tento den byl zvolen předsedou *Jednoty* a Karel Farský byl udiven, kde jsou všichni její členové, kteří ještě v lednu přísahali, že neustanou ve svých snahách, dokud se jim nepodaří reformy dovést až do úspěšného konce. Za měsíc na to, konkrétně dne 15. září 1919, ustanovil se jako reakce na tuto nejednotnost v názorech *Jednoty Klub reformního duchovenstva*, který sdružoval reformní členy *Jednoty*.¹⁶⁴

Klub je možno považovat za nástupce *Ohniska*, které bylo dne 7. srpna 1919 rozpuštěno. Jeho snahy, které byly ztěžovány formou volného sdružení, téměř neorganizovaného, se totiž v konečné fázi ustálily pouze na propagování kněžských sňatků, čímž celé reformní hnutí diskreditovaly v očích veřejnosti, ta totiž mohla velmi snadno pojmout podezření, že kněžím jde jen a pouze o ženění. Klub od této chvíle tedy sdružoval všechny kněze, kteří po reformách opravdu prahli a byli ochotni provést je i „via facti“, tedy „cestou činu“. *Jednota* se stala naprosto zbytečnou organizací, protože: „*Komedii a klamáním duchovenstva i národa bylo stanovisko Jednoty: chtít reformy, chtít je z Říma a nechtít jich bez Říma, odkud přece autoritativně a právoplatně prohlášeno, že povoleny nebudou.*“¹⁶⁵

Ke konci roku 1919 vydal *Klub Český misál*,¹⁶⁶ který byl prací Karla Farského a který umožnil provést vánoční bohoslužby v češtině, což bylo ale *Jednotou* dne 18. prosince 1919 zakázáno. *Jednota* byla však už dne 16. ledna na konferenci episkopátu českomoravského

¹⁶⁴ K. Farský, *Z pode jha*, s. 20-22.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 23.

¹⁶⁶ Účet na *Český misál* byl vystaven dne 19. prosince 1919, jednalo se o částku 4600 Korun českých za náklad 2000 kusů, další Farského spis *Z pode jha* byl vydán nákladem 4000 kusů. *Zpěvník písní duchovních*, vydaný v srpnu 1922, vyšel již nákladem 6000 kusů a *Liturgie* ze dne 19. září 1923 nákladem 20 000 výtisků. Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 16, sign. A II, kart. 12.

rozpuštěna a dne 17. ledna bylo toto rozhodnutí zveřejněno v pastýřském listě,¹⁶⁷ který byl reakcí na církevní schisma.¹⁶⁸

Důležitou otázkou, která se také promítla do díla Karla Farského, byla problematika sňatků kněží. Celkem logicky ale namítal, že zákaz nebo omezení celibátu se nesmí stát stěžejním problémem, na kterém bude postavena církevní reforma, protože pro kněze je řešení celibátu velmi důležité, zbytek národa ale nenavnadí k podpoře reforem. To mu však nebránilo v kritice stanoviska katolické církve, které zaujala, a to odsuzování faktu, když se kněz rozhodl dostat svým závazkům a se svou hospodyní, se kterou již dávno sexuálně žil a měl s ní často i děti, se oženit. Soužití kněze a jeho partnerky církev blahosklonně přehlížela, jakmile ale došlo k legitimaci sňatku, církev tento čin odsoudila a kněze suspendovala, což Karel Farský komentoval: „*Ne, tohle není nedostatek mravního nazírání, tohle je samozřejmá nemravnost.*“¹⁶⁹

Ideu reformního hnutí viděl Karel Farský v následování reformní ideje: „*Národ český vyrovnává odvěké účty s papežských Římem, chce svobodu svědomí, aby mu ani v oboru jeho života náboženského a církevního nesměl nikdo nic vnucovati ani bráti, aby drže se pouze a jedině svaté pravdy podle svého nejlepšího vědomí a svědomí snažiti se měl svobodně o své umravnění.*“¹⁷⁰ A pokračoval: „*Přijde však doba, kdy bude se každý český člověk diviti, jak mohli jsme se přítí o jazyk bohoslužebný, když přece jsme Češi, jak mohli někteří z národa chtít, aby svědomí našemu stále vládl cizinec, stotožňující se se samým Bohem!*“¹⁷¹ Nabádal každého člověka, aby se zamyslel nad chováním církve a byl si jist, že každý musí dospět k jedinému závěru, a to, že jediným možným východiskem je odluka od Vatikánu, také ale celková odluka člověka od církve.¹⁷²

Konečně dne 8. ledna 1920 předsedal Karel Farský sjezdu reformního duchovenstva, na kterém se celý den živě rokovalo a v půl páté večer se přistoupilo k hlasování. Z 215 členů *Klubu* bylo 140 hlasů pro vznik nové, samostatné Církve československé a 66 proti. Samostatná Církev československá byla prohlášena v denním tisku a z kazatelny chrámu sv. Mikuláše dne 11. ledna 1920 svoláním prozatímního zvoleného předsednictva. Prohlášení bylo adresováno

¹⁶⁷ Uvedený pastýřský list se zabýval mnoha církevními záležitostmi, které souvisely s reformátorskou činností. Jeho prvním bodem byla organizace českého duchovenstva a reorganizace *Jednoty*, která měla úzce spolupracovat s biskupem, dále list vystupoval proti duchovním, kteří uzavřeli sňatek nebo se o to pokusili a také potvrzuje zákaz *Práva národa* ze srpna 1919. Pastýřský list také nařídil zpřísnit výchovu a vzdělání kněžského dorostu, čeština při bohoslužbách zůstala omezena pouze na epistolý a evangelia, latina si stále podržela vrch a také se zde projevila snaha, aby výuka náboženství ve školách zůstala ve stejném rozsahu aj. K. Farský, *Z pode jha*, s. 25-29.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 23-26.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 32.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 33.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 34.

¹⁷² Tamtéž, s. 35.

lidu československému a byla v něm slíbena svoboda svědomí, mateřský jazyk ve veškerých „službách Božích“ a další reformy, na kterých se právě začínalo pracovat, týkající se například vzdělávání kněží a vztahu k římsko-katolické církvi. Prohlášení končí provoláním a výzvou: „že nebude svobodného národa československého, nebude svobodné republiky Československé, nebude-li svobodného svědomí jednotlivcova před Bohem. Nyní jest na jednom každém jednotlivci, aby odhlášením z církve římské a přihlášením do církve československé dokázal, že jest mu zájem o svobodu vlastního svědomí, o mravní povznesení národa a jeho výchovy a zdemokratisování i života náboženského zájmem opravdovým.“¹⁷³

Reakce Vatikánu splnila očekávání. Dekretem papežské kongregace Svatého officia ze dne 15. ledna 1920 byla Církev československá dána do klatby a její kněží exkomunikováni.¹⁷⁴

Žádné z popsaných těžkostí a problémů nebránily Karlovi Farskému v soustavné reformační činnosti a ve snaze zdokonalovat církev i společnost, ať už se mu to dařilo či nikoliv. Byl velkým kritikem dogmatismu, který podle jeho názoru bránil nejen církvi v pokroku: „*Jako všechen život světa podléhá zákonu vývoje, tak i život náboženský. I náboženství potřebuje a musí obohacovati nejen novými poznatky, nýbrž i stále novými výsledky a úspěchy životními v lidech. Jako všude, tak i v náboženském životě platí přísloví: Nepokračovati jest jíti zpět. Jako se věda nemůže a nesmí zastaviti na vymoženostech minulých, nýbrž musí lidstvo stále a stále bádati a víc a více seznamovati se s věčnými a vždy novými zákony všehomíra, tak i duševní život lidstva nutí stále k novému bádání, přináší nové poznatky a vynucuje si nové a nové cíle a metody výchovné. Tak zejména i náboženství. Náboženský život, ustrnulý na neměnitelných dogmatech čili člancích víry, přestává být životem a stává se odumřelým formalitářstvím. Církev, která se rozhodne stanouti na neměnitelných formulích jisté doby, přestává býti činitelem života náboženského a nanejvýše udržuje se při životě jako instituce společenská povahy politické a hospodářské a pod. dle toho, v kterém směru jde ještě s duchem času.*“¹⁷⁵

¹⁷³ Tamtéž, s. 40-41. Podepsán zde byl Karel Farský, Gustav Procházka, Ferdinand Stibor a Bohuslav Zahradník-Brodský, pověřený výbor byl brzy volbou rozšířen na 30 členů, laiků i kněží.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 48.

¹⁷⁵ K. Farský, Postily, s. 126. Postila zveřejněná v Českém zápase, ročník 1922, č. 52.

5. Karel Farský a Církev československá v letech 1920-1924

5.1. Vznik Církvě československé

V řadách *Jednoty katolického duchovenstva* sice panovalo v roce 1920 přesvědčení, že církevní schisma je jen přechodnou záležitostí, ale postupem času začalo být jasné, že nový věroučný systém, který připravovali teologové nové církve, stejně jako demokratizace vnitřních struktur, představovaná také zapojování laiků a žen, stavěly nepřekročitelnou hranici mezi církvemi i jejich duchovními. Pavel Marek celou situaci popsal: „*Po 8. lednu 1920, kdy radikální křídlo překročilo Rubikon, šlo za svým cílem vybudování nové církve odhodlaně a jednoznačně, bez hledání cesty zpět, byť samozřejmě ne přímočaře a bez problémů navozených objektivně i procesem vnitřního hledání.*“¹⁷⁶

Karel Farský, který schůzi dne 8. ledna 1920 předsedal, na schisma nijak nenaléhal, pravděpodobně počítal s oběma alternativami, jak se založením nové církve, tak i odložením tohoto aktu do budoucna. Účastníci schůze také nebyli pevně rozhodnuti, jejich názory se proměňovaly v reakci na jednotlivé řečníky i několikrát během onoho jednoho dne. Bohumil Zahradník-Brodský váhal a pro schisma nehlasoval, Gustav Adolf Procházka naopak vyzval k okamžitému řešení situace,¹⁷⁷ což rozhodlo a pro schisma se vyslovilo 140 z 211 přítomných kněží. Reakce na ustavení CČS byla dvojí, na jedné straně nadšení obyčejných lidí, z nichž 200 000 jich do nové organizace brzy přestoupilo, a na druhé straně skeptici, jichž byla většina, kteří soudili, že se církev dlouho neudrží.¹⁷⁸

Jedním ze skeptiků byl i Josef Lukl Hromádka,¹⁷⁹ který ve svém díle *Katolicism a boj o křesťanství* uvedl: „*Nová církev se nezrodila z těžkých náboženských bojů a kacírské vzpoury. Nebylo tu reformačního promyšlení katolických a křesťanských ideálů; nebylo tu reformátorské vášně, která se vrhá na starý útvar, aby mu vdechla nový náboženský život.*“ A pokračoval: „*Nebylo tu vůdců náboženských; snad jen dobří spolkaři a řečníci. Dr. Farský je ušlechtilým a obětavým organisátorem, nikoli křesťansky věřícím vůdcem. Příznačno je, že církev byla založena na spolkové schůzi nespokojených kněží; nikoli ve chrámě za vzrušených modliteb*

¹⁷⁶ P. Marek, *Církevní krize*, s. 212-213.

¹⁷⁷ Pro odtržení církve nadšeně horoval i J. Dlouhý-Pokorný: „*Když dobrotivý Bůh po léta trpěl 400 milionů buddhistů, 250 milionů mohamedánů, 200 milionů evangeliků, 150 milionů ortodoxních, pak strpí i několik tisíc československých věřících. Proto hlasujeme pro samostatnost církve.*“ J. Kubalík, *Křesťanské církve*, s. 148.

¹⁷⁸ P. Marek, *Církevní krize*, s. 213-214.

¹⁷⁹ Josef Lukl Hromádka byl do roku 1920 duchovním luterské církve (během své pastorské činnosti usiloval o sjednocení luterské a reformované církve) a profesorem Husovy teologické fakulty. Stal se významným činitelem světového ekumenického hnutí a představitelem moderní evangelické teologie. Teologicky ho ovlivnila tzv. dialektická teologie („teologií krize“) K. Bartha a filozoficko etický racionalismus T. G. Masaryka. Jeho činy byly motivovány úsilím o novou teologickou orientaci, za jejíž nezbytný prvek považoval hlubší pochopení a zhodnocení katolicismu.

a písni. Dr. Farský je jen mluvčím za zástup bezejmenných, kteří katolictvím znechuceni chtějí z křesťanství a náboženství zachrániti pouze jakési bezvýznamné zbytky, neškodné a nábožensky sterilní. ¹⁸⁰

V opozici k němu se staví se svým názorem například Stanislav Lahodný: *„Založení československé církve nebylo událostí, která by byla výsledkem souhry historických fakt a okamžitého citového vzrušení lidu, jak bylo některými odpůrci řečeno. Jen s největším sebezapřením bylo možno nevidět, že vznik československé církve navazuje na náboženskou minulost zcela spravedlivým a přísně logickým způsobem; viděno v celé šíři, lednové dny roku 1920 svými událostmi byly pokračováním křesťanských činů a událostí církve v českých zemích z dob reformace.* ¹⁸¹

Karel Farský ale v důsledné obrodě viděl správnou cestu, kterou by se měla Církev československá ubírat: *„Jest tedy pramenem náboženství křesťanského pro novou církev uznaným křesťanství nikoli všeobecně dějinné ani křesťanství litery, nýbrž křesťanství ducha, založené v Písmu a v podání starokřesťanském podle chápání husitského i českobratrského. Směrnice, přejímaná z husitství, je hlavně všestranná, nesmlouvavá opravdovost náboženství; z českobratrství pak je to převážně duch mírnosti.* ¹⁸² Podle J. Píchy dával Karel Farský najevo, že mu nejde o pouhé formální výsady a změny v církevním životě, kde nestačí jen zdobrovolnění celibátu pro duchovní a zavedení české obřadní řeči, ale že nový demokratický a osvětový duch musí prolnout celé hnutí. *„Ostatně, že tu nejde ani o zakládání něčeho nového: Vždyť má se jen účelně podchytiti a organisovati to, co český náboženský člověk již dávno pocítuje a tvoří.* ¹⁸³

I když si byl Karel Farský vědom úspěchanosti a nepřipravenosti celé akce, byla to podle něj jediná možnost, jak využít vhodný psychologický moment a příznivou situaci kvůli oslabení katolické církve po roce 1918. Uvědomoval si, že postup arcibiskupa F. Kordače zužuje prostor pro samostatné aktivity kněžstva a pozdější úsilí o konstituování nové církve by bylo mnohem obtížnější a přineslo by menší efekt. ¹⁸⁴

Dne 10. května 1920 obdržel Karel Farský obsílku pražského arcibiskupství, aby se ve čtvrtek dne 27. května 1920 v 15 hodin dostavil k arcibiskupskému církevnímu soudu v Praze a zodpovídal se z provinění: *„1. Pro apostasii a fide, pro heresi a schisma, prohlášené na veřejné schůzi duchovenstva, dne 8. ledna 1920 v Nár. domě na Smíchově, 2. Pro snahu*

¹⁸⁰ Josef Lukl Hromádka, *Katolicismus a boj o křesťanství*, Praha 1925, s. 257-258.

¹⁸¹ S. Lahodný, *Farský*, s. 28.

¹⁸² Karel Farský, *Náboženství v národě česko-slovenském*, Praha 1924, s. 29.

¹⁸³ J. Pícha, *Za nezapomenutelným*, in. F. Pokorný, *Sborník*, s. 190.

¹⁸⁴ P. Marek, *Církevní krize*, s. 215.

porušovatí práva církve, 3. Pro zlehčování a napadání svého Ordinaria v řečech veřejných a ve veřejných listech, 4. Pro odepření poslušnosti sv. Stolicí a svému Ordinariovi.“¹⁸⁵ Karel Farský obsílku uveřejnil v *Českém zápase* s mnoha satirickými přípisky a poznámkou: „*A jen mě je líto pánů půhončích, že jejich obsílka vyzní tak na prázdno.*“¹⁸⁶ Arcibiskupství v Praze vyhlásilo exkomunikaci kněze Karla Farského a jako úvod uvedlo uchvácení církevního majetku více jak v sedmnácti případech a svobodný výklad Písma svatého.¹⁸⁷

Zásadní význam pro počáteční rozmach nové církve měla zejména pozitivní reakce veřejnosti, která do ní začala vstupovat i přes hrozbu exkomunikace, vyslovenou v dekretu papežské kongregace pro víru dne 15. ledna 1920.¹⁸⁸ Státního uznání se nové církvi dostalo dne 15. září 1920, těsně před odstoupením vlády ministerského předsedy Vlastimila Tusara, která byla složena převážně z ministrů sociálně demokratické strany. Ta sice náboženskou otázku pokládala za vedlejší, proto schválení nové církve stále odkládala, ale respektovala četné demonstrace jejích věřících.¹⁸⁹

Po prvním roce existence měla Církev československá více než 200 000 věřících, organizovaných do více než 50 sborů. Při sčítání lidu v roce 1921 se k nové církvi hlásilo již 525 000 členů. Nová Církev československá musela řešit mnoho problémů organizačního řádu, včetně problému se svěcením kněžstva. Potřeba řádně zřízených biskupů souvisela s reprezentací Církve československé ve vztahu ke státu, ostatním církvím a s potřebou nových kněží. Hledala tedy inspiraci mezi dalšími křesťanskými směry,¹⁹⁰ mezi nimiž si vybrala

¹⁸⁵ Český zápas, 21. 5. 1920.

¹⁸⁶ V reakci na tuto obsílku se Karel Farský zamýšlel nad časy minulými: „*Škoda starých časů! Byla tortura, právo útrpné, pomačkati španělskou botou člověku nohu, palečnicí palce, nějaký nehet vytáhli, tu přiopekli pod paždí, - všecko pobožné! – a když se přiznal chudák ke všemu, co chtěli: postavil se slavnostně kůl, roští a slámy okolo, a dým z bohumilé žertvy vznášel se k nebesům. Pak se ozvalo Te Deum – Tě Bože chválíme. Nu, ,chval Boha, jak moha.‘ Ale teď? ,Co jim udělám?‘ pravil onehdy starostlivě Msgre Kordač. ,Já je suspenduji, a oni se mi vysmějí.‘ Ba, teď je bezbožné pokolení. A kromě těch očíslovaných kanonů na papíře málo prostředků donucovacích. Ani práva útrpného nelze dobře použít, připalovat by se smělo teď snad jen v narkose.“ A sarkasticky poznamenal: „*Jen o jedno prosím: Aby mně takové přípisky nebyly posílány na pouhém půlarchu. Papír je teď drahý, a já se celý potěšením třesu, když otevírám obálku s arcibiskupským přetiskem, v naději, že bude druhý půlarch připisu čistý, a já ho budu moci použítí za dopisní papír k oznámení nějakého tábora lidu, jako vždycky činím. Tentokráte musím celé lejtro dát do tiskárny a nezbude mi nic.*“ Český zápas ze dne 21. 5. 1920.*

¹⁸⁷ V. Kadeřávek – Z. Trtík, Život, s. 55.

¹⁸⁸ Pro Svátý stolec byli reformní kněží naprosto nepřijatelní, protože prosazovali požadavky neslučitelné s doktrínou a disciplínou církve. Svátý stolec dal na základě rozhodnutí papeže Benedikta XV. tímto dekretem na vědomí, že někteří čeští duchovní, kteří se již dávno obraceli se svými reformními požadavky na Řím, se v těchto dnech prohlásili za schismatiky a vstoupili do církve, kterou nazývají národní. Dekretem ze dne 15. ledne 1920 byli exkomunikováni zmínění duchovní, zakladatelé nové církve, stejně jako každý, kdo vstoupil do Církve československé, měl být rovněž potrestán a suspendován. M. Šmíd, Patriarcha, s. 33.

¹⁸⁹ Bohdan Kaňák – Vladimír Červený, Zápas o ideovou orientaci (1920-1924), in: T. Butta (ed.), 90 let Církve, s. 31.

¹⁹⁰ Podle Karla Farského styky s církvemi evangelickými již existovaly. Jak uvedl, Církev československá dostala nabídky na vysvěcení biskupů od starokatolíků z Nizozemí, Švýcarska a Skotska, v srpnu 1920 jednal v Praze arcibiskup americké episkopální církve Darlington a možnosti nabízeli i britští anglikáni. Probíhala také jednání o osamostatnění českých starokatolíků. P. Marek, Církevní krize, s. 218.

pravoslaví a s prosbou o pomoc při svěcení biskupů se obrátila k Pravoslavné církvi srbské.¹⁹¹ Jednání proběhla ve dnech 22. a 23. srpna 1920 v Praze mezi Karlem Farským a Bohumilem Zahradníkem-Brodským na straně jedné a nižským episkopem Dositejem, kterému se podařilo rozptýlit obavy, které někteří kněží Církve československé pocítovali, na straně druhé.¹⁹²

Od pravoslaví si někteří představitelé Církve československé slibovali především splnění dvou významných požadavků: užívání národního bohoslužebného jazyka a odstranění kněžského celibátu. Také dostali slib, že nejpozději do jednoho roku budou mít tři vlastní vysvěcené biskupy. Do té doby měl v Církvi československé působit jako zatímní ordinář pravoslavný biskup Dositej. Výsledkem bylo memorandum srbské pravoslavné církvi, obsahující žádost Církve československé o přijetí do jejího svazku. Představitelé nové církve však jednotní nebyli a toto memorandum znamenalo porážku těch, kteří chtěli vybudovat moderní, nezávislou církev.¹⁹³

Dne 15. března 1921 přivezl biskup Dositej odpověď sabora¹⁹⁴ srbské pravoslavné církve na memorandum. Stanovisko srbské pravoslavné církve však nenaplnilo očekávání Církve československé. Sabor přešel mlčením vsuvku o svobodě svědomí a volného náboženského vývoje, což bylo radikálními členy vnímáno jako nesouhlas. Sabor také jednoznačně zamítl možnost volby ženatých biskupů. Připustil sice zrušení celibátu kněží, ale nové sňatky ovdovělých duchovních odmítl s dodatkem, že obecná úprava této zásady bude brzy přijata a bude závazná pro všechny pravoslavné církve.¹⁹⁵ Matěj Pavlík dne 18. března 1921 v telegramu vyzýval Karla Farského, aby nedošlo k ukvapenému řešení situace.¹⁹⁶

Levé křídlo vedení Církve československé v tom vidělo omezování a trvalo na tom, že Církev československá bude samostatná, svobodná a nezávislá. Někteří byli ochotni akceptovat jen pravoslavnou věrouku a jiným, například Karlu Farskému, šlo jen o pragmatické spojení, směřující pouze k dosažení biskupského svěcení, a pravoslaví odmítali. Situace došla až tak daleko, že hrozilo rozštěpení nově vzniklé církve. Uklidnění přineslo teprve

¹⁹¹ B. Kaňák – V. Červený, Zápasy, in: T. Butta (ed.), 90 let Církve, s. 31-32.

¹⁹² P. Marek, Církevní krize, s. 220-221.

¹⁹³ Tamtéž, s. 223-225.

¹⁹⁴ Sabor je srbský sněm.

¹⁹⁵ Na většinu ze 14 bodů memoranda ale odpověděl sabor srbské pravoslavné církve kladně, povolil užívání češtiny jako bohoslužebného jazyka, která bude časem doplněna o staroslověňštinu, souhlasil s přechodným zachováním římskokatolické liturgie, která bude měněna průběžně a přizpůsobována národním tradicím. Také souhlasil s požadavkem ustanovení duchovních a vyšších církevních funkcionářů se souhlasem církevních obcí, přičemž kněží nebudou znovu přesvěcováni. Zavázali se pomoci při výchově nového kněžského dorostu, nebránili zapojení žen do činnosti farních výborů a přijali ideu nutnosti hmotného zajištění duchovních prostřednictvím stálých platů. P. Marek, Církevní krize, s. 228-229.

¹⁹⁶ Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 21, sign. A II, kart. 12.

Dositejovo ujištění, zveřejněné v Českém zápase dne 6. května 1921, že pravoslavná církev nežádá po věřících Církve československé, aby přebírali tradiční zvyky a způsoby pravoslaví a vstupovali do pravoslavné církve.¹⁹⁷

Novou církev a problémy s ní spojené zaznamenal Karel Farský i ve svém rodném kraji, a to hned v roce 1921, situaci se snažil vyřešit v dopise své matce Johaně dne 25. února: „Dozvídám se od tetičky, že kvůli mně Vám ta poblázněná Hýsková způsobila u kostela či dokonce v kostele minulou neděli výstup. Mělo-li by se to opakovati, tedy jí jen odpovězte, že udělám v Roprachticích pořádek už brzy taky jiný. Schválně se vyhýbám celý rok, kvůli p. farářům, ale takhle budu nucen zastavit se už brzy i v Roprachticích. [...] Přistoupila k naší církvi československé skoro celá kolatúra a mnoho lidí z okolí, i z Vysokého, z Tříče, ze Sklenařic, z Jablonce, i z Rokytnice.“¹⁹⁸

V postilách a dalších článcích, které Karlu Farskému vycházely v časopise *Český zápas*, jsou četné reflexe na aktuální dění. Těžce nesl nedůvěru okolního světa v možnost smysluplné existence nově vzniklé církve „Mnozí příslušníci CČH těžce nesou různé krise, jež naše dílo prodělává. Stěžováno si do rozporů. Veřejnost stojící mimo točí augurskýma očima po nás, mentoruje, tu zas přezírá a odsuzuje, předpovídá zánik, škodolibě se těší, že to mezi nima už začíná“, bývalý ministr nár. osvěty ještě před měsícem vyjádřil se k jedné deputaci, že kdo ví, co z toho bude, - jsou dva směry atd. – a tisk římského biskupa se už nejednou až dusil radostí čistě ďábelskou nad rozkladem ‚církvičky‘ čs., pohádku onehdy přinesl o tom, jak CČS zahynula na nesvornost a j. a j. V důsledku toho se i stalo, že kterýsi jednotlivec vystoupil z našeho díla s rozhořčením, jiní váhají přistoupiti. – Co o tom říci?“¹⁹⁹

Byl si vědom nelehké situace církve, ale neztrácel naději a nabádal věřící i členy Církve, aby s ní měli trpělivost, neztráceli v ní víru a neposlouchali názory jednotlivců, kteří, ať už z jakéhokoliv důvodu, zastávali vůči církvi negativní stanovisko: „Je nevyhnutelno, aby i naše dílo prodělalo řadu svých ‚dětských nemocí‘, jako každá nová organizace. Naše dílo soustředilo náhle příliš mnoho příslušníků, žvlů namnoze různorodých, od pozitivních vyznavačů římských dogmat až po volné myslitele, přívržence všech směrů politických, od konzervativců až po komunisty. Ty názory a směry musí se mezi sebou vyrovnávat, jeden druhému slevovat i zase imponovat. A všem přiznána svoboda! Je možno, aby se to obešlo bez neshod, debat i kritických sporů? Vždyť dílo CČH je živé, a kde je život, tam je boj. [...]

¹⁹⁷ P. Marek, *Církevní krize*, s. 230-233.

¹⁹⁸ Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Korespondence Johany Farské, inv. č. 3, sign. A IV, kart. 15.

¹⁹⁹ K. Farský, *Postily*, s. 26. Postila zveřejněná v Českém zápase, ročník 1921, číslo 42.

*Proto prosíme bratří i sester, aby se nenechávali nikdy másti věčnými neshodami. Ty býti musí a musí také býti srovnány. Ty prodělalo i první křesťanství. Ani jejich představitelům nebudiž zazlíváno. Před čím jedině varovati dlužno, jest podvratná činnost živlů, o jakých píše apoštol v epištole nahoře uvedené, takových, jejichž bůh břicho jest a sláva v hanbě jejich, kteříž myslí jen na věci pozemské‘.*²⁰⁰

Karel Farský byl účastníkem všech deputací, jež byly zaslány Dositejovi, a hlasoval shodně s ostatními pro pravoslavnou orientaci Církve československé. Jen v diskuzích se občas projevil jeho zdrženlivé či přímo odmítavé stanovisko, ale jeho názory byly brány pouze jako stanovisko jednotlivce. Dne 2. dubna 1921 vyzval představitel Církve československé, aby zanechali „planého jednání“ se srbskou církví, jež je v úpadku. Byl přesvědčen, že její vnitřní rozklad se ukáže v tom, že povolí Církvi československé všechny její požadavky. V letech 1922 a 1923 už otevřeně vystupoval proti spojení Církve československé se srbskou pravoslavnou církví.²⁰¹

Matěj Pavlík hovořil s Karlem Farským o jeho skepticizmu a obhajoval jednání se Srby i jejich názory. Je zřejmé, že již si přál především vytvoření fungující církve, která se bude profilovat v průběhu své existence. V dopise Karlu Farskému doslova napsal: „*Když jsem cestou z Prahy o našich snech přemýšlel, připadalo mi, že pro samu ideologii nemůžeme se dostat k pozitivní práci. Hlavní je stvořit organismus, a ten už bude žít a najde si cestu. Lámat přes koleno věc nelze.*“²⁰² A vyslovil své obavy: „*Z rozhovoru vedeného cestou z kanceláře na nádraží Wilsonovo odnesl jsem si dojem, že věci Srbů nejsou dosti objektivní.*“²⁰³

Aby si Církev československá uhájila své místo v české společnosti, bylo nutné obrátit diplomacie, tím více, že byla vnitřně nejednotná, ohrožená pravoslavnou krizí. Římskokatolická církev se nehodlala s nastalou situací smířit. Dne 24. června 1921 napsal Karel Farský Gustavu A. Procházkovi: „*Myslili snad, že jsme desorganizováni a rozbiti – mají špehy všude, ale to se mýlí. Stačíme se vždycky konsolidovati. Proti koalici „pětky“, kde jsme my platidlem, kupní cenou, obětním beránkem, nutno pracovati mezi voliči a hned podrhnout půdu poslanci, který by proti zájmům, které hájíme, se paktoval s klerikály. Důvěrníci polit. stran ať v tom smyslu referují sekretariátům. Řím vede promyšlený útok, kombinovanou ofenzivu. Vítězství je naše. Jde jen o jeho uspišení, aby naši lidé netrpěli.*“²⁰⁴

²⁰⁰ Tamtéž, s. 26-27. Postila zveřejněná v Českém zápase, ročník 1921, číslo 42.

²⁰¹ P. Marek, Církevní krize, s. 233.

²⁰² Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 21, sign. A II, kart. 12.

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Korespondence Dr. Gustava Adolfa Procházky, inv. č. 34, sign. A II, kart. 5.

Druhý sjezd delegátů náboženských obcí se ve dnech 29. – 31. srpna 1921 přiklonil k pravoslavné orientaci a rozhodl o vytvoření tří diecézí, západočeské, východočeské a moravsko-slezské a potvrdil jako první biskupy Karla Farského, Rudolfa Paříka²⁰⁵ a Matěje Pavlíka. Volba biskupů měla bouřlivý průběh a vyústila v podání protestů smíchovské rady starších Církve československé saboru srbské pravoslavné církve proti osobám Karla Farského a Rudolfa Paříka, oba totiž patřili k odpůrcům pravoslavného zaměření Církve. Sabor s nimi i přes tyto protesty souhlasil, ale rozhodl se vysvětit biskupy ve dvou fázích. Nejprve byl dne 25. září 1921 v Bělehradě vysvěcen Matěj Pavlík-Gorazd,²⁰⁶ další svěcení bylo prozatím odsunuto pro odpor smíchovské rady starších Církve československé s dalšími dvěma uvedenými kandidáty, patřícími k radikálnímu protipravoslavnému křídlu. Československou vládou bylo však Gorazdovo postavení oficiálně potvrzeno až dne 25. listopadu 1922.²⁰⁷

Karel Farský od vzniku Církve československé tvrdě pracoval na jejím konstituování, upevňování a expandování, což bezpochyby přispělo k jeho nepevnému zdraví, s nímž se potýkal až do své předčasné smrti. To ho ale nezastavilo v horlivé každodenní činnosti, svůj harmonogram popsal v dopise své matce Johaně dne 20. října 1922: „*Jsem chvála Bohu zdráv. Také na Smíchově, ačkoliv si Aninka často nařikává a bojím se, že zase bude musit ulehnout. Práce je ovšem mnoho. Mám denně do půl sedmé večer školu, potom ještě obyčejně schůzi, dopoledne kancelář a každodenní pochůzky po úřadech, dnes jsem také právě byl u jednoho nového ministra, a tak to jde den ze dne. V neděli obyčejně jsem někde venku, zítra jedu do Nymburka, za týden musím do Kutné Hory, pak do Neveklova, do Plzně, do Českého Brodu, nevím, kdy se zastavím; ale myslím už až v hrobě. Josef taky jezdí, třeba dvakrát týdně bývá venku, onehdy byl na Slovensku skoro týden. Máme toho cestování někdy už oba dost. Obyčejně si člověk přiveze nastuzení.*“²⁰⁸

Od počátku roku 1922 se radikální frakce Církve československé začala připravovat na možnost zvrácení událostí z podzimu předchozího roku. Vzniklé napětí se překlátilo do roviny osobních vztahů Karla Farského a Gorazda, které bylo ventilováno v tisku polemickými články. Krizi, která odstartovala závěrečnou fázi sporu o ideovou orientaci Církve

²⁰⁵ Rudolf Pařík byl významnou, i když méně známou, osobností počátků Československé církve, byl odpůrcem pravoslavné orientace a stoupenec spolupráce s českobratrskou církví evangelickou.

²⁰⁶ Matěj Pavlík přijal symbolicky historické jméno Gorazd (nejlepší žák a nástupce slovanských apoštolů sv. Cyrila a Metoděje) a o pravoslavné orientaci byl pevně přesvědčen a stal se jejím nejhrošlivějším zastáncem: „[...] čím dále, tím více jsem přesvědčen, že naše orientace směrem k pravoslaví je tak šťastný krok, že nám bude žehnat příští pokolení, budeme-li volit správné metody, abychom splnili vše, co se od nás očekává.“ Jaroslav Šuvarský, Biskup Gorazd, Praha 1979, s. 122.

²⁰⁷ P. Marek, Církevní krize, s. 234-238.

²⁰⁸ V úryvku Karel Farský mluví o svém bratru Josefu Farském a jeho ženě Anně, kteří bydleli na Smíchově a Karlu Farskému poskytli ubytování v době, kdy v Praze sháněl vlastní byt. Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Korespondence Johany Farské, inv. č. 9, sign. A IV, kart. 15.

československé, vyvolalo vydání *Československého katechismu* v srpnu 1922, který byl sepsán moderně a reformně smýšlejícími kněžími Karlem Farským a Františkem Kalousem. Tato příručka měla souhrnně prezentovat věrouku Církve československé, obsahově ale popírala základy křesťanského náboženství a monoteismu a naznačovala ideový směr, kterým se chtělo ubírat radikální křídlo, tvořící Církev československou. Kritika se snesla především na absenci evangelia. Katechismus nabízel etiku, nikoli náboženství, Kristus byl v katechismu pouhým prorokem, který učí a dává příklad, nikoli prostředníkem dávajícím milost.²⁰⁹ Karel Farský to shrnul takto: „*Katechismus obsahuje pouze formulaci základních názorů křesťanských, pokud jsou každému přijatelný; neobsahuje ovšem věci sporných nebo dnešnímu člověku seznámenému s vymoženostmi vědeckými nepřijatelných. A právě toto, co v katechismu není, stalo se kamenem úrazu.*“²¹⁰

Přijetí katechismu bylo velmi rozporuplné, většina příslušníků církve se však s jeho obsahem ztotožnila. Mimo Církev československou a v pravoslavných kruzích byl velmi kritizován, především Gorazdem, který pobýval od července do prosince 1922 ve Spojených státech amerických, tak Dositejem, který ho zastupoval v moravsko-slezské diecézi. Karel Farský se v *Českém zápase* proti kritice ohradil a upřel Dositejovi kompetence vyjadřovat se k problematice, čímž napadl biskupa srbské církve a zpochybnil jeho misi. Oba se v Praze setkali, Dositej si připustil své selhání ve směřování Církve československé k pravoslavné orientaci a odcestoval zpět do Království Srbů, Chorvatů a Slovinců. Karel Farský v tom spatřoval jedinou záchranu Církve československé před stagnací a také popíral právní a diplomatické podložení Dositejovy mise; podle jeho názoru totiž Dositej nejednal pravomocně. Závěrem této situace rozhodl synod srbské pravoslavné církve v polovině února 1923, že za těchto okolností nelze Karla Farského ani Rudolfa Paříka vysvětit na biskupy a dne 26. února 1923 přerušil jednání s Církví československou.²¹¹

²⁰⁹ P. Marek, *Církevní krize*, s. 239-241.

²¹⁰ Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Dr. K. Farský, Církev československá v letech 1922-23, K 40/385.

²¹¹ P. Marek, *Církevní krize*, s. 242-245.

O církevní situaci v Československé republice informoval dne 19. 10. 1922 *Našinec*, periodikum zaměřené proti Karlu Farskému i celé Církvi československé. Prognóza *Našince*, předpovídající zánik Církve československé, kterou nazývali sektou, se však nepotvrdila: „*Nové schisma a exkomunikace. Byly doby, kdy papežského schismatu bylo velice používáno proti katol. církvi nynějšími sektáři. Pokrokový svět nevěřící se strašně rozčiloval, že Řím exkomunikoval některé neposlušné a odpadlé kněze v Čechách. Byl v tom shledán nový důvod k útokům na církev. To všechno vidíme dnes u nové sekty. Předně schisma mezi Prahou a Olomoucem jest zpečetěno. Pavlík-Gorazd jest srbským pravoslavným biskupem, který musí poslouchati srbského patriarchu pravoslavného, kterého dnes v nepřítomnosti Pavlíkově zastupuje Dositej. Moravská církev není samostatnou národní církví, nýbrž odnoží srbského pravoslavlí, jemuž je podřízena. Místo Říma mají Bělehrad! Farský je atheista a jeho stoupenci nemohou ani cítiti zkamenělé pravoslavlí srbské. Ty dvě církve nemají ničeho společného, proto naše veřejnost musí počítati se dvěma sektami moravskou a českou. Spory byly veliké a jsou ještě. Skončiti mohou jen exkomunikací a ta je zde. Dositej odsoudil katechismus Farského a vyloučil ho ze své církve i všechny, kteří by šli za Farským. Jsme opravdu*

Karel Farský a radikální křídlo Církve československé se rozhodli využít Gorazdovy strategické chyby, totiž jeho odjezdu do Spojených států amerických. Karel Farský se svými názory nikdy netajil, ale neměl možnost je plně prosadit. Nyní začal určovat směr vývoje Církve československé a strhl sebou obce v Čechách i na Moravě. Gorazdovi, který se vrátil ze Spojených států koncem roku, zůstala věrná pouze malá část kněží i věřících laiků, proto koncem února 1923 složil svou biskupskou funkci. Již za měsíc však své rozhodnutí revidoval a předložil návrh, aby se pravoslavný směr stal autonomním celkem v rámci Církve československé, což bylo radikálně zamítnuto a pravoslavným bylo dáno jednoznačně najevo, že jim nikdo nebrání v odchodu z církve a vytvoření separátní organizace pravoslavných mimo Církev československou.²¹²

Karel Farský ostře vystupoval proti pravoslavné církvi a jejím snahám i ve svých dílech: „*Velmi ostře vynikl spor mezi předpokládaným požadavkem dějinného křesťanství a mezi požadavkem křesťanství kriticky zpravdivěného v církvi československé, byv vyvolán upřílišněnou snahou pravoslavné církve srbské, aby prostřednictvím biskupského svěcení nabízeného církvi československé domohla se tu kýženého vlivu.*“²¹³

Gorazd odmítal slevit ze své rigidní obhajoby pravoslaví, proto byl konec roku 1923 a první polovina roku 1924 ve znamení rozvratu Církve československé. Stál si za svým názorem, že Farského Kristus není Kristem prvních křesťanů a že moderní křesťanství přestává být náboženstvím. K modernizaci církve, jak si ji představoval Karel Farský, zůstával skeptickým a stál si za svým názorem, že všechny podobné modernizační pokusy ztroskotaly a nyní to nemůže mít jiný konec než neúspěch.²¹⁴ Konečným impulsem k vyřešení situace byla

zvědavi, co tomu řekne pokrokový tisk, když Farský je vyloučen Dositejem? Budou také bušiti do Dositeje jako bušili do Říma? Timto listem biskupa Dositeje uveřejněným v časopise ‚Za pravdou‘ jsou Čechoslováci rozdvojeni a se svojí reputací hotovi. Tak kde je ta snaha očistiti náboženství a soustřediti národ český v tradicích husitských atd.? Nyní stojí Morava proti Čechům, za nějaký čas bude státi jeden duchovní proti druhému. Prohraje to Farský, ale prohraje to i Dositej i Pavlík, a svedený lid bude bez konfese, protože se nebude moci dívati na vnitřní jejich spory. Tak skončila každá sekta, skončí i tato. Zmatku sice nadělala dosti, vynesla nové velikány ducha jako Polešovský, Hrdlička, Bílý atd., ale nikoho neobrodila a neobrodí, protože sama zmirá na vnitřní rakovinu. Nyní můžeme čekat, že Farský vyexkomunikuje Dositeje a pošle ho za hranice, kam patří, a bude mela mezi bratřími a sestrami, jakou ještě neprodělali. Zapomene se i na dobývání kostelů katolických, protože budou museti sami sobě navzájem bráti své modlitebny, vždyť se z nich stanou nepřátelé strašní. Pavlík nalezne zde po návratu z Ameriky jen trosky a přeče sliboval lidu, že za 2 roky bude Morava celá v jejich táboře. Pýcha předchází pád.“

²¹² P. Marek, Církevní krize, s. 245-247.

²¹³ K. Farský, Náboženství, s. 28.

²¹⁴ Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 21, sign. A II, kart. 12. Svě pochyby zdůvodnil ve velmi obsáhlém dopise ze dne 9. srpna 1923: „*Důvody ideové nejsou tak snadno přístupny rozvířeným myslím. Při důvodech ideových běží namnoze o vnitřní zážitky, o sebekoření před Bohem a blahý pocit z něho plynoucí. Tak zv. radikalismus má posici velmi snadnou, neboť škrtá, co rozum nechápe, a upravuje si všechno tak, aby to vyhovovalo nám, a nehledí, zda to vyhovuje Kristu.*“ Svou nedůvěru podpořil varováním: „*Svými pokusy nevybuduješ církev československého národa, ale nanejvýše jakousi společnost, která – jako Ty – bude dělat pokusy, až na konec buď zakotví ve starých pravdách křesťanských, nebo se rozpadne, jako bezúčelná a nemožná. Tobě velmi zazlívám, že jsi nedodržel ani kompromisních směrnic*

dohoda Gorazda s Dositejem a arcibiskupem Savatijem, který byl představitelem České náboženské obce pravoslavné. V červenci 1924 rezignoval Gorazd definitivně na úřad biskupa a vystoupil z Církve československé, tento krok byl bezprostřední reakcí na volbu Karla Farského patriarchou, čímž bylo jasné určeno další směřování Církve československé, ve které už pro Gorazda nebylo místo.²¹⁵

Dalším impulsem byla také již zmíněná volba Karla Farského patriarchou Církve československé.²¹⁶ Byl zvolen v přímé volbě, konané v červnu 1924 ještě před zasedáním I. sněmu Církve československé, biskupem západočeské diecéze, který byl zároveň patriarchou. Dosud byl správcem této diecéze, nicméně jeho funkce tím byla tedy potvrzena. Jeho volbě předcházelo dovršení procesu ustanovování tří diecézí Církve československé: západočeské se sídlem v Praze, východočeské se sídlem v Hradci Králové a moravskoslezské, jejíž centrum bylo situováno do Radvanic u Ostravy.²¹⁷ Každá diecéze podle ústavy Církve československé navrhla dva kandidáty na funkci patriarchy, konkurentem Karla Farského byl například František Kalous, spoluautor Československého katechismu, Martin Zeman, duchovní správce největší náboženské obce v Praze-Nuslích a také Rudolf Pařík, bývalý kandidát na biskupa evangelické církve.²¹⁸ Volbu patriarchy v příbramské náboženské obci popsal podrobně František Kalous v *Českém zápase* dne 17. dubna 1924.

Bohdan Kaňák a Vladimír Červený tuto fázi náboženského vývoje, tzv. pravoslavnou krizi, zhodnotili ve svém příspěvku k výročí Církve československé husitské následovně: „*Nejvýstižnějším hodnocením této fáze historie naší církve je tedy teze, že Církev*

z ledna 1921. Upřímně Ti říkám, že s Československým katechismem“ nechci mít ničeho a nepustím se ani do žádného vyjednávání s novou střední cestou. Střední cestu znamenají směrnice, které však nebyly dodrženy.“

²¹⁵ Tamtéž. V dopise Karlu Farskému Gorazd uvedl: „*Ujišťuji Tě, že můj dosavadní postup a veškeré mé úsilí uvnitř církve československé v posledních třech letech byly založeny na přesvědčení, že církev československá resolucí bývalého Ústředního výboru ze 7. května 1921 a usnesením valného sjezdu z 29. srpna 1921 postavila se na půdu společnou všem pravoslavným církvím. Tímto základem považoval jsem se za oprávněna vystupovati proti všem, kdož pracovali proti pravoslavné orientaci, a třebaš polemiky s touto věcí související nabývaly mimoděk rázu osobního, a to na obou stranách, ujišťuji, že osobních momentů byl jsem v základě vzdálen, a že mi běželo jen o věc. Že jsem nebyl veden důvody osobními, bude mi snad možno dokázati ještě v budoucnosti. Původně jsem zamýšlel učiniti za svou osobu rozhodnutí až po příštím sněmu církevním, na němž mínil jsem hájiti svého stanoviska. Proto jsem si přál, aby volba patriarchy byla provedena až po příštím sněmu. O samém výsledku této volby nebyl jsem v pochybnostech, myslil jsem však, že by sněmovním jednáním bylo zjednáno jasno aspoň ve hlavních sporných otázkách, a tak že by církvi byla dána možnost provésti volbu patriarchy za určitých předpokladů budoucího vývoje věcí, v čemž jsem viděl záruku jistého a pevného postupu obou směrů i pro případ, že by se organizačně rozešly. Provedení volby před sněmem jest však vytvořena konkrétní situace, kterou v celku již nyní jest rozhodnuto o budoucnosti církve československé. Dívám se na věci střízlivě a vím, že nyní jakákoliv diskuse v rámci církve byla by již zbytečná, a poněvadž s vývojem věcí nesouhlasím, považuji za svou povinnost, abych se rozešel s církví československou a učinil přípravy k loyální likvidaci své práce v ní, což míním, jak jsem již poznamenal, učiniti do konce tohoto měsíce.“*

²¹⁶ P. Marek, Církevní krize, s. 249-250.

²¹⁷ Bohdan Kaňák, Budování církve (1924-1939), in: Tomáš Butta (ed.), 90 let Církve, s. 43.

²¹⁸ Český zápas, 3. 4. 1924.

československá (husitská) a Církev pravoslavná v českých zemích prostě počáteční období své existence společně sdílely. Přes intenzivní zápas o prosazení svých odlišných koncepcí budování křesťanského společenství dospěly obě církve ke korektnímu organizačnímu rozdělení a ke vzájemné toleranci, která jim i dnes umožňuje udržovat dobré ekumenické styky.²¹⁹

5.2. Církev československá ve svých počátcích

Po právní stránce byla Církev československá konstituována dne 23. února 1925. Téhož roku byla uznána také na Slovensku a Podkarpatské Rusi.²²⁰ Základní pospolitostí života byla náboženská obec v čele s radou starších a farářem, kteří měli pečovat o věrné hlásání slova Božího, řádné vysluhování svátostí a ostatních úkonů, zachovávání církevních řádů a kázně.²²¹

Z odstupu Karel Farský hodnotil přínos Církve československé pro všechny křesťany: „Zatím však se ukazuje, že krize prožitá a šťastně vyřešená v CCČS, zasahuje už i dále k církvím druhým, že otřásá mohutnými výstavbami dogmat už odumřelých a vynucuje si v důsledku nevyhnutelné opravdovosti života i opravdovost náboženského nazírání a žití.“²²²

Po vzniku nové církve nastal palčivý problém ohledně využívání kostelů s ohledem na poměr k římskokatolické církvi, který reprezentoval jeden z významných faktorů stabilizace situace v církevní oblasti i v novém státě. Po vzniku Církve československé vyzvalo její vedení duchovní, aby zůstali na svých místech, dále konali bohoslužby v kostelech, které dosud spravovali a využívali i fary a další zázemí, stejně jako před schismatem. Kde byl kněz dostatečně agilní a charismatický, přestoupilo s ním do nové církve velké množství věřících. Dobrovolně Církvi československé katolická církev žádný kostel ani faru neposkytla, propůjčeny jí byly jen kostely, které římskokatolická církev nevyužívala. Dále probíhaly bohoslužby ve školních kaplích, sálech, aulách i na venkovním prostranství, u křížků, kapliček apod.²²³

Karla Farského tato situace bezpochyby trápila a svůj negativní postoj k papeži a římskokatolické církvi prezentoval také v *Českém zápase*: „Všemi chrámy užívanými anebo i neužívanými církví římskou chce vládnouti římský papež. Ne farář, ne biskup, ne náboženské matice, ne ministerstvo nebo finanční prokuratura, to jsou jenom šafáři jeho: římského papeže. Římský papež nedal sice na ty chrámy nic, ani cihly, ani písečku, ani haléře. Jen jeho jménem kdysi pokropil kněz dotyčný chrám svěcenou vodou. A i ta byla nabrána v nejbližší domácí

²¹⁹ B. Kaňák – V. Červený, *Zápas*, in: Tomáš Butta (ed.), 90 let Církve, s. 42.

²²⁰ P. Marek, *Církevní krize*, s. 257.

²²¹ David Tonzar, *Vznik a vývoj novodobé husitské teologie a Církev československá husitská*, Praha 2002, s. 138.

²²² K. Farský, *Náboženství*, s. 29.

²²³ P. Marek, *Církevní krize*, s. 258-259.

studni. Nyní pracuje celý státní aparát všemožných úřadů v potu tváře na tom, – jak dokázati papežovo právo na dotyčné chrámy. A přece patří lidu, náboženské potřebě místního obyvatelstva. Pravíme ‚náboženské‘, ne církevní. Neboť kostely nejsou žádné výdělečné dílny živnostenské, žádné obchodní domy podnikatelské, žádné podniky hospodářské, nýbrž budovy čistě kulturní.“²²⁴ V postile *Ven ze svatyň* vykazovati budou vás kritizoval nejen jednání papeže, ale také českých úřadů: „Proto jsou v Římě uchystáni mnoho a mnoho chrámů v zemích českých oželeti a už se dávno smíčili s myšlenkou přenechati i je církvi československé. A jen slabošství politických stran a ministerstva školství umožňuje římské církvi zde ještě doufati, že přesun chrámového vlastnictví se snad zastaví. Nezastavil se ještě nikdy nikde.“²²⁵

Nově založená Církev československá nedisponovala vlastním jměním ani majetky. Nejprve tedy požadovala po římskokatolické církvi některé její bohoslužebné stavby, které byly postaveny pro věřící, a pokud byl ve farnosti větší počet věřících Církve československé, měl by k ní přejít i majetek římskokatolické církve spolu s věřícími. Tento názor nebyl v souladu s legislativou, ale vzhledem k tradici a neustálenosti poměrů v novém státě mu podléhali i někteří představitelé obecních výborů a dávali souhlas Církvi československé k užívání kostelů nebo jejich spoluužívání s římskokatolickou církvi.²²⁶ Vycházel z § 132 o ochraně menšin náboženských, ukotveného v ústavní listině republiky československé ze dne 29. února 1920: „Pokud ve městech a okresích, v nichž jest usedlý značný zlomek státních občanů čsl. náležejících k menšinám náboženským, národním a jazykovým, mají býti určité částky vynaloženy na výchovu, náboženství nebo lidumilnost z veřejných fondů podle rozpočtu státního, rozpočtů obecních nebo jiných veřejných, zabezpečuje se těmto menšinám v mezích všeobecných předpisů pro veřejnou správu platných přiměřený podíl na požitku a používání.“²²⁷

Tento svůj názor Karel Farský zformuloval ve své zprávě o činnosti a situaci Církve československé v letech 1922-1923: „Stejně stojí a bude státi církev čsl. na stráž i v otázce kostelů. Církvi nejde o to, aby zmocnila se jich pro sebe. Jde o to, aby stát československý jednou konečně jasně a nevyhýbavě prohlásil, že zdejší kostely jsou zdejším majetkem veřejným, státním, zemským, župním nebo okresním, obecním a p., a že jsou té nebo oné náboženské

²²⁴ K. Farský, *Postily*, s. 98-99. Postila zveřejněná v Českém zápase, ročník 1922, č. 21.

²²⁵ Tamtéž, s. 99.

²²⁶ P. Marek, *Církevní krize*, s. 259.

²²⁷ K. Farský, *Stát a církev*, s. 327-328.

společnosti propůjčeny dle potřeby doby a konfesního rozvrstvení občanstva, kterému vždy a všude náležely, ať se daly konfesní přesuny jakékoliv.“²²⁸

Před polovinou 20. let Církev československá sakrální objekty římskokatolické církvi vrátila a stát podpořil myšlenku jejich pronajímání a především stavbu nových kostelů – „sborů“ se státním finančním příspěvkem. V čele Ústředního stavebního církevního výboru, který se konstituoval na podzim 1923, stál Karel Farský, a v polovině 20. let se přistoupilo ke stavbě přibližně 60 modliteben a sborů.²²⁹

Karel Farský viděl v nové církvi možnost lepší budoucnosti, ale také pocíťoval závazky, které jejím založením měl on i celá Církev československá vůči národu: *„Jsmo si vědomi, že jsme v začátcích národních dějin československých, a budoucnost národa že leží před námi – taková, jakou připravíme. I náboženskou budoucnost jsme povinni národu připravit; lepší, než byla naše minulost. Proto musíme být dobří sobě i lidem! Ale také silní! I kdyby celý svět poddával se slabošsky tlaku dvoutisícileté organizace politického světovládného církevnictví, národ československý musí tu nepřirozenou konstrukci lži a násilí zase rozmetat. Hus, apoštol evandělia Kristova, dávajícího každému právo na celé lidství a bořícího staré zlé řády násilí a všelijakého útlaku, apoštol daný národu československému věčnou Prozřetelností, musí mít konec konců v každém člověku československém svého Chelčického, myslivého, dobrého a nenásilnického, ale musí mít v každém také svého Žižku, jenž by toho Chelčického také bránil. A pak budeme smět nazývat se národem Husovým a budeme mít vyřešenou i otázku náboženství člověka československého.*“²³⁰

Ve fondu rukopisů se dochovaly rukopisné poznámky, ve kterých Karel Farský zformuloval cíle, jaké má Církev československá. Podle něj je jedním z jejích hlavních cílů usmířit člověka nábožensky s vlastním svědomím, dále usmířit jednu církev s druhou, bojovat proti násilí a usmířit život církevní s životem náboženským. Jeho dalším velkým přáním bylo odpolitizování náboženství a usmíření národů různých vyznání vzájemnou dohodou. Ovšem za základ veškerého svého díla považuje převýchovu jednotlivcova charakteru, kde by byla odstraněna přetvářka a posílena odvaha k vlastnímu sebepoznání.²³¹

²²⁸ Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Dr. K. Farský, Církev československá v letech 1922-23, K 40/385.

²²⁹ P. Marek, Církevní krize, s. 260.

²³⁰ K. Farský, Náboženství, s. 31-32.

²³¹ Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Dr. K. Farský, Jaké cíle má církev československá?, K 40/1271.

6. Karel Farský patriarchou Československé církve (1924-1927)

Nejen péče o Církev československou a zvyšující se počet věřících zůstávaly náplní života Karla Farského. Nezapomínal také na svůj rodný kraj a ten nezapomínal na něj. Příkladem za všechny je žádost o pomoc od představitelů jeho rodného Škodějova. Dne 29. března 1924 se na něj obrátili zástupci obecního úřadu v Příkrém-Škodějově. Již dlouho si přáli osamostatnění osady Škodějov, rodné vsi Karla Farského, od obce Příkré, avšak jejich záležitost nebyla úspěšná. Jediným východiskem se zdála interpelace na ministerstvu vnitra, o kterou hodlali požádat poslance Josefa Matouška, respektive žádali Karla Farského, aby tak učinil za ně.

Když Karel Farský podal onu žádost na ministerstvo vnitra osobně, zjistil, že žádost je zaevidována pod číslem 17888, ale nevyřízena, protože ministerstvo financí projevilo pochybnost o finanční soběstačnosti obce na základě nepatrných daní, které činily 575 Kč. Informoval následně obecní úřad v Příkrém-Škodějově, že ministerská rada má rozhodnout do měsíce. Slíbil ještě do věci zainteresovat někoho z poslanců hned, jak půjde do Národního shromáždění. Celá záležitost byla nakonec kladně vyřízena dne 28. května 1924.²³²

První řádný sjezd Církve československé se konal ve dnech 29. – 30. srpna 1924 na Smíchově v Praze. Stal se odrazovým můstkem pro další vývoj v duchu představ vedení kolem K. Farského, protože potvrdil zatímní Ústavu Církve československé a Farského *Liturgii*.²³³

Další podporu své činnosti Církve československá spatřovala v Husových oslavách v roce 1925. Tento rok byl Husův den – 6. červenec – nově uzákoněn jako státní svátek a záštitu nad slavnostmi převzal prezident republiky Tomáš Garrigue Masaryk. Tento čin společně s jeho protikatolickými názory se stal provokací církevních hodnostářů Svatého stolce. Z Masarykovy iniciativy byla dokonce na Pražském hradě v létě 1925 vyvěšena vlajka s kalichem. Katolická církev se cítila uražena a konflikt vygradoval až k odvolání pražského apoštolského nuncia Francesca Marmaggiho dne 6. července zpět do Říma. Zástupci katolické církve další rok přiměli prezidenta, aby na oslavách nevystupoval a vyhnul se urážkám římské církve.²³⁴

V období svého patriarchátu Karel Farský pokračoval ve své činorodé a nikdy nekončící práci. Kromě mší, které sloužil ve městech celé republiky, zajišťoval chod Církve československé, řešil spory a stížnosti jednotlivých kněží a jiné personální záležitosti. Jednalo

²³² Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 854, sign. A II, kart. 22.

²³³ M. Šmíd, Patriarcha, s. 35-36.

²³⁴ Tamtéž, s. 36-37.

se často o obsazování uprázdněných míst farářů jednotlivých obcí Církve československé. Kromě toho také publikoval články, především v *Českém zápase*, a vydával publikace, týkající se náboženství, věrouky a Církve československé obecně.

6.1. Literární činnost

V roce 1924 vydal spis *Náboženství v národě československém*, jehož obsah byl původně přednesen v cyklu přednášek *O náboženství*, pořádaném sdruženými pokrokovými organizacemi a korporacemi. Zcela logicky Karel Farský považoval za nutné vhlédnout do minulosti českého národa pro pochopení současného stavu náboženství na našem území, daném historickým vývojem a národní mentalitou, která byla formována po staletí. Podle Karla Farského však národ nepřijímá vnucovanou kulturu i náboženství pasivně, snaží se proti tomu, s čím nesouhlasí, bojovat, nebo alespoň přizpůsobit skutečnost natolik, aby byla pro společnost přijatelná. Někdy se o to pokouší však jen jedinec, který může zůstat pro své generace nepochopen: „[...] má národ československý ten osud, že už více než 1000 let vede úporný zápas o uhájení svých ideálů lidskosti, zděděných ještě z doby své kultury předkřesťanské, proti velekněžské a kněžské theokracii (bohovládě) rázu starozákonního deuteronomistického, která se mu vnucuje jako křesťanství. Přirozenou kulturou své lidskosti povznášen, národ vydává ze sebe opět a opět vždy nové buditele a obránce čistých pravd věčného zákona života. Proroci těch pravd vyvolávání bývají k své činnosti obyčejně utrpením národního celku, jenom řidčeji vystupují z vlastního vznětu, a v nerovném zápase nejčastěji podléhají více méně osamocení jako kletí kacíři, rouhači a nezabozi, nejednou nepochopení mezi vlastními svými, a oslavování teprve po staletích potomky těch, které předstihli o několik set let.“²³⁵

Reagoval zde také na situaci svou a Církve československé, která byla mnohými nepochopena, odsouzena k zániku a označena za sektu kacířů, protože československému národu chybí odvaha a volnost k rozletu: „Ten opětovný nezdár opravdové náboženské obrody umožňován jest pokaždé tím, že páteř národního charakteru československého je už jako nalomena. V tisíciletém zápase namnoze prohrávaném navykla si československá duše příliš se uhýbat a krčít, zvykla si nedůvěřovat sobě samé, nenaučila se pro nedostatek času, kterého jí nikdy během událostí nedopřáno, doceňovat kulturních vymožeností svých a všelidských, mezitím co odpůrcí světovládná organisace římské theokracie ohromnou převahu své moci hmotné využívá pokaždé proti každému lepšímu náboženskému vznětu v národě právě duchovní

²³⁵ K. Farský, *Náboženství*, s. 4.

a mravní nestačnosti a zaostalosti většiny, které nebylo kdy uvědomiti a převychovati novým duchem. ²³⁶

Samostatnou kapitolu věnoval pohanství, nástupu křesťanství a další pojednává o kacířství, počínaje albigenskými a valdenskými, v Čechách Konradem Waldhauserem, Janem Milíčem z Kroměříže, Matějem z Janova a dalšími. Významné postavení pochopitelně zaujímal Jan Hus a rozbor *Čtyř artikul pražských*. Pátá kapitola se věnuje boji s husity a šestá se ostře staví proti katolické církvi ve Farského době: „*Mystika, tajemnost náboženských obřadů, kterou podmaňovala si lidi církev ještě ve středověku, nahrazena z doby jezuitského temna bohaprázdným formalismem, kterému se u národů divokých říká fetišismus. Daleko více nežli život nábožensko-mravní vpravována věřícím spásonosná důležitost příslušnosti k církvi a spolehnutí na její moc rozhřešovací. Rub církevní katolické samospasitelnosti jeví se vůči druhým konfesím a kultovým společnostem jako nesmiřitelný fanatismus. Vyvinutého citu vlasteneckého v národě zneužito k připoutání lidu k Římu kultem svatojanským a svatováclavským v Čechách a cyrilometodějským na Moravě. Tohoto posledního použito jako prostředku k tomu, aby veškeré Slovanstvo dostalo se nábožensky v dosah činnosti papežského imperia.*“ ²³⁷

Charakterizoval zde také Církev československou tak, jak ji viděl, popsal její přínos, o který se snažil a ve který doufal: „*Církev československá, jako vtělení bezprostředního odboje, vzniklého v samém lůně římském, jest tábořem všech bývalých římských věřících, kteří s Římem se rozešli, ale uznávají i potřebu organizace církevní i jistý význam vnějšího řádu bohoslužebného oprostěného ode všeho, co je zdravému rozumu nepřijatelné. Staví na dílu Husově s Chelčickým i Žižkou, majíc základem svým biblické křesťanství kriticky vážené. Statisíce bývalých římských věřících odpuzeno bylo nenáboženským počínáním církve od náboženství k bezkonfesnosti a k bezvěrectví. Mnohým dovedl římský katolicismus znevážiti pro vždycky i Krista i Boha, když se jejich zastoupením honosil.*“ ²³⁸ Karel Farský byl přesvědčen, že římská církev sama dopomohla věřícím v rozhodnutí k přestupu do Církve československé, když na Prvním vatikánském koncilu uzákonila dogma o papežské neomylnosti, čímž člověku upřela právo na zdravý rozum a rozumné myšlení.

Spis *Náboženství v národě československém* končí optimistickým povzbuzením do budoucnosti, Karel Farský věřil v nově ustanovenou Církev československou a v její skutky, které měly být národu ku prospěchu, mravní výchově a podpoře: „*Jsme si vědomi, že jsme*

²³⁶ Tamtéž, s. 4-5.

²³⁷ Tamtéž, s. 23-24.

²³⁸ Tamtéž, s. 26.

v začátcích národních dějin československých, a budoucnost národa že leží před námi – taková, jakou připravíme. I náboženskou budoucnost jsme povinni národu připravit; lepší, než byla naše minulost. Proto musíme být dobří sobě i lidem! Ale také silní! I kdyby celý svět poddával se slabošsky tlaku dvoutisícileté organizace politického světovládného církevnictví, národ československý musí tu nepřírozenou konstrukci lží a násilí zase rozmetat. Hus, apoštol evandělia Kristova, dávajícího každému právo na celé lidství a bořícího staré zlé řády a násilí a všelijakého útlaku, apoštol daný národu československému věčnou Prozřetelností, musí mítí konec konců v každém člověku československém svého Chelčického, myslivého, dobrého a nenásilnického, ale musí mítí v každém také svého Žižku, jenž by toho Chelčického také bránil. A pak budeme smět nazývati se národem Husovým a budeme mít vyřešenu i otázku náboženství člověka československého.“²³⁹

V roce 1924 vydal Karel Farský také knihu *Stát a církev. Poměr státu českého k církvi římské od prvopočátku až do roku 1924*. Jednalo se o souborné vydání článků, které vycházely v *Českém zápase* v letech 1923-1924. Již sám název díla napovídá o jeho obsahu. Karel Farský v předmluvě poznamenal: „*V knize této jest vyličeno úryvkovitě úsilí církve římské podmaniti si národ český a ujistiti si v něm své panství i zase úsilí národa, který se bránil. Z těch dějinných příhod znatelna jest slabost a mnohá nedůslednost v národním našem snažení proti odpůrci s kulturou silnější a se starou školou politickou a diplomatickou. Ale dobře znáti nejen udatné počiny předků, nýbrž také jejich chyby. Dějiny nám mají býti školou budoucnosti.*“²⁴⁰

K. Farský se zde zabýval vztahem římské církve k českému národu, jeho pohled je pochopitelně nesmiřitelně kritický: „*Ale pojem církev jest stále ještě ztotožňován s pojmem náboženství. To pochází odtud, že tu po celých 300 let předešlých nebyla dovolena jiná víra nežli církve římské. A církev římská, sama v sobě pozůstatek starého světového impéria (vladařství) římského, organisovaná zcela jako svého druhu stát pronikající druhými státy, vpravila tu národu za ty časy předsudek, že ona jest jediným oprávněným zřízením náboženským na světě. Odtud omyl, že co církev, to náboženství, a co papež to zástupce a náměstek boží na zemi. [...] Od vystoupení M. Jana Husa začíná osvobozovací boj národa z pod panství římského. Není dobojován. Ale bude dobojován tím dnem, kdy si veškerý lid národa československého uvědomí, že církev není náboženství a náboženství že není církev, že na světě je mnoho náboženství různých a mezi nimi jedno křesťanské, že církev římská není jediná církev křesťanská, nýbrž že křesťanských církví je mnoho, asi 300, mezi nimi také církev československá, že člověk může mítí náboženství bez církve, ale že může být v církvi a nemusí*

²³⁹ Tamtéž, s. 31-32.

²⁴⁰ K. Farský, *Stát*, s. 4.

*mít ještě náboženství, a že každý národ má zajisté právo míti církev svou, tak jako má svou církev římskou národ italský.*²⁴¹

Ve svém spise se zabýval dějinami křesťanství v Čechách od počátků, vznikem chrámů, svěcením biskupů, římskou církevní správou v Čechách, Českobratrskou církví, reformací i církevním školstvím. Nástup Habsburků na český trůn nazval národní sebevraždou, tím byla možnost rozluky státu a církve, jak to požadoval Ježíš Kristus, podle Karla Farského definitivně ztracena. V závěru rozebral jednotlivé zákony Československé republiky, které se vztahovaly k církvi, jednalo se například o manželský zákon ze dne 22. května 1919, změnu interkonfesijního zákona ze dne 15. dubna 1920, zákon rušící koblinu a rokovinu na Podkarpatské Rusi dne 14. dubna 1920, uznání Církve československé dne 15. září 1920 a mnohé další.²⁴²

6.2. Konference ve Stockholmu

Většinu svého času však Karel Farský věnoval Církvi československé. Jedním z jejích hlavních úkolů v prvních letech existence bylo rozšíření církevního vlivu a zviditelnění církve v mezinárodním měřítku. Dne 8. ledna 1925 bylo vysvěceno prvních 18 novokněží Církve československé, kteří již byli zcela odchováni podle zásad Karla Farského a nové církve.²⁴³ Dne 1. března 1925 se Karel Farský nechal penzionovat, pracovat ale nepřestal.²⁴⁴ Pro rozšiřování vlivu Církve československé musel nejen Karel Farský často cestovat, od pokladny Ústřední rady Církve československé mu býval vyplácen roční cestovní paušál 10 000 Kč.²⁴⁵

Ústřední rada Církve československé přijala pozvání k účasti na ekumenické konferenci *Život a dílo* ve Stockholmu ve dnech 19. – 30. srpna 1925. Delegátem byli Karel Farský, Gustav Adolf Procházka a Rostislav Stejskal. Karel Farský na konferenci referoval *O výchově křesťanské osobnosti*, za příklad uvedl mistra Jana Husa, jehož odkaz Církev československá bránila. Delegaci se na kongresu podařilo dosáhnout zastoupení ve stálém výboru křesťanských církví.²⁴⁶

Karel Farský přednášel na kongresu také o vzniku, zásadách a snahách Církve československé, konal veřejné bohoslužby a snažil se, aby významní zástupci dalších církví

²⁴¹ Tamtéž, s. 3-4.

²⁴² Tamtéž, s. 322-325.

²⁴³ M. Kaňák, Dr. Karel Farský, s. 15.

²⁴⁴ Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Korespondence Dr. Gustava Adolfa Procházky, inv. č. 34, sign. A II, kart. 5. Své penzionování zhodnotil jako zatím alespoň „dočasné“, ale o podporu v nezaměstnanosti se ucházet nehodlal, protože ho čekala cesta do Stockholmu i Spojených států amerických. V této době mu ještě nebylo 45 let. Konkrétní důvod svého penzionování nevedl, předpokládám ale, že se v této době už projevovала celková vyčerpanost organismu z neustávající práce a z velmi častých nemocí, kterými trpěl.

²⁴⁵ Tamtéž, Korespondence Dr. Josefa Farského, inv. č. 46, sign. A IV, kart. 17.

²⁴⁶ V. Kadeřávek – Z. Trtík, *Život*, s. 71.

správně pochopili cíle a úkoly Církve československé. Gustav Adolf Procházka byl přesvědčen, že právě zásluhou Karla Farského projeví ve Spojených státech amerických, Německu i Velké Británii o Církev československou zájem, o Církvě se psalo, byla pečlivě sledována a zjišťován její vývoj: „*Od vzniku církve byl [Karel Farský] přesvědčen, že ideje, jež si církev vytyčila, půjdou dříve nebo později světem, a že jest to opět náš malý národ, jako kdysi v XV. století, jenž se stává průkopníkem nového náboženského života.*“²⁴⁷

Při cestě do Švédska také Karel Farský s Gustavem A. Procházkou navštívili Norsko, konkrétně Upsalu a Oslo. Z krajiny i lidí ve Švédsku byl Karel Farský unesen a zkonstatoval, že všechno tam je na vyšší kulturní i životní úrovni. V dopise svému bratru Josefovi ze dne 31. srpna 1925 popsal i samotný kongres: „*Na ekumenické konferenci se nám vedlo dobře. Ale byl to Babylon jazyků, oficiální řeči franc., angl., něm., s touto poslední dříve nám bylo dost těžko sekundovat sousedům, kteří tu pořádali velkou kampaň politickou. Všech delegátů přes 600. Schůze na schůzi (i do 1/2 12 v noci), oběd za obědem (aby zachována byla církevní stará tradice patrně), a večerí velká řada tak mohutných, že jsem nezažil -, i zase velmi vybraných a intimních. Největší na radnici a včera v univerzitní aule v Upsale. Hlavní, málo přiznaný předmět jednání byla likvidace nekřesťanské výchovy mezinárodní. Němci přišli velmi připraveni, ale nevyhráli – právě pro tvrdost, s jakou chtěli držet svůj program dosavadní.*“²⁴⁸

V dopise Antonínu Procházkovi Karel Farský uvedl, že Církev československá na kongresu uhájila svou pozici velmi dobře. Úspěchu dosáhla i přes citelnou pravoslavnou orientaci, která se ve Stockholmu projevila. Problémem podle něj byl především nedostatek insignií, které jsou, společně s titulem biskupa, naprosto nutné pro úspěch věci. Byl však spokojen, že zástupci Církve československé ve Stockholmu měli talár zdobený kalichem jako jediní z více než 600 delegací, čímž došli nemalého uznání a pozornosti.²⁴⁹

Karel Farský v době svého patriarchátu hodně cestoval. Byl zván na jednotlivá místa v republice, aby získával věřící, sloužil mše, upevňoval postavení Církve československé v národě, přednášel, pomáhal tamním kněžím nové církve a celkově se zasazoval o její rozkvět po celém území státu. K jeho povinnostem patřilo také řešit přestupky a nedostatky některých kněží, ke kterým patřila například přílišná přísnost, kvůli které se z náboženství odhlašovaly velké skupiny dětí. Nejen proto hojně cestoval po republice a rodině od něj přicházely dopisy

²⁴⁷ Gustav Adolf Procházka, Patriarcha Dr. Karel Farský a kongres ve Stockholmu, in: F. Pokorný, Sborník, s. 125.

²⁴⁸ Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Korespondence dr. Josefa Farského, inv. č. 136, sign. A IV, kart. 19.

²⁴⁹ Tamtéž, Korespondence Antonína Procházky, inv. č. 108, sign. A II, kart. 26.

z rozličných měst, která navštívil, často jen s přípisem: „*Srdečně zdraví, K.*“ v některých případech přidal pár poznámek o své činnosti na onom konkrétním místě.²⁵⁰

Farského podlomené zdraví mu znesnadňovalo život i práci. V dopisech Antonínu Procházce si opakovaně stěžoval na zhoršení svého zdravotního stavu. Dne 18. června 1925 napsal: „*Tvému přání bych rád vyhověl. Ale nemáš zdání, v jakém jsem sám žalostném stavu; naplňuje mne to skoro obavou. Trpím ukrutnými bolestmi hlavy, které dostávají se denně okolo poledne a činí mne nemožným až do večera už. Nejsem schopen práce. Pozoruji to již od zimy, ale domníval jsem se, že to s létem pomine.*“²⁵¹ I přes všechny zdravotní obtíže pracoval dále celé dny a další práci mu přidělávalo organizování staveb nových sborů Církve československé. S jejich financování bylo však nemálo problémů: „*Ostatně ujistit všechny deputace, že není peněz na stavby stačil by i méně zapracovaný někdo nežli jsme my. Tak jsem si už navyknul odmítati všemožné žádosti, že se bojím, aby se mi někdy obličej neobrátil dozadu. Ale přes to stavíme.*“²⁵²

Přestože se Církev československá v prvních letech své existence potýkala s nedostatkem kvalifikovaných kněží, vznikalo mnoho nových sborů na území celé republiky, které měly uspokojit požadavky stále se rozrůstajícího množství věřících, hlásících se k Církvi československé.²⁵³ Gustava Adolfa Procházku vyzýval Karel Farský opakovaně k agitaci mezi abiturienty, aby se dali na studia teologie: „*Zahaj, prosím, důraznou akci na získání gymnazistů abiturientů do bohosl. koleje. Každou neděli nechť duchovní vyzývají všude o bohoslužbách rodiče, aby svým synům studium bohosl. doporučili a studující nechť jsou vedeni v evidenci,*

²⁵⁰ Pohlednice jsou zajímavým způsobem, jak zmapovat jeho pohyb po české krajině. Například dne 9. května 1920 navštívil Trosky v Českém ráji, dne 15. května 1920 Olomouc, dne 1. června 1920 Turnov, dne 8. června 1920 Karlovy Vary, dne 12. června 1920 Louny a dne 6. července Jindřichův Hradec. V srpnu téhož roku potom zvládl navštívit Luhačovice, Lázně Bohdaneč a Novou Paku. Je tedy vidno, že i přes všechny své povinnosti, které ho vážaly v Praze, plnil svou misijní povinnost v mnoha městech republiky. Tamtéž, Korespondence dr. Josefa Farského, inv. č. 136, sign. A IV, kart. 19.

²⁵¹ Tamtéž, Korespondence Antonína Procházky, inv. č. 108, sign. A II, kart. 26.

²⁵² Tamtéž.

²⁵³ Komplikovanou situaci ilustruje dopis Karla Farského Antonínu Procházce, toho času na dovolené, odeslaný dne 22. června 1925: „*Nejnutnější se vyřizuje normálně. Jen o duchovní stále nesnáž. Bratr Hodík asi zůstane v Klatovech, čemuž bych byl nejraději./ Přibyl vede svou!/. Bratru Typltovi se roznemohla dceruška křivením páteře, takže mu sám radím, aby z Prahy neodcházel. Ale nabídnu mu zítra či pozítří Brandýs. A do J. Hradce by mohl jít bratr Kubů. Počasí je tu nehezké; jsem sám notně nachlazen a v kanceláři denně se přinachladím. Včera jsem měl značnou horečku, na štěstí hlavně až po biřmování u Mikuláše, kde bylo lidstva jako snad jen v začátcích církve. Doslýchám se, že bratr Janeš onemocněl; je na Jadranu v Podgoře. Právě čekám sem bratra Šimona. A telefonuje mi Dr. Neumann o místo kaplana u Mikuláše; bude asi ta návštěva souviseti. Zítra jdu na Husovu fakultu poprvé do komise I. státních zkoušek našich 2 kandidátů. A potom na ten smutný pohřeb do Pardubic. Škoda bratra Rückerta; byl z lepších lidí a mnoho neužil. Čestné smrti přímo v práci mu můžeme leda záviděti. Od bratra Š. se dovidám, že bratr Janeš dostal anginu a nyní se rekonvaleskuje, takže prý nebude moci přijetí jenom po etapách přes Bled atd. nevím kdy. Slíbil jsem výpomoc, ale do 6. ještě tu je s Š. ještě bratr Urban. Z opatrnosti už však končím, nebo bych Ti sem vpravil ještě snad, abys opatřil na neděli někam výpomoc, a Ty bys měl po dovolené. Tedy opakují: nečekám Tě dřív a 7. července. A to Tě už asi taky nebudu čekat, ježto budu se snažit zmizet. Sám tomu však nevěřím, ježto obyčejně nenajdu energie k tomu, abych se odpoutal.*“ Tamtéž.

*aby u nich mohlo býti osobně intervenováno. Máme velkou nouzi o duchovní, ale potřeba bude ještě větší.*²⁵⁴

6.3. Cesta do Spojených států amerických

Cestu do Spojených států amerických nastoupil Karel Farský dne 26. listopadu 1925 na pozvání tamních Slováků, za účelem pastorační péče o náboženské obce Církve československé, které založil již biskup Gorazd.²⁵⁵ Pozvání, které bylo odesláno z Johnstownu dne 7. ledna 1925, znělo: „*Vážený bratře Patriarcho, schůze amerických osad církve československé, vydržovaná v New Yorku 16-17. prosince 1925, nemohouc se na budoucím směru jednotně usnést, odložila řešení na budoucí dobu a přijala rezoluci v tom smyslu, aby do té doby byli do Ameriky pozvaní tak br. patriarcha dr. Karel Farský, jako i br. biskup Gorazd Pavlík, a aby jim příležitost byla daná své stanovisko osadám vysvětlit. Když Vás, vážený brat. Patriarcho k tomuto cíli z pověření schůze s úctou zveme, prosíme, račte nám dát vědět, kdy a za jakých podmínek byste naše osady navštívit mohl.*“²⁵⁶

Dne 12. dubna 1925 odeslal Karel Farský do Spojených států amerických svou odpověď, ve které s vděkem přijal pozvání. Nabídl dvě varianty svého příjezdu, červen nebo až podzim téhož roku s dotazem, zda by bylo možné tuto cestu podniknout i v létě, kdy je ve Spojených státech společenský život omezený. Na slovensky psané pozvání odpověděl také ve slovenštině, avšak s mnoha chybami, neboť se tento jazyk teprve učil. Při svém pobytu ve Spojených státech amerických se omlouval za svá kázání v českém jazyce se slibem, že až přijede příště, bude již umět slovensky natolik, aby tak byl schopen i kázat. Podruhé však již kvůli své předčasné smrti přijet nestihl.

Jeho cesta do Spojených států amerických byla poznamenána mořskou nemocí a nevolnostmi, ale také dobrým jídlem i společností. Pochybnosti o smyslu cesty ho neopouštěly: „*Jízdu máme pěknou, moře poměrně klidné. Povinnou nevolnost odbyl jsem si hned včera odpoledne, od té chvíle mám pokoj. [...] Loď je silně obsazena. Byly nás dva mohutné vlaky z Brém. Na lodi je okolo 1300 kajut. Pohodlí celé všude, že to ani v Noemově arše neměli. Jenom ty stroje třesou celou stavbou, a pak těch pravidelných 8 výkyvů lodi*

²⁵⁴ Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Korespondence Dr. Gustava Adolfa Procházky, inv. č. 34, sign. A II, kart. 5.

²⁵⁵ Ze Spojených států amerických psal domů dopisy a pohlednice, na jedné z nich, psané mamince Johaně, se zmiňuje o mořské nemoci, kterou musel vytrpět cestou a popsal jí New York jako největší město na světě, kde žije okolo sedmi milionů lidí, tedy více než v celých Čechách. Tamtéž, Korespondence Johany Farské, inv. č. 9, sign. A IV, kart. 15.

²⁵⁶ Tamtéž, Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 933, sign. A II, kart. 23. V korespondenci Karla Farského s americkými osadami je nejasnost v datech. Dopis z Jamestownu byl odeslán v lednu 1925, ale odvolává se na schůzi, konanou až v prosinci téhož roku. V odpovědi Karla Farského se situace opakuje. Předpokládám tedy, že datum schůze, která odložila řešení situace až do příjezdu Karla Farského, je rok 1924, nikoliv 1925.

za minutu, které působí člověku motolici, než si zvykne. Myslil jsem, že budu moci pracovat, ale po opětovné zkušenosti uznávám, že právě psaní působí, že člověk podléhá nemoci. Včera nás bylo nemocných dosti bez psaní. Opatření je vzorné. Strava prvotřídní a velmi vybraná; ke každému jídlu nejméně 6 chodů, jídla naše i exotická. Vynechávám nejméně polovici, věnuji pozornost nejvíc jídlům ovocným, kterých je dost. Závěrem každého jídla je káva, což je mně velmi vhod. [...] To zastavení lodi je skutečnou útěchou; měli by to dělat častěji, jen aby si cestující oddechly. Já alespoň nesnáším plavby tuze dobře. Chystám se pročitati N. Yorský deník. Vidím, jak velmi důležitá je moje cesta; bojím se však, že jedu pozdě. Vydej vyhlášku (z Ú. r. po dohodě s předsednictvem) na slovenské duchovní, že CČS přijme několik. Mám dojem, že budou na mně chtít některé v Americe.“²⁵⁷

U amerických břehů přistál Karel Farský na lodi Columbus v pondělí 7. prosince 1925.²⁵⁸ Po příjezdu do Spojených států amerických s politováním uznal, že náboženské obce jsou od sebe značně vzdáleny, bez styku s vedením církve, a každá farnost žije „po svém,“ některé byly věroučně na úrovni roku 1920, kdy sloužily bohoslužby sice česky nebo slovensky, ale podle římskokatolického ritu.²⁵⁹ Ve svém příspěvku situaci popsal i reverend B. J. Chudáček, prezident diecézní rady Církve československé v Johnstownu: „Československá církev v Americe, jsouc úplně opuštěná, začala se kolísat mezi starokatolictvím a episkopálostvím a byl nejvyšší čas, aby hlava církve zavedla vyjasnění a vykrytalizování všech otázek, jaké v každé nové církevní organizaci povstávají.“²⁶⁰ A pokračoval: „Příchod bratra patriarchy byl v pravý čas, protože pro lhostejnost a jakousi tajnou antipatii proti doktoru Farskému, Rev. Sebeste, který byl toho času duchovním správcem v Johnstownu, N. Y., jako předseda amerických osad, o církevní záležitosti velmi se nestaral. S příchodem bratra patriarchy nastalo lepší zřízení v církvi a když navštívil osady americké, podařilo se mu zavést užší spojení mezi osadami.“²⁶¹

Postupně navštívil misii v Johnstownu, Binghamtoně, Newarku, New Yorku, Guttenberku, Trentoně, Perth Amboy, Pensylvánii, v Tarentum, Mc. Keesportu, či v Monosen i jinde. Někde byl přijat dokonce nepřátelsky, zřejmě proto, že věřící byli z vlasti informováni o situaci s pravoslavím. Koncem většiny farností Církve československé ve Spojených státech amerických bylo jejich spojení s episkopální církví, která na sebe přejala finanční závazky Církve československé, jejíž věřící byli chudí. Nejdéle se udržela osada v Binghamtoně, a to

²⁵⁷ Tamtéž, Korespondence Antonína Procházky, inv. č. 108, sign. A II, kart. 26.

²⁵⁸ M. Šmíd, Patriarcha, s. 37.

²⁵⁹ V. Kadeřávek – Z. Trtík, Život, s. 71.

²⁶⁰ B. J. Chudáček, Návšteva Dr. Farského v Americe, in: F. Pokorný, Sborník, s. 215.

²⁶¹ Tamtéž.

až do roku 1976, kdy zanikla s odstěhováním příslušníků do okrajových částí velkého města bez možnosti styků se sborovým domem.²⁶²

Během návštěvy Karla Farského ve Spojených státech amerických, která trvala dva a půl měsíce, se konala schůze duchovních Církve československé ve Philadelphii a shromáždění delegátů všech osad Církve československé v New Yorku. Často Karel Farský sloužil bohoslužby a po večerech přednášel o vlastní církvi, proč je důležitá, ospravedlňoval její učení, podával vysvětlení ke mším, obřadním rouchům a podobně. Reverend B. J. Chudáček vzpomíná na Farského přednášky s citovým pohnutím: *„Bratr patriarcha nebyl hlasitý a vášnivý řečník, hovořil mírně a tiše, ale velmi zajímavě. Nepřednášel své vývody nějakou gestikulací nebo nápadným řečnictvím, ale hovořil jako k přátelům od srdce k srdci. A to ho činilo zajímavým a milým, protože každý poznal z jeho řeči, že je kněz této doby s pravým smýšlením, jaké je třeba u kněžích v dnešním čase.“*²⁶³

Podrobný popis ošacení kněze i průběhu mše vyšel v New-Yorském deníku dne 5. ledna 1926. Zpráva byla publikována na počest návštěvy Karla Farského v Newarku: *„Dr. Farský přistoupil k jednoduchému oltáři, jsouc oblečen v prosté a úhledné černé komži, jakou mívali husiti a čeští bratři. Jediná dodatečná okrasa byla přes krk zavěšená, bílá, vyšívaná štola. V krátké a jadrné řeči vysvětlil patriarcha vznik a vývoj církve československé. Připomenul výběr kněžského roucha, že v římské církvi je v tom zbytečný přepych a mnoho kněžských okras bylo převzato od pohanů, například biskupské a papežské mitry (čapky), jaké nosívali kdysi babylonští a egyptští panovníci. [...] Církev československá nezabraňuje kněžím šatit se moderně. Ale kvůli vážnosti doporučuje kněžím černou komži s červeným kalichem, vyšitým na srdci, a bílou štolu.“*²⁶⁴

Karel Farský na této mši opět vysvětlil věřícím, jak důležitá je mateřská řeč při bohoslužbách, díky ní je mše prostší a srozumitelnější. Informoval posluchače o liturgii Církve československé, která je také zjednodušená, vystavěná na základě českých a slovenských písní. Napomenul věřící, aby tyto písně nezpívali zdlouhavě a vážně, ale vesele a radostně, stejně jako právě ony písně lidové. Vzorem pro něj byli anglikáni, jejichž zpěv byl radostný a ducha povznášející. Nezapomněl vysvětlit vliv Ježíše Krista a jeho učení na lidstvo a nakonec přistoupil k přijímání podobojí. Hostie, která byla věřícím vložena do úst, byla nejprve omočena ve víně. Mše skončila písní a požehnáním. Karel Farský nabádal věřící

²⁶² V. Kadeřávek – Z. Trtík, Život, s. 71-72.; Srovnej B. J. Chudáček, Návšteva, in: F. Pokorný, Sborník, s. 216.

²⁶³ B. J. Chudáček, Návšteva, in: F. Pokorný, Sborník, s. 216.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 218.

k vytrvalosti a věrnosti, obě vlastnosti byly bezpochyby nutné k úspěšnému vybudování a dlouhodobějšímu setrvání misii Církve československé ve Spojených státech amerických.²⁶⁵

Tamní pobyt ho však velmi zklamal a naplnil melancholií. Byl nadšen obětavostí a dobrotou tamních lidí, avšak stav církve ho vyděsil: „*Psáti bylo mně dosud za těžko. Nechce se líčit, jak vypadá dobrá sadba nerozumně zasetá a ničemně udupaná. Mít tu aspoň 5 kněží, udělal bych velmi krátký pořádek. Takto bude trochu zdlouhavější, dokud nebude kněží. Spolehnutí je pouze na bratra Kostku; Ballay by byl dobrý, ale je nemocný, skoro víc duševně než tělesně. Ostatní jsou jménu CČS málo příznivi, řečeno velmi eufemisticky.*“²⁶⁶

Ve Spojených státech amerických zřídil Karel Farský centrální správu obcí Církve československé pod vedením diecézní rady, avšak nepřistoupil k volbě biskupa, pověřil vedením správy diecéze faráře Josefa Kostku z Binghamtonu. Dne 25. února 1926 odplul z New Yorku na lodi Mnichov zpět do Evropy a dne 7. března 1926 loď zakotvila úspěšně v Brémách.²⁶⁷

Na Gorazdovu a Farského americkou misii navázali v létě 1926 čtyři slovenští biskupové, banskobystrický biskup Marián Blaha (1869-1943), spišský biskup Ján Vojtaššák (1877-1965), apoštolský administrátor v Trnavě Pavol Jantausch (1870-1947) a apoštolský administrátor v Košicích Jozef Čársky (1886-1962). Nakonec se k cestě rozhodl i předseda *Slovenské ľudové strany* Andrej Hlinka (1864-1938), který měl však problémy s vydáním cestovního pasu, protože proti němu v tuto dobu bylo vedeno trestní stíhání.²⁶⁸

Cestovali do Spojených států amerických, aby se zúčastnili eucharistického kongresu v Chicagu, svoji cestu však hodlali spojit s pastorační činností v 228 slovensko-amerických katolických farností a s výběrem finančních prostředků na pomoc katolickým institucím na Slovensku. Andrej Hlinka svou cestu chtěl využít k agitaci na autonomii Slovenska

²⁶⁵ Tamtéž, s. 218-219.

Informace o jeho cestě do Spojených států amerických byla uveřejněna také dne 11. 4. 1926 ve *Volné myšlence*: „*Církev československá organizuje se v Americe. V době vzniku církve československé došlo i v Americe k utvoření několika náboženských obcí církve československé. Biskup Gorazd Pavlik, vůdce nejkonzervativnějšího křídla této církve, který později přešel se svou moravskou skupinou k pravoslaví, navštívil a organizoval tyto americké odbočky a naplnil je ovšem duchem, který se nelišil svou ortodoxností valně od ortodoxie katolické. Nyní navštívil americké náboženské obce církve československé patriarcha této církve dr. Farský a našel je, jak píše ve Svých člancích o této věci, ve stavu velmi neutěšeném. Ovšem, duševní úroveň ostatních náboženských společností v Americe není také nikterak potěšitelná.*“

²⁶⁶ Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Korespondence Antonína Procházky, inv. č. 108, sign. A II, kart. 26. V dopise Antonínu Procházce mimo jiného vyjmenoval znalosti a schopnosti, které musí mít kněz Církve československé, který by převzal faru ve Spojených státech amerických: „*Býti učitelem slovenštiny (může být Čech, slov. se naučí), učit zpívat, hrát, regirovat divadlo – třeba loutkové.*“ Na závěr dopisu přidal veselou příhodu, která se mu stala v Perth Amboy, sám ji nazval anekdotou: „*V Perth Amboy kázal ř. k. kněz Suchý, jak nebezpečná je CČS: i tak učeného kněze svedla jako je Dr. Farský.*“

²⁶⁷ M. Šmíd, Patriarcha, s. 38.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 39.

a zmezinárodnění slovenské otázky.²⁶⁹ Slovenští biskupové svou návštěvu v Americe využili také k masivní propagaci *Spolku sv. Vojtěcha* a nově vydané Bible ve slovenštině, na což potřebovali získat finanční prostředky. Vyzývali proto americké Slováky ke vstupu do spolku kvůli zaplacení spolkových vstupních poplatků. Mise měla úspěch, pro *Spolek sv. Vojtěcha* znamenala vysokou návratnost investic vložených do vydání slovenského Písma svatého.²⁷⁰

6.4. Poslední okamžiky

Již ze Spojených států amerických, do kterých se hodlal vracet, se Karel Farský nevrátil zcela zdravý a svůj zhoršený zdravotní stav přičítal únavě z dlouhé cesty. Dále se věnoval misijní činnosti, ale v srpnu 1926 podstoupil operaci slepého střeva, při které se však ukázalo, že choroba je vážnější. Po celý život míval Karel Farský drobnější zdravotní problémy, o kterých se často zmiňoval ve svých dopisech, avšak jeho pracovní tempo mu nedovolilo odpočívat a léčit se, takže se organismus neustále vyčerpával.²⁷¹ V roce 1926 podstoupil léčbu ozařováním, která však nebyla úspěšná a jeho zdravotní stav se zhoršoval.²⁷²

Poslední bohoslužby vykonal dne 21. prosince 1926 v Husově sboru v Praze-Nuslích, již po Novém roce už nevycházel ze svého bytu v prvním patře bohoslovecké koleje v Dejvicích. Do *Českého Zápasu* psal již jen sporadicky, pozornost věnoval přípravě Světového kongresu pro náboženský pokrok v Praze, který se měl uskutečnit ve dnech 4. – 9. září 1927. Tento kongres sám označoval za konferenci „svobodných církví“ a nabádal své spolupracovníky, aby mu věnovali pozornost. Plánoval také účast Církve československé na křesťanské konferenci v Lausanne v srpnu tohoto roku.²⁷³ Za velký úspěch v roce 1926

²⁶⁹ Štefan Kucík, Cesta slovenských katolických biskupov do slovenskej Ameriky v roku 1926, in: Duchovný pastier. Revue pre teológiu a duchovný život 93, 2012, č. 1-2, s. 21-23.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 31. Spolek sv. Vojtěcha je nakladatelský spolek římské církve, který vydává především duchovní literaturu.

²⁷¹ V kondolenci Jana a Anny Plešingerových ze dne 26. června 1927 dokonce tyto dva poznamenali: „*Pravdivá jsou slova, jichž použil br. biskup Stibor ve své posmrtné vzpomínce v chrámě mikulášském, že mezi prvními mučedníky – kněžími zaujímá přední místo patriarcha a pražský biskup dr. Farský, jenž v nejlepším věku svém byl takřka ubit prací, aby církev, jejímž vůdcem se stal, mohla se zdárně vyvíjet. To viděli a plně chápali jsme my všichni, kteří jsme jako malí, ale vždy věrní spolupracovníci byli s ním ve stálém styku a kteří s úžasem pozorovali jsme tu nadlidskou jeho práci, nezlomnou píli a duševní energii.*“ Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 42, sign. A IV, kart. 17.

²⁷² V. Kadeřávek – Z. Trtík, Život, s. 72.; Srovnej B. Kaňák, Budování církve, in: T. Butta (ed.), 90 let Církve, s. 48. František Žilka zhodnotil předčasný konec života Karla Farského ve svém příspěvku do již dříve mnou mnohokrát citovaného sborníku: „*Osobnost jest nejvyšší hodnota, ale nadosobní, lidská, obecná myšlenka jest nad souborem jednotlivých osobností, a proto osobnosti není hanou ani újmou, když se cele oddá ve službu myšlenky a slouží jí s nasazením vlastního já do vyčerpání, do sebeobětování. To jest osud a jest zároveň zásluha patriarchy Farského. Nelze ovšem říci, že jeho smrtelná choroba byla přímým následkem práce pro československou církev v téže míře, jako se může říci o badateli, který se v laboratoři nakazí bacily, jež pěstuje k vědeckým účelům, anebo o lékaři, který ve službě nemocných se neubrání infekci; choroba dra Farského by asi byla propukla stejně, i kdyby byl měl jiné povolání, ale nebýt oddané služby velké myšlenky, byl by se mohl víc šetřit, mohl svůj život prodloužit – je tedy přece dobrovolnou – nedobrovolnou obětí své práce. S tohoto hlediska jest život i osud patriarchy Farského – hrdinství.*“ František Žilka, Patriarcha Dr. Karel Farský, in: F. Pokorný, Sborník, s. 140.

²⁷³ V. Kadeřávek – Z. Trtík, Život, s. 72-73.

považoval přijetí kongruového zákona úřednickou vládou Jana Černého dne 25. června, za který masivně agitoval. Tímto zákonem byly kněžím přiznány státní platy.²⁷⁴

Zatímco na veřejnost vyplouvaly zprávy o patriarchově špatném zdravotním stavu, v novinách i jinde se objevovaly zprávy o jeho vyléčení. Ty se rozhodl sám dementovat krátkou zprávou o svém zdravotním stavu, která se dochovala v Ústředním archivu Církve československé husitské: „*Br. patriarcha Farský naprosto není ze své nemoci vyléčen. Zprávy jiné v novinách uveřejňované jsou nesprávné. Léčení jest vlastně teprve v začátcích. Právě tyto dny odebral se nemocný na druhou radiovou kůru do vinohradské nemocnice, kde se teprve zjistí, do jaké míry možno se nadíti pomoci.*“²⁷⁵

Karel Farský byl dlouhodobě upoután na lůžko, ze kterého se v pozdější fázi choroby nemohl zvednout kvůli své oteklé noze. Před smrtí jej navštívil katolický kněz Václav Davídek z Mirošova, pravděpodobně jeho kolega z Plzně. Během krátké schůzky ve Vinohradské nemocnici se jej snažil přesvědčit k návratu do katolické církve. I po patriarchově odmítavé odpovědi neztrácel V. Davídek naději a doufal, že K. Farského ovlivní alespoň Xaver Dvořák, poslední předseda *Jednoty katolického duchovenstva*, který s K. Farským v roce 1919 spolupracoval na *Českém misálu*.²⁷⁶ Jeho snažení se však minulo účinkem.

Dne 12. června 1927 přinesl tajemník ústřední rady a nejbližší přítel Karla Farského informaci o patriarchově rychle se zhoršujícím zdravotním stavu na schůzi sněmovního hospodářského výboru. Po oboustranném zápalu plic se již nepodařilo zabránit nejhoršímu a první patriarcha Církve československé podlehl rakovině žaludku dne 12. června 1927 v 15.15 hodin ve věku 47 let v budově bohoslovecké koleje v Dejvicích.²⁷⁷ U lůžka umírajícího se sešli někteří jeho přátelé i bratr Josef s manželkou Annou.²⁷⁸ Od začátku května 1927 zastupoval Karla Farského v církevních záležitostech Gustav Adolf Procházka, který byl po jeho smrti zvolen druhým patriarchou Církve československé (1928-1942).

Pořadatelem pohřbu byl jmenován ústřední radou bratr František Plechatý. Rakev zesnulého byla vystavena v chrámu svatého Mikuláše v Praze dne 15. června 1927, od sedmé hodiny ranní přicházeli lidé vzdát Karlu Farskému úctu. U rakve se střídali v pietní stráž

²⁷⁴ M. Šmíd, *Patriarcha*, s. 40.

²⁷⁵ Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Zpráva o patriarchově zdravotním stavu, K40/1704.

²⁷⁶ M. Šmíd, *Patriarcha*, s. 41-42.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 41-43.

²⁷⁸ Kromě Josefa a Anny Farských se u lůžka Karla Farského sešli: akademický malíř Jan Dědina, František Plechatý, předseda hospodářského sněmovního výboru, Petr Gajdík, místopředseda pražské diecézní rady, tajemník Antonín Procházka. V. Kadeřávek – Z. Trtík, *Život*, s. 73.

bohoslovci, duchovní i laičtí spolupracovníci církve.²⁷⁹ Pohřební bohoslužby se konaly dne 16. června 1927 a sloužili je biskupové Ferdinand Stibor ze Slezska, který také připomenul obětavou kněžskou službu zesnulého, dále Gustav Adolf Procházka z Hradce Králové a Rostislav Stejskal z Olomouce. Za ústřední radu se loučil její místopředseda Petr Gajdík a za bohoslovce Oldřich Hradil. Následovaly projevy zástupců církví. Pohřební průvod z chrámu vyšel v půl dvanácté přes Staroměstské náměstí, Železnou ulicí přes Můstek a Václavským náměstím k Muzeu. V ulicích byla rozsvícena světla. Za rakví kráčela rodina Farských včetně maminky zesnulého Johany, dále biskupové s členy ústřední rady a diecézních rad, za nimi 119 duchovních, v průvodu bylo neseno 67 praporů náboženských obcí, nakonec šel průvod věřících z celé církve. Na chodnicích stály zástupy lidí, kteří tím chtěli vzdát čest památce významné církevní osobnosti. Václavské náměstí bylo uzavřeno pro dopravu a průvod jím šel celou hodinu.²⁸⁰ Kremace se konala v krematoriu na Olšanských hřbitovech v jednu hodinu po poledni a urna s popelem Karla Farského byla uložena v Husově sboru v Praze-Dejvicích.²⁸¹

K uctění památky Karla Farského věnovala vyšehradská náboženská obec 100 Kč Studijnímu fondu Dra. Karla Farského při ústřední radě Církve československé a dalších 100 Kč penzijnímu fondu duchovenstva Církve československé. Další stejně velké obnosy

²⁷⁹ Dojemné loučení s Karlem Farským v mikulášském chrámu na Staroměstském náměstí je popsáno také ve sborníku dra Karla Farského: „*Pomalu se kupily kol katafalku nádherné věnce. U nohou rakve věnec, věnovaný Ústřední radou CČS (s nápisem ‚Zakladateli církve a svému předsedovi‘), po jeho stranách věnce, věnované diecézními radami (‚Svému patriarchovi‘). Pražské náboženské obce Velké Prahy věnovaly věnec s rudým květinovým kalichem ve středu, jehož stuhly nesly nápis ‚Svému drahému vůdci nábož. obce V. Prahy‘. Pozornost budily též věnce, věnované Obcí svobodného bratrství (‚Náboženskému vůdci a reformátoru‘) a biskupem Samuelem Zochem (‚Vzácnému přítelovi‘). Květinové dary rodiny (‚Drahému Karlovi‘) a tragickou náhodou až v hodinách úmrtí dojezdící přátelství z Ameriky (‚Poslední s Bohem, přátelé z Ameriky‘ – John a Barbara Peterka, Cleveland), kytice s palmou, věnovaná Tisk. a naklad. družstvem CČS (‚Svému spoluzakladateli‘) a jiné a jiné doplňovaly teskně krásnou výzdobu katafalku. Střídající se stráž bratří bohoslovců neopustila mrtvého vůdce po celý den... Kondolenční archy, vyložené u vchodu, se celý den plnily podpisy. Ministerský rada vedle podpisu umozolené, psaní nezvyklé ruky, továrník, studentík, arch za archem stále smutně plný. Obětavosti dobrých sester a bratří z Prahy, jmenovitě bratra Stahliča, kteří celý den konali pořadatelské služby, sluší vzdání nelíčené uznání. Květinovou výzdobu kolem katafalku a v chrámě pořídil květinářský závod br. Králíčka z Prahy II., Poříč.“ F. Pokorný, Sborník, s. 238.*

²⁸⁰ Významné postavení Karla Farského a úctu k jeho osobě dokládá reprezentativní seznam smutečních hostů, kteří byli přítomni jeho pohřbu: „*Za kancelář pana presidenta sekční šéf dr. Říha, za ministerstvo školství a národní osvěty sekční šéf dr. Müller a dr. Svoboda, předseda poslanecké sněmovny J. Malypetr, místopředseda senátu de. Soukup, poslanec dr. K. Kramář, poslanec dr. Matoušek, poslanec dr. Hain, poslankyně Zemínová, poslanec Moudrý, poslanec Vojta Beneš (za legionářskou Obec), profesori Husovy fakulty dr. Žižka, dr. Bednář a dr. Hrejsa, senátor dr. Havelka, senátor profesor dr. B. Němec, senátor Klečák, senátor a syndik Pichl, poslanec br. Sladký, poslanec David, br. A. Kučera, člen ústř. zastupitelstva hl. m. Prahy, poslanec Petrovický, profesor Em. Rádl (za YMCA), B. Radechovský a Kovář (za ‚Kostnickou Jednotu‘), tajemník minist. zahraničí dr. Kašpar, dr. Kliment za Čes. obec střeleckou, sochař F. Bílek, spisovatelka P. Biliánová, malíř br. Dědina, zástupci Tiskového družstva CČS, spřátelených církví, politických klubů jednotlivých stran, středních škol pražských, reálky plzeňské, zástupci tisku pražského i plzeňského, členové Ústřední rady, diecézních rad a zástupci náboženských obcí CČS.“ Tamtéž, s. 239.*

²⁸¹ V. Kadeřávek – Z. Trtík, Život, s. 73-74.

věnovalo Bratrské sdružení příslušníků Církve československé J. A. Komenský na Vyšehradě Studijnímu i Penzijnímu fondu.²⁸² Rodině byly doručovány desítky kondolencí, většinou od lidí, kteří neměli možnost se pohřbu patriarchy zúčastnit osobně nebo přes téměř nekončící zástupy neměli možnost s účastnými slovy osobně potřást rodině rukou. Většinou se jednalo o krátké lístky, připomínající účast pisatele se situací patriarchova bratra Josefa a zbytku rodiny, některé byly však dojemné a osobní. Jedním z nich byl například dopis československého duchovního J. Halbhubera a jeho rodiny: „*Srdce naše rozechvěna jsou steskem a žalem, ale sílí v nás přesvědčení, že cesty, na něž drahý zesnulý národ náš ve jménu božím uvedl, směřují k Poznání a Pravdě boží svaté, k Míru a Pokoji českým duším, a mohu býti ukazovatelem i lidstvu ostatnímu. – Prosím Vás, byste vyslovili matičce našeho nezapomenutelného zesnulého, jak hluboce a bolestně prožívám s ní její žal, byste také tlumočili jí mé děkovné city, že takového vzácného syna dala, vychovala a obětovala pro dobro nás všech i našich budoucích. Požehnaná buď mezi ženami!*“²⁸³

V testamentu, který Karel Farský sepsal dne 20. dubna 1927 vzhledem ke svému vážnému zdravotnímu stavu, uvedl svůj majetek: „*a) nemovitosti čís. 85-b ve Škodějově, okres Semily/. Tyto ujal jsem v držení r. 1918 s právy a břemeny, jak na nich jsou zaznamenána; b) zařízení bytové, většinou starší, povetšelé; c) cenné papíry, jejichž stav se však zhusta mění prodejem; d) konto poštovního úřadu šekového; e) pohledávka u Tiskového družstva čs. v Praze; f) autorské právo mých spisů; g) pohledávka 500 dolarů u diecesní rady čs v Americe, které jsem jim v roce 1926 zapůjčil, která je však velmi dubiosní. Naproti tomu mám 100 dolarů téže diecesní rady v depositu.*“²⁸⁴

Autorská práva ke svým spisům odkázal Ústřední radě Církve československé v Praze, jejich cenu Ústřední rada stanovila na 2000 Kč, dále také knihy ze své knihovny, které byly náboženského rázu, přibližná jejich hodnota byla stanovena na 300 Kč a 1000 Kč odkázal „Studijnímu fondu Farského.“²⁸⁵ Uvedl také svůj dluh, který měl být uhrazen knihtiskárně Národní Politiky v Praze za tisk zpěvníku. Jeho matka Johana Farská²⁸⁶ měla dostat svůj zákonný podíl na nemovitosti ve Škodějově. Univerzálním dědicem stanovil svého bratra Josefa, centrálního inspektora pošt v Praze-Smíchově, který byl povinen vyplatit bratru

²⁸² Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 42, sign. A IV, kart. 17.

²⁸³ Tamtéž.

²⁸⁴ Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Korespondence Dr. Josefa Farského, inv. č. 46, sign. A IV, kart. 17.

²⁸⁵ Tamtéž. Seznam knih z knihovny Karla Farského uvádím v příloze, ilustrují jeho zájmy, rozhled i vzdělanost, psány jsou v různých světových jazycích.

²⁸⁶ Matka Karla Farského Johana zemřela v březnu 1932.

Františkovi a sestře Ludmile ve Škodějově každému 10 000 Kč a bratr František měl mít také možnost vybrat si z pozůstalého bytového zařízení pro svou vlastní potřebu.

Vypořádání pozůstalosti Karla Farského mezi jeho bratrem Josefem Farským a Ústřední radou Církve československé neproběhlo bez problémů. Jednalo se například o jeho telefon, jehož předplatné platila Ústřední rada a žádala proplacení půlroční zálohy, aby ho mohl dál užívat Josef Farský, dále se vyjednávalo ohledně pohřebních výloh, které se pohybovaly téměř okolo 4 000 Kč, a v neposlední řadě vymáhala Ústřední rada po Josefu Farském některé pohledávky za bratra patriarchu, které byly zaznamenány v účetních knihách a dosud nebyly zaplacený. Josef Farský také původně nesouhlasil, aby pozůstatky jeho bratra byly uloženy v Dejvickém sboru, který podle jeho názoru byl a zůstane podružný a nepřístupný, Ústřední rada ho však přesvědčila, že sbor je často vyhledáván a takto bude památka patriarchova alespoň neustále přítomna chovancům bohoslovecké koleje, která se nachází právě zde. Předmětem sporu se také staly některé půjčky Karla Farského církevním obcím, například Chotovinám, které byly pravděpodobně osobního charakteru a pro svou nedostatečnou evidenci velmi těžko vymahatelné. Společně jednal Josef Farský s Ústřední radou také o termínu, do kterého musel být vyklizen patriarchův byt pro potřeby nového patriarchy, a Josef Farský si také na Ústřední radě vymohl vyúčtování bratrova služného a doplacení dlužné částky.²⁸⁷

O úmrtí Karla Farského informovalo velké množství novin na území celého státu. Některé příspěvky byly značně citově zabarvené a teskné: *„Dr. K. Farský: ‚Zemři tak, aby tvého odchodu všichni litovali a všichni vzpomínali s dobrou.‘ Nebude zajisté dnes jednoho příslušníka CČS, který by v duchu neزالétl do Prahy, kde poslední svou cestu tímto světem konati bude velký náš vůdce a zakladatel národního náboženského hnutí dr. K. Farský. Dobojoval již svůj velký, čestný boj právě v době, kdy těšiti se mohl z ovoce své přetěžké, vysilující práce. V době, kdy dílo jeho je již usměrněno, zkonsolidováno, kdy počíná se slibně vyvíjeti a žítvati se do života našeho národa. [...] Jeho zásluhou mnohé těžké chvíle v církvi byly zažehnány, mnohé spory odstraněny. Svým velkým rozhledem, jasným postřehem, pevnou vůlí a vírou ve zdar jeho díla dovedl v dobách nejtěžších povzbuditi klesajících k nové nadšené práci. Nelekal se nikdy žádných obtíží. Na útoky nepřátel neodpovídal. Bázlivcům a slabochům se smál. Odvahu a pracovitost miloval.“*²⁸⁸

V podobném duchu se nesl článek, uveřejněný ve *Večerních listech* dne 13. června 1927. Důležitá je však část, která oceňuje patriarchovo dílo, ubezpečuje však čtenáře a širokou

²⁸⁷ Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Korespondence Dr. Josefa Farského, inv. č. 46, sign. A IV, kart. 17.

²⁸⁸ *Večerní list*, 16. 6. 1927.

veřejnost, že jeho smrtí církev nezaniká: „*Ač dr. Farský byl jedním ze zakladatelů a vůdců církve československé, silně se mýlí ti, kdož, spoléhající na smrt patriarchovu, domnívají se, že jeho odchod ohrozí další rozvoj církve. Správce východočeské diecéze, biskup G. Procházka, pravil min. týden redaktorovi našeho listu: ‚Církev československá nevznikla prací a zásluhou jednotlivce. Byly zde předpoklady pro vznik národní české církve, jichž se v pravý čas chopili praví lidé, jako dr. Farský, Zahradník-Brodský a četní jiní. [...] Patriarcha Farský nesporně znamená pro nás mnoho; ale československá církev nestojí s ním a také s ním proto nemůže padnouti. V tomto směru se různí naši přítelíčkové hluboce zklamou. ‚Ač smrt dra Farského je pro církev československou ztrátou téměř nenahraditelnou, jistě další její vzrůst nezastaví.‘*“²⁸⁹

Některé články byly spíše kritické, jako například následující příspěvek, negující názor článků minulých. Na rozdíl od *Večerních listů*, jejichž redaktor poznamenal, že dílo Karla Farského je slibně rozvíjeno, redaktor *Našince* byl přesvědčen, že smrtí patriarchy je všechno jeho snažení zničeno: „*Dílo lidské trvání nemá. K úmrtí patriarchy čsl. církve dr. Farského napsalo mnoho listů hnutí této církve nakloněných posmrtné vzpomínky, v nichž téměř jednomyslně bylo konstatováno, že církev československá je dílem dr. Farského. Člověk po každé, opravuje-li dílo Boží, dožije se zklamání. Dílo lidské je pomíjející a není tedy divu, že už před smrtí zakladatele církve českoslov. ozývaly se hlasy tvrdící, že v brzkou nastane rozklad, úpadek díla, které dnes vlastně již se nachází v začátcích shroucení. Dr. Farský měl dáti své církvi pevnou příručku věroučnou, měl dáti jí mravouku a dogmatiku. To vše se nestalo. Patriarcha dr. Farský zmírá vlastně dříve, než mohl vážně k dílu přikročit. Pohřeb koná se ve středu z kostela svatého Mikuláše do krematoria k spálení. Opravdu žalostný, ne patriarchální konec prvního československého patriarchy.*“²⁹⁰

Některé noviny informovaly o smrti patriarchy téměř bez emocí: „*Dr. Karel Farský zemřel. V neděli dne 12. června zemřel v Praze patriarcha a biskup církve československé dr. Karel Farský. Toto úmrtí je jistě těžkou ranou pro církev československou, již odchází v jejím zakladateli i její vůdce význačných kvalit. [...] Dr. Farský byl již delší čas těžce nemocen. Nyní podlehl své nemoci a jím odchází z českého života významná osoba, s níž nemohli jsme názorově sice souhlasiti, ale již ani odpůrce nemůže upříti uznání čestnosti. Ústřední výbor Volné Myšlenky zaslal Ústřední radě církve československé k úmrtí dr. Farského projev soustrasti.*“²⁹¹

²⁸⁹ *Večerní listy*, 13. 6. 1927.

²⁹⁰ *Našinec*, 15. 6. 1927.

²⁹¹ *Volná myšlenka*, 19. 6. 1927.

7. Druhý život Karla Farského a jeho odkaz

7.1. Farského liturgie dnes

I přes poměrně krátké působení Karla Farského v Církvi československé, které bylo ukončeno jeho předčasnou smrtí, je možné jeho dílo hodnotit kladně, protože přispělo ke zformování nové teologické školy. Farský ukázal církvi směr, kterým se měla nadále ubírat. Vydáním *Liturgie, Zpěvníku a Obřadní příručky pro CČS* položil základy prakticko-teologické práce, přípravou *Biblické čítanky Starého a Nového zákona* se snažil řešit biblicko-katechetickou problematiku. Ve svém vysvětlujícím výkladu *Stvoření*, se snažil smířit vědu s vírou. Nejen svými knihami, články a výklady zanechal v nově vzniklé Církvi československé nesmazatelnou stopu.²⁹²

I dnes Církev československá husitská²⁹³ koná bohoslužbu podle liturgie Karla Farského,²⁹⁴ vedle ní je možné používat také tzv. Druhou liturgii, která zavádí do liturgického projevu používání Apoštolského a Nicejsko-cařihradského vyznání, jinak však působí příliš nekompaktně, a proto se v praxi téměř nepoužívá.²⁹⁵ K. Farský českému národu znovu připomněl význam husitství. Často o něm mluvil a usiloval o to, aby věřící správně pochopili Jana Husa i Jana Žižku.²⁹⁶ Tomu odpovídá i černý talár s rudým kalichem na prsou, který má na sobě kněz během mše, přes černý talár bývá přehozena bílá štolá, která symbolizuje Kristovo jho.²⁹⁷

7.2. Společnost ThDr. Karla Farského

K nejvýznamnějším spolkovým aktivitám církve v prvních desetiletích její existence patřila charitativní práce. Pečovatelská služba se věnovala primárně pomoci chudým, která byla potřebná především v době hospodářské krize, dále sociální odbory vedly dětský domov a v době mnichovské krize pomáhaly uprchlíkům v pohraničí. Nedílnou součástí spolkové aktivity Církve československé se stala práce s mládeží, v jednotlivých diecézích vznikaly Diecézní svazy Jednot mládeže.²⁹⁸

V roce 1933 vznikla Společnost Karla Farského, jejíž ustanovující valná hromada byla svolána na den 21. května 1933 do zasedací síně pražské Staroměstské radnice. Její činnost byla

²⁹² D. Tonzar, *Vznik*, s. 86.

²⁹³ Přívlastek husitská byl převzat do názvu původní Církve československé na sněmu v roce 1971, čímž se církev snažila navázat na husitskou tradici.

²⁹⁴ Zdeněk Trtík – Otakar Ungermann – Ladislav Šimšík (edd.), *Zpěvník Církve československé husitské*, Praha 2015.

²⁹⁵ D. Tonzar, *Vznik*, s. 138.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 85.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 138.

²⁹⁸ B. Kaňák, *Budování církve*, in: T. Butta, *90 let Církve*, s. 52-53.

ryze intelektuálního rázu. Zformovala se v boji o vytvoření kvalitních podmínek pro rozvoj vědecké práce v církvi a o zajištění studia bohoslovců, dosud rozptýlení kritikové tímto získali stabilní zázemí a organizaci. Vznik Společnosti Karla Farského byl spjat s kritikou Františka Kováře, jíž analyzoval publikaci Ferdinanda Práška *Vznik Československé církve a patriarcha G. A. Procházka*. Dospěl k názoru, že je v této knize nesprávně interpretováno dílo patriarchy K. Farského a záchrana církve spočívá v návratu k jeho odkazu. Společnost se připojila ke kritice Vysoké školy bohovědné, jíž se Církev československá snažila vynahradit nevyhovující vzdělávání svých kněží, a přispěla k obnovení spolupráce Církve československé s Husovou fakultou, na níž získala státní schválení pro čtyři profesorská místa, a proto zde mohla být zřízena její samostatná učitelská sekce.²⁹⁹

Společnost Karla Farského potřebovala a obdržela svolení Josefa Farského, bratra prvního patriarchy, aby směla v názvu používat jméno Karla Farského. Organizovala také vzpomínkový večer na patriarchu Karla Farského v sále Karolina, který jí byl propůjčen k volnému používání, na něž byl Josef Farský zván. V Karolinu hodlala Společnost zřídit Muzeum památek na Dr. K. Farského a v korespondenci Josefa Farského se dochovala žádost, kterou Společnost žádala patriarchova bratra: „*zda bys byl ochoten pro toto museum propůjčiti některé kusy nábytku P. Farského jako na př.: stůl, židle, knihovnu a p., aby se k památkám a fotografiím mohl utvořit jakýsi pracovní kontext zemřelého patriarchy.*“³⁰⁰

V letech 1934-1935 ovlivňovala Společnost Karla Farského církevní hnutí mládeže, zasadila se o personální změny v blízkém okolí patriarchy Gustava Adolfa Procházky. V neposlední řadě se jí podařilo ovlivnit profesuru Františka Kováře na Husově fakultě a proniknutí dalšího vlivného intelektuála, Antonína Hartla, který byl činný ve státních službách, do oficiálních tiskových orgánů Církve československé. Po dosažení těchto úspěchů mohla v červnu 1938 Společnost Karla Farského ukončit svou činnost.³⁰¹

7.3. Rodný dům Karla Farského

Ústřední rada Církve československé v čele s patriarchou Františkem Kovářem se v roce 1947 rozhodla, že od Františka a Albíny Farských odkoupí rodný dům Karla Farského číslo popisné 34 v obci Škodějov. František a Albína Farských s tím souhlasili, ovšem pod podmínkou, že jim bude přistavena k domu obytná místnost, což Ústřední rada zavrhla, protože by došlo k radikální změně domu a tím také ke zneuctění památky prvního patriarchy.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 55.; Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Korespondence Dr. Josefa Farského, inv. č. 93, sign. A IV, kart. 18.

³⁰⁰ Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Korespondence Dr. Josefa Farského, inv. č. 93, sign. A IV, kart. 18.

³⁰¹ B. Kaňák, Budování církve, in: T. Butta, 90 let Církve, s. 55.

Nabídla jim však koupit jiného domku ve vsi, který by mohla směnit za dům číslo popisné 34. Ústřední rada jednala jednak s Místním národním výborem ve Škodějově a dále také s Josefem Farským, kterého žádali o pomoc při výběru náhradního domku v obci.³⁰²

Rodný dům Karla Farského číslo popisné 34 byl ve velmi špatném stavu, už v roce 1947 Josef Farský Ústřední radě s díky dal svolení k jeho koupi a opravě, protože podle jeho slov hrozil sesutím. Pokládal to za jedinou možnost, jak dům zachránit. Ústřední rada se ho rozhodla zakoupit z piety k prvnímu patriarchovi, ovšem bez pozemků, které Církev československá neměla možnost obdělávat. František a Albína Farských se nastěhovali do sousedního domu, který patřil Josefu Farskému, kterého Ústřední rada Církve československé v dopise ze dne 28. července 1949 žádala o pronájem obytné místnosti, ve které manželé bydleli, a to až do jejich smrti, aby se stavbou nového domu neprodlužoval záměr koupit a opravit rodný dům Karla Farského. Nakonec pro Františka a Albínu Farských Ústřední rada zakoupila dům číslo popisné 14 ve Škodějově a bylo jim vyhrazeno používání polí přináležejících k jejich bývalému domu.³⁰³

Ve stejném roce, v roce 1947, převzal archivář Ústředního archivu a muzea Církve československé v Praze materiál po patriarchovi Karlu Farském od jeho bratra Josefa, aby se mohl stát součástí výstavy „Osobnost a dílo Dr. K. Farského“ v Dejvickém sboru v létě 1947. Akademický malíř J. Skrbek zapůjčil na výstavu originály některých svých obrazů, které ilustrovaly rodný kraj zakladatele.³⁰⁴ Materiál byl uschován v Ústředním archivu a muzeu Církve československé.³⁰⁵

7.4. Druhý život Karla Farského

Pro členy Církve československé byl a je dodnes Karel Farský téměř bez výjimky modlou a člověkem hodným následování a bezmezné úcty. Člověkem, který vytvořil novou církev z ničeho, církev, která měla za úkol probudit český národ z letargie první světové války, jejich hrůz, a navrátit ho zpátky Bohu. Avšak nikoliv prostřednictvím římskokatolické okázalosti, „nabubřelosti“ a neosobnosti, ale přímostí, jednoduchostí, pravdou a osobním přístupem k věřícím. Husitská mše nepůsobí strach a kněz se nevydává za vyslance a zástupce Boha na zemi, je jedním z věřících, který má za úkol pomoci udat jejich životu směr a poradit, pokud o to žádají.

³⁰² Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Korespondence Dr. Josefa Farského, inv. č. 46, sign. A IV, kart. 17.

³⁰³ Tamtéž.

³⁰⁴ Reprodukce oleje Jaroslava Skrbka „Lípa u Vysokého nad Jizerou“ je otištěna v příloze.

³⁰⁵ Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Korespondence Dr. Josefa Farského, inv. č. 46, sign. A IV, kart. 17.

Současníci z řad Církve československé si prvního patriarchy velmi vážili jako osobnosti pro jeho práci, kterou stihl za svého poměrně krátkého života pro Církev, a nejen pro ni, vykonat. I když ne vždy bylo jednání s ním snadné: „*Dr. Farský snesl rád i opačný názor a věnoval mu pozornost. Býval dokonce potěšen, když proti jeho názoru někdo postavil mínění své. Věděl, tak že se věc tříbí, zdokonaluje, když každý ze svého hledí něco poskytnouti. Neměl rád povahy vezdy ohebné a hlavy kývavé; žádal od každého samostatné myšlení. Imponovati mu mohl jen ten, kdo samostatně myslil. Jeho ustavičná kritika a kontrola nás pobádala k zlepšování. Sám mu děkuji za mnohé pokyny ke kázání a k církevnímu zpěvu. Dbal o správnou výslovnost kázaného i zpívaného slova, byl proti pathosu a strojenosti. Varoval před chybami a neúprosně je řekl do očí. Chválou skrblil; nebyl z těch, kteří si hledí získat přízeň lidí lichotivým chováním. Šel vždy za pravdou, ať se líbila nebo nelíbila. Dovedl být nepopulární a právě proto se stal tak ušlechtilé populární.*“³⁰⁶

Velmi osobní svědectví o prvním patriarchovi zachytil Ferdinand Prášek:³⁰⁷ „*Při vši té duševní velikosti, při hloubce vzdělání – byl bratr Farský člověkem se srdcem dítěte. Vyhledával rád své přátele, cítil potřebu se vypovídat, pohovořit si upřímně od srdce, a to činil velmi rád, ovšem jen s těmi, kteří mu rozuměli, kteří chápali jeho ideály, jeho touhu po novém českém člověku. Při své apoštolské činnosti snažil se býti také abstinentem a vegetariánem. Chtěl býti důsledný ve všem, chtěl předcházeti příkladem. Nejednou jsem mu tuto „pochoutku“ jak říkával – vyháněl z hlavy. Uděloval jsem mu lekce ze životosprávy. Podřizoval se mým pokynům s tragickým úsměvem: ‚Na chudý lid musí být přísnost...‘ Mnoho radosti při své veliké práci neprožil. Nebylo mu dobře rozuměno, a v důsledku toho poznal za života příliš málo přátelské lásky. Měl jsem často dojem, že ani sám nebyl spokojen se svým dílem. Zdálo se mu neúplné, málo oduševnělé. Trpěl velmi, když viděl mnohé, s kterými se domníval tvořiti nové náboženství – jak utápí svou energii v malichernostech a holdují zevnímu pozlátku. Nejbolestnější byl pro něho zápas s tak zvanou pravoslavnou orientací.*“³⁰⁸

Svědectví z řad především Církve československé uznávají, že Karel Farský byl také jen nedokonalým člověkem s mnoha lidskými chybami, který se však celý život snažil stavět problémům čelem a chovat se podle svého nejčistšího svědomí, aby se dílo, které započal, dočkalo důstojného vývoje: „*Svědectví, která vydávají o Farském jeho současníci z řad církve i mimo ní, vyprávějí o něm jako o muži vroucí modlitby i obětavého, velkého činu, o člověku*

³⁰⁶ A. Janeš, Pomněnky, in: F. Pokorný, Sborník, s. 160.

³⁰⁷ Ferdinand Prášek (1886-1971) byl československý politik, meziválečný poslanec Národního shromáždění za Československou stranu národně socialistickou.

³⁰⁸ Ferdinand Prášek, Mé vzpomínky na Dr. Farského, in: F. Pokorný, Sborník, s. 170.

plném Kristovy lásky i sebezapření a kázně, o svědku plném charismatu a autority Ducha Kristova, o vůdci pevném a spolehlivém, ve své lásce k církvi a k jejímu poslání bdělém a přísném. Výlučnost, s jakou věnoval všechny své síly dílu své církve, a s níž svůj život tomuto dílu obětoval, prozrazuje, že na něm spočívala vyšší nutnost a závaznost, že měl vnitřní povolání k tomuto dílu a že přes všechny lidské nedostatky a omezenosti tohoto díla byl ve službách Pána církve.“³⁰⁹

Ze vzpomínek věřících Církve československé, přátel i Slováků ve Spojených státech amerických vyplývá, že byl Karel Farský svým způsobem dobrým řečníkem, mluvil sice tiše, obsah jeho slov však dokázal přesvědčit posluchače o jeho názorech i vizích:³¹⁰ „*Osobní svědectví Karla Farského při těchto příležitostech byla pro posluchače a účastníky jeho bohoslužeb bezprostřední příčinou vstupu do československé církve. Jeho slova probouzela z náboženské lhostejnosti a nezájmu. Stavěla člověka opět před radostné poselství o království Božím, jež bylo po staletích tlumočeno opět radostně přijatelným způsobem. Pod dojmem Farského návštěvy a jeho bohoslužeb lidé skládají duchovní písně. Přicházejí zdaleka kolik hodin pěšky i v nečase, aby přispěchali znovu a znovu, když Farský byl v některém blízkém městě. Zakládají ještě v přítomnosti hostově přípravné rady starších, vstupují do nepoužívaných kostelů a modlí se husitský Otčenáš.*“³¹¹

Farskému byl také věnován příspěvek Františka Fouska, faráře Církve československé, přednesený na veřejném projevu Církve československé dne 10. června 1952 v Praze, který byl

³⁰⁹ Předmluva Zdeňka Trtíka v knize Stanislava Lahodného, Farský a naše dny, Praha 1955, s. 11.

³¹⁰ Dokladem jeho řečnického umění je také úryvek ze vzpomínek Přemysla Pittera (1895–1976; český protestantsky orientovaný kazatel, publicista a radikální pacifista) na Jaroslava Šimsu (1900–1945; publicista a filosof), uveřejněných v Křesťanské revue LXXII, 2005, č. 2.: „*Určitě se na něj pamatují ze shromáždění ve Foyer na Alšově nábřeží. Nebylo snadné se vyznat v tom starobylém domě. Tam se řešily otázky náboženské, mírové a mravní – a tam podnětným způsobem zasahoval Šimsa do debat. Jendou, bylo to koncem roku 1919 či počátkem 1920, jsem přišel trochu pozdě. Místnost byla plná, zbývalo jen několik prázdných židlí vzadu u stěny. Posadil jsem se vedle vysokého muže v černém obleku, s prošedivělými vlasy sčesanými nazad. Veřejnost tehdy s napětím sledovala zápas reformních katolických duchovních s římskou kurií. Dr. Farský předložil papeži ultimativní požadavky, které Řím nemohl splnit. Hrozil rozkol v církvi. To bylo také předmětem diskuse. Zdálo se, že veškeré sympatie přítomných jsou na straně reformistů. Tu pojednou povstal v první řadě Šimsa a s ukazovátkem namířeným na mého souseda povídá hlasem žalobce: ‚Pane Farský, vy tím, že chcete založit vlastní reformační církve, tříštíte naše reformační náboženské hnutí a vnášíte do něho zmatek. Vy chcete udělat z církve Kristovy, která je obecenstvím výběrovým, hnutí davové. Užíváte argumentů nacionálních, nikoliv náboženských!‘ Nastalo napjaté ticho. Devatenáctiletý student se odvažuje činit výtku profesoru bohosloví, osobnosti tak význačné! Muž po mé pravici pomalu vstává a klidným hlasem praví: ‚Pane Šimsa, ze svého hlediska máte pravdu. Ano, chceme zabrat co největší počet národa, chceme být hnutím masovým. K tomu užíváme hesel, kterým národ rozumí. Nejprve pryč od Říma, který nemá pochopení pro naše národní ideály a naše pokrokové požadavky. Jsem si toho dobře vědom, že získáme masy, které o pravém, skutečném křesťanství nemají potuchy. Ale ti to lidé mají a budou mít děti. Tato mládež už bude vyrůstat pod naším vlivem, v duchu české reformace. Církve evangelická je, jak správně říkáte, církve výběrová, kde se od každého člena očekává, že má osobní vztah k Ježíši Kristu. Toho na našich matrikových křesťanech žádat nemůžeme. Nepočítám s těmi matrikovými a indiferentními, kteří se k nám přidávají, protože je dnes v módě se dovolávat odkazu našich vlasteneckých předků. Ale o jejich děti nám jde, ty musíme získat a ty pak povedeme ke Kristu, u něhož se s vámi setkáme.‘“*

³¹¹ S. Lahodný, Farský, s. 30.

posléze otištěn také v *Českém zápase*. F. Fousek, věrný své církvi, vidí dílo Karla Farského následovně: „[...] zanechal dílo necelých 25 let tvůrčí práce, dílo v němž se jeví jako biblický tvůrce pokoje, jako statečný bojovník za mír a to bojovník neúnavný, nezdolný, který nezná v tomto boji bázně a který s vědomím, že stojí na straně práva, nemůže být ničím a nikým zastaven případně zastrašen.“³¹² Text je však silně ovlivněn socialistickým smýšlením, kdy je F. Fousek přesvědčen, že Karel Farský musel stát na straně míru a socialismu, protože první světovou válku prožil v průmyslové Plzni, v níž spatřoval šílenost onoho imperialistického podniku a prošel místy, kde národnostní, uměle vyvolávané boje, měly zastřít pocit vykořisťování dělníků. Pro Františka Fouska bylo zásadní, že Karel Farský vyšel z chudých poměrů, z poměrů horského domkáře, a nikdy na svůj původ nezapomněl a snažil se pomáhat všem potřebným. Popsal základní Farského přednosti a hodnotil: „*Tedy stanovisko křesťanské, pokrokové a vlastenecké. To jsou myslím základní rysy osobnosti Dr Karla Farského. Odkazy ty nutno v církvi rozvíjeti.*“³¹³ Nabádal Církev československou, aby si uvědomila, jakým mužem byl Karel Farský, snažila se důstojně dostát jeho odkazu a zamyslela se nad tím, nakolik je mu i dnes věrná: „[...] *Farský je osobností mnohostrannou. Bylť církvi vším: zakladatelem, organisátorem, patriarchou, prostých bratří bratr nejvěrnější, vždy připravený za ně bojovat.*“³¹⁴

Alois Spisar, duchovní Církve československé, sepsal své vzpomínky, poznatky a úvahy pod názvem *Ideový odkaz Karla Farského československé církvi*, které byly uveřejněny na pokračování v *Českém zápase* v roce 1955. Tradičně se jedná o glorifikující příspěvek, který se především snažil přiblížit víru Karla Farského, která bývala často nepochopena a mylně interpretována. K Farského pojetí křesťanství A. Spisar uvedl: „*Farský, chtěje vyložit Ježíšova Boha člověku dneška, aby ho vedl k Bohu, nevycházel od Boha, nýbrž ze světa, od člověka, z nitra člověka, ze svého nitra a odtud spěje k Bohu. Přitom však nikterak nepovažoval snad člověka za střed světa, nýbrž Boha. Nebyl nikterak pro anthropocentrismus, nýbrž pro theocentrismus. Bůh byl mu vším, vysvětlením vesmíru i člověka.*“³¹⁵ Pramenem mu byly mimo jiné Farského postily. Reagoval také na nařčení, kterým musel Karel Farský během svého života čelit: „*Máme-li na mysli, co psal Farský o Bohu ve svých Postilách, co pravil o něm ve své Liturgii a při obřadech, pak se musíme opravdu velmi diviti, že nebylo rozuměno tomu,*

³¹² Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Fr. Fousek: Farský bojovník za pokrok a mír, K40/914.

³¹³ Tamtéž.

³¹⁴ Tamtéž.

³¹⁵ Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Alois Spisar, *Ideový odkaz Karla Farského československé církvi*, K 40/1764.

co říkal a psal o Bohu ve svých theologických poznámkách, že mu mohla býti upírána víra v křesťanského Boha, v Boha Ježíšova, v Boha Bible obou Zákonů. Byla mu vytýkána nevíra, pantheismus, materialismus a co vše ještě jiného. Dálo se to z neznalosti všech projevů Farského o Bohu nebo ze zlé vůle? ³¹⁶

Ve svém příspěvku se Alois Spisar pokusil vysvětlit Farského pojetí boží Trojice, Bible, Člověka, Smrti a posmrtného života, osobnosti Ježíše, mravnosti, války a míru i Církve československé: „CČS znamenala Farskému doplnění samostatnosti národa českého a slovenského na poli náboženském, odčinit zradu, které se celý národ český i slovenský dopustil na svých dějinách. Praví: „My jako národ zradili jsme a zrazeni jsme byli na celá století hmotně i duchovně. Tisíc let zrazujeme se duchovně, zadávajíc se cizímu zajetí pode jménem náboženství.“ ³¹⁷ A. Spisar dále přemýšlel nad tím, co je na Farského Církvi československé nového: „Mnozí z reformních kněží chtěli zavést jen nepatrnou zevní reformu církevního života, dokonce jen v církvi staré; Farský však, a kdo šli s ním, trvali na změnách hlubokých, ideových, jdoucích až ke kořenům církevnictví v dějinách křesťanství. Proto totiž zdůrazňuje Farský zásadu svobody svědomí již při prohlášení církve a proto ta zásada uvedena v Prohlášení národu československému.“ ³¹⁸ Dále zdůraznil jednu z nejdůležitějších Farského myšlenek: „Náboženství musí býti především rozumové, t. j. podložené rozumovým poznáním Boha a vztahu člověka k jeho zákonu. Víra slepá může býti podkladem jen náboženské zaostalosti.“ ³¹⁹

Ústřední rada Církve československé v roce 1936 požádala také Josefa Farského, aby sepsal vzpomínky na svého bratra Karla Farského, které budou důstojně uloženy a stanou se významnou součástí církevního muzea, až bude zřízeno. ³²⁰ Vzpomínky Josefa Farského byly otištěny také ve výše citovaném Sborníku Františka Pokorného.

Nahlížení na Karla Farského a jeho činnost nebylo však všemi vnímáno jen pozitivně, měl také své odpůrce, dokonce i z řad vlivných teologů, jako byl například již zmiňovaný Josef Lukl Hromádka, který podrobil kritice *Katechismus*, vydaný Karlem Farským a Josefem Kalousem v roce 1922. V *Theologické příloze Křesťanské revue* v roce 1964 bylo uvedeno: „Hromádka podrobil katechismus rozboru a odmítl jej jako nekřesťanský. Označil jej za kuriosní směs pantheismu (který je vlastně atheismem), pozitivismu, historismu a symbolismu, za bezcennou publikaci, v níž není průbojnosti a smělosti svobodného

³¹⁶ Tamtéž, Alois Spisar, Ideový odkaz Karla Farského československé církvi, K 40/1764.

³¹⁷ Tamtéž.

³¹⁸ Tamtéž.

³¹⁹ Tamtéž.

³²⁰ Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Korespondence Dr. Josefa Farského, inv. č. 46, sign. A IV, kart. 17.

*pantheismu a která nemá odvahy zřít se tradice, jež pro ni nemá cenu. Křesťanský princip je podle Hromádky v katechismu zlomen a umlčen. Farský má podle něho jen dvě možnosti: Buď přizná otevřeně pantheismus, nebo spálí katechismus a začne znovu.*³²¹ O Československé církvi J. L. Hromádka pochyboval také: „*Živelné a rozsáhlé hnutí československé církve, rozdmýchávané a nesené modernistickými a vlasteneckými ideami a hesly, v mnohém prozrazující barokně katolickou lidovou mentalitu, a záhy zmítané zmatky pravoslavné krize, muselo se Hromádkovi jevit jako vážné posílení obecné duchovní desorientace a neřádivosti, proti níž bojoval.*“³²²

Kritizován byl Karel Farský a Církev československá nejen pro svou teologii, ale také z čistě materiálních hledisek. Byl jim vytýkán odklon od radikálnosti k hmotným požadavkům: „*V československé církvi uplatňuje se v posledních měsících nový kurs, který získal si již pochvaly u našich klerikálů. Nevíme, je-li odklon do prava, který lze s naprostou určitostí u církve československé pozorovati, vědomou novou orientací, či jen nutným důsledkem vývoje každé církve, která dospěla k určitému stupni úspěchů a odkládá kvapem svoji radikálnost a své novotářství, aby na jejich místo nastolila konservativism. Jisto je pouze to, že od dob kongruy upíná se pozornost této církve mnohem více k věcem hmotným, než nehmotným. Vůdcové této církve nepostřehli dosud, kolik ztratila církve na mravní prestiži tím, že přijala, ba vymáhala přehorlivě pravidelnou státní dotaci. [...] Jako výsměch vypadá vedle toho v téže resoluci obsažený požadavek odluky státu a církvi – (pan dr. Farský strpí tuto demagogii?). Jak si to církev československá vlastně představuje? Myslí, že je volání po odluce slučitelné s voláním po dotacích a subvencích a představuje si odluku tak, že by dostávala i potom státní subvence?*“³²³

Kritické stanovisko k Církvi československé zaujal také například historik Josef Pekař, které uveřejnil dne 13. ledna 1920 v *Národní politice*. Sám sebe označoval za „matrikového“ (nepraktikujícího) katolíka, klíčovou roli v rámci víry tedy pro něj hrál národní, respektive státní zájem: „*mé české národní svědomí mi velí, vystříhati se všeho, co by těžce poškodilo budoucnost naší mladé republiky.*“³²⁴ Podle Josefa Pekaře do nové církve nepřejdou zdaleka všichni, takže to přinese „*bojovné rozdělení společnosti v zemi, okresu, obci; dojde zas k trapným zápasům o kostely (o kostely a obročí), hřbitovy, školy, radnice, zápasům vedeným s urputností, již jsou schopni rozvášnění církevní sluhové více než kdo jiný.*“³²⁵ Z hlediska

³²¹ Křesťanská revue, Theologická příloha č. 6, 1964, sešit 2.

³²² Tamtéž.

³²³ Volná myšlenka, 24. 4. 1927.

³²⁴ T. Petráček, Sekularizace, s. 79-80.

³²⁵ Tamtéž.

zahraničněpolitickěho a dlouhodobě orientace českěho nĀroda představoval podle Josefa Pekaře vznik CĀrkvě ěeskoslovenskě ztrĀtu. OdmĀtnutĀm katolickěho univerzalizismu bude „nĀboženstvĀ jaksĀ zracionalizovĀno, a tudĀz zpolitizovĀno, poměr ke katolickĹm nĀrodĹm (z nichz zejměna na Francii a Polsku nĀm zĀlezi) se zhorši, aniž by se tĀm zĀskal poměr k nĀrodĹm protestantskĹm.“³²⁶ DruhĹ dĹvod Pekařova odmĀtnutĀ byl spoleěenskěho rĀzu, danĀ doba se mu jevila nejměně vhodnou pro „velkĹ zĀpas nĀboženstvĀ.“³²⁷ Spoleěnost byla zmĀtĀna materiĀlnĀmi problěmy, sociĀlnĀmi bouřemi a hrozĀcĀm bolševismem, nepovažoval tedy za moudrě ještě vĀce dělit nĀboženstvĀm citĀcĀ spoleěnost. Kritizoval takě FarskĹm prosazovanou svobodu svědomĀ: „Neboť svoboda je velmi mĀlo bez citu zodpovědnosti a povinnosti, a svoboda svědomĀ, mĀ-li budit ůctu a dobĹti si sympatiĀ v zĀpasu s autoritou, pědpoklĀdĀ pědevšĀm svědomĀ.“³²⁸ MateřskĹ jazyk do liturgie a proklamovanĀ svoboda svědomĀ pěpomĀnĀjĀ podle jeho nĀzoru spĀiše agitaĀnĀ slogany pěipojeně dodateěně ke zrušení celibĀtu.³²⁹

Karel FarskĹ byl bezesporu velmi vzdělanĹ a pěemĹšlivĹ, tento fakt nepopĀrali ani lidě, kteřĀ s nĀm v mnohěm nesouhlasili. Během svěho pĹsobenĀ v katolickě cĀrkvi i ve školĀch si ujasnil svě pěedstavy, jak by měla fungovat cĀrkev i spoleěnost, kterě se vřak ěasto neshodovaly se skuteěnostĀ. Kdyz zaĀl svě myřlenky prosazovat a nakonec uvĀdět v onu skuteěnost, ěehož vĹsledkem bylo založení nově CĀrkvě ěeskoslovenskě, udělal si mnoho nepěĀtel, pědevšĀm z řad katolickě cĀrkvě. KritizovĀn byl jeho panteismus, někdy byl dokonce považovĀn za „tvrdohlavěho“ ateistu. CĀrkev ěeskoslovenskĀ byla nazĹvĀna sektou, kterĀ zapěiĀinila v ěeskě spoleěnosti pouze zmatek, a kterĀ stejně nemŹže mĀt dlouhěho trvĀnĀ.

I pěes vřechny vĹtky, kterě byly sneseny na hlavu Karla Farskěho, je mozně setkat se povětřinou kladnĹm hodnocenĀm jeho dĀla, nĀsledujĀcĀ ůryvek, uveřejněnĹ ve *Volně myřlence* k pěĀležitosti desĀtěho vĹroĀĀ ůmrtĀ Karla Farskěho, je vhodnĹm shrnutĀm na zĀvěr: „Zakladatel cĀrkvě ěeskoslovenskě je ještě v dobrě paměti nĀs vřech, kdo veřejně pĹsobĀme v kulturnĀm Źivotě. BĹval řĀmskokatolickĹm knězem, prořel celou klerikĀlnĀ vĹchovou, a pěece na něm nezŹstalo nic katolickěho, nic, co by pěipomĀnĀlo zjev a jednĀnĀ, gesta a zpĹsob řeĀi, obvyklě u těch, kdo prořli řĀmskĹm drilem. FarskĹ byl prostĹ Ālověk, skromnĹ a nenĀpadnĹ. NepĹsobil nikdy na svoje posluchaĀstvo oslnĀvĹmi řeĀnickĹmi vĹkony, ale jeho opravdovost a sĀla vnitřnĀho pěesvěděenĀ dojĀmala posluchaĀstvo a strhovala je. Zakladatel ěeskoslovenskě cĀrkvě byl rozhodně nĀboženstvĀm racionalistou a klonil se k panteismu. PrvnĀ katechismus, kterĹ pro

³²⁶ Tamtěž.

³²⁷ Tamtěž.

³²⁸ Tamtěž.

³²⁹ Tamtěž.

*církev napsal je spíše filosofickou než náboženskou knihou a svědčí o velikém vzdělání svého autora. Farský chtěl dát nové církvi moderní náboženství s panteistickým pojmem boha, s nejtřízlivějšími bohoslužbami, s omezením obřadů na nejmenší míru, náboženství, které by nebylo antropomorfní, nemělo nebeských pomyslných osob, které by použilo všech vymožeností vědy a filosofie a vyvozovalo existenci tvůrčí inteligence z pravidelnosti a harmonie přírodních zákonů. Odtud plynula veliká snášenlivost, jakou Farský projevoval zejména vůči bezkonfesním občanům [...].*³³⁰

³³⁰ Volná myšlenka, 18. 6. 1937.

8. Závěr

Cílem této diplomové práce bylo analyzovat činnost Karla Farského na pozadí první Československé republiky. Původním záměrem bylo studovat především léta Farského patriarchátu (1924-1927), která se logicky zdají být nejdůležitějším obdobím jeho života. Po důkladném průzkumu však vyšlo najevo, že roky předcházející jsou neméně důležité. V období první světové války formoval své názory jednak při výuce na plzeňské reálce, při které se třibily jeho názory náboženské i společenské, dále také při každodenním střetávání se s válečnou realitou, k níž se katolická církev nestavěla vždy podle Farského představ. Postřelení několika chlapců, kteří byli dne 23. června 1918 pohřbeni bez církevních obřadů, protože z hladu jedli kroupy, které se sypaly z projíždějícího nákladního vozu, je příkladem za všechny. Pohřeb bez církevních náležitostí Karel Farský vytkl arcibiskupu P. Huynovi, se kterým měl i jiné vážné spory.

Mezi roky 1918-1920 působil Karel Farský stále v rámci katolické církve, ovšem s četnými výhradami vůči ní, které nakonec dorostly takových rozměrů, že již tento stav nebyl dále udržitelný. Církev československá vznikla na počátku roku 1920 více či méně plánovaně, ovšem podmíněna okamžitým popudem. Tím pádem neexistovaly žádné organizační struktury či instituce, na kterých by Církev československá mohla budovat svou existenci. Vše se rodilo „za pochodu“. To bylo také jedním z důvodů, proč katolický klérus i někteří laikové nedávali nové církvi velké naděje k úspěšnému ustanovení a dlouhodobému přežití. Ovšem horečnou činností Karla Farského, Gustava Adolfa Procházky, jeho bratra Antonína, Matěje Pavlíka a dalších podobně smýšlejících kněží se téměř nemožné stalo skutkem a církev nejen obhájila svou existenci, ale začali se k ní hlásit stále noví věřící a církev početně expandovala. Začala také se stavbou vlastních modliteben.

Uklidnění nové církvi nepřinesly ani následující roky. Zdálo by se, že Církev československá měla již nejhorší přerod za sebou, když se dokázala vymanit z područí církve katolické, nyní ale musela obhájit svou orientaci proti srbské pravoslavné církvi, se kterou původně někteří představitelé Církve československé hodlali spolupracovat. Tím chtěli vyřešit problém svěcení biskupů, které nová církev pochopitelně neměla. Karel Farský a někteří další kněží ovšem s pravoslavným zaměřením Církve československé nesouhlasili a věroučné boje se rozhořely znovu. Výsledkem bylo přerušení styků se srbským pravoslavím a rozštěpení Církve československé, jejíž část zůstala věrná pravoslaví v čele s Matějem Pavlíkem, který přijal jméno Gorazd, a druhá část se stala samostatnou národní církví.

Z těchto důvodů považuji roky, kdy Karel Farský ještě patriarchou nebyl, za vrchol jeho snažení, které směřovalo právě k upevnění církve a k volbě patriarchy. K tomuto zjištění jsem se dopracovala analýzou textů Karla Farského i historiků, kteří se zabývají církevními dějinami první Československé republiky, dále také interpretací pramenů, které se dochovaly a jsou uloženy v Ústředním archivu a muzeu Církve československé husitské v Praze.

Církev československá je Farského dítětem, které odchoval od jeho útlého dětství až do dospělosti, kdy předčasně zemřel. Naštěstí se tak stalo v době, kdy měla církev již pevné stanovy, základy a ustanovení, nový patriarcha Gustav Adolf Procházka tedy pokračoval v díle, které Karel Farský započal a naznačil cestu, kterou se má Církev československá ubírat dál. Dítětem, které Karel Farský ve skutečnosti nikdy neměl, protože i přes zrušení celibátu, kterého dosáhl, se nikdy neoženil a doposud nebyla ani objevena zmínka o jakékoliv hospodyně či kuchařce, která by s ním sdílela život. Ze všech zmínek vyplývá, že žil sám a velmi skromně, většinou v nějakém malém nájemním bytě. Po stavbě bohoslovecké koleje v pražských Dejvicích se přestěhoval do tamního bytu, kde také nakonec zemřel.

Církev československá velebí jeho památku dodnes, avšak duchovní katolické církve i někteří teologové nazývali Karla Farského ateistou, panteistou, heretikem a sektářem. Jeho racionalismus nebyl v souladu s biblickými výklady a církevními dogmaty. Karel Farský byl sice hluboce věřícím člověkem, odmítal však bezmyšlenkovité přejímání dogmatických pravd a výkladů, o své víře potřeboval přemýšlet a hledat pro ni racionální odůvodnění a východiska. Nejdůležitějším aspektem víry pro něj byla svoboda svědomí člověka, a to nejen před Bohem, ale i před sebou samým. Tvrdil, že může existovat člověk bez víry, ale nemůže existovat víra bez člověka. Víru i náboženství považoval za věc ryze osobní, můžeme říci až intimní.

Do *Českého zápasu* pravidelně psal články na témata politická, náboženská i sociální, reflektoval v nich často soudobou situaci a vysvětloval své myšlenky a názory. Pravidelně také přispíval svými postilami, texty, které byly sice náboženského charakteru, vždy ale odkazovaly ke konkrétnímu aktuálnímu společenskému problému. Některé z nich jsou v práci také uvedeny a pro lepší představu citovány. Literární činnost byla důležitým způsobem sebeprezentace Karla Farského i představením jeho myšlenek.

Byl člověkem čínorodým a praktickým. Otec František Farský zemřel, když bylo Karlovi 12 let. Tehdy bylo rozhodnuto, že on coby mladší syn zanechá školy a půjde hospodařit, k čemuž nakonec nedošlo. Celý život však svůj vztah k půdě a rodnému domu neztratil, do Škodějova se rád vracel a jeho rodinná korespondence je plná rad ohledně hospodaření, obdělávání půdy, prodeje výnosů a nákupů dobytka, které uděloval svému mladšímu bratru Františkovi. Svou rodinu miloval, s bratrem Josefem a jeho ženou Annou udržoval velmi

přátelské a časté styky, které byly také umožněny jejich pobytem v Praze, kde bydlel po návratu z Plzně i Karel Farský. Domů do Škodějova více psal, než jezdil, kontakt ale neztrácel a snažil se být kdykoliv nápomocný radou či poměrně častým finančním příspěvkem. Bohužel jeho podlomené zdraví ho do jisté míry celý život omezovalo a nakonec vyústilo v jeho předčasnou smrt.

Podle mého názoru se jeho životní filosofie ukrývá v jediné krátké větě, která byla součástí novoročního přání, zasláného matce Johaně k Novému roku 1923: „*Přijměte upřímné přání všeho nejlepšího k Novému roku a zvláště, aby Vám dal Pán Bůh hojné zdraví. Štěstí nebo neštěstí prý si každý dělá sám.*“³³¹

³³¹ Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, Korespondence Johany Farské, inv. č. 3, sign. A IV, kart. 15.

9. Prameny a literatura

9.1. Prameny nevydané

Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, rukopisy:

Dr. K. Farský, Vlastní životopis, K 40/231.

Dr. K. Farský, Církev československá v letech 1922-23, K 40/385.

Fr. Fousek, Farský bojovník za pokrok a mír, K40/914.

Dr. K. Farský, Jaké cíle má církev československá?, K 40/1271.

Zpráva o patriarchově zdravotním stavu, K40/1704.

Alois Spisar, Ideový odkaz Karla Farského československé církvi, K 40/1764.

Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze, korespondence:

Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 3, sign. A IV, kart. 15.

Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 6, sign. A II, kart. 12.

Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 16, sign. A II, kart. 12.

Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 21, sign. A II, kart. 12.

Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 42, sign. A IV, kart. 17.

Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 53, sign. A II, kart. 12.

Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 854, sign. A II, kart. 22

Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 933, sign. A II, kart. 23.

Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 992, sign. A II, kart. 23.

Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 1215, sign. A II., kart. 31.

Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 1324, sign. A II, kart. 33.

Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 1356, sign. A II, kart. 34.

Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 1363, sign. A II, kart. 35.

Korespondence Dr. Karla Farského, inv. č. 1417, sign. A II, kart. 36.

Korespondence Antonína Procházky, inv. č. 108, sign. A II, kart. 26.

Korespondence Dr. Gustava Adolfa Procházky, inv. č. 34, sign. A II, kart. 5.

Korespondence Johany Farské, inv. č. 3, sign. A IV, kart. 15.

Korespondence Johany Farské, inv. č. 9, sign. A IV, kart. 15.

Korespondence Dr. Josefa Farského, inv. č. 46, sign. A IV, kart. 17

Korespondence Dr. Josefa Farského, inv. č. 93, sign. A IV, kart. 18.

Korespondence Dr. Josefa Farského, inv. č. 136, sign. A IV, kart. 19.

9.2. Prameny vydané

FARSKÝ, Karel, *Český problém církevní*, Praha 1919.

FARSKÝ, Karel, *Náboženství v národě česko-slovenském*, Praha 1924.

FARSKÝ, Karel, *Postily*, Praha 1952.

FARSKÝ, Karel, *Přelom*, Praha 1921.

FARSKÝ, Karel, *Stát a církev. Poměr státu českého k církvi římské od prvopočátku až do roku 1924*, Praha 1924.

FARSKÝ, Karel, *Z pode jha (Vznik Církve československé)*, Praha 1921.

Obnova církve katolické v Československé republice, Praha 1919.

POKORNÝ, František, *Sborník Dra Karla Farského. Kniha vzpomínek, dojmů a úryvků z díla a života zakladatele Církve československé*, Praha 1928.

9.3. Periodika

Český západ 1917-1918.

Český zápas 1920-1924.

Křesťanská revue 2005.

Křesťanská revue, Theologická příloha 1964.

Národní listy 1917.

Našinec 1927.

Právo národa 1919.

Příloha Práva národa 1919.

Večerní list 1927.

Volná myšlenka 1926-1937.

9.4. Literatura

BUTTA, Tomáš (ed.), *90 let Církve československé husitské*, Praha 2010.

ČERVENÝ, Vladimír – KAŇÁK, Bohdan, *Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské*, *Archivní časopis* 53, 2003, č. 3.

FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (edd.), *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*, Brno 2007.

FRÝDL, David, Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky. Snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě, Brno 2001.

HANUŠ, Jiří, Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů, Brno 2005.

HROMÁDKA, Josef Lukl, Katolicism a boj o křesťanství, Praha 1925.

KADEŘÁBEK, Václav – TRTÍK, Zdeněk, Život a víra ThDr. Karla Farského, Praha 1982.

KAŇÁK, Miloslav, Dr. Karel Farský. O životě a díle prvního patriarchy Církve československé, Praha 1951.

KAŇÁK, Miloslav, Z dějin reformního úsilí českého duchovenstva, Praha 1951.

KOBRLOVÁ, Jana, Karel Farský, první patriarcha Církve československé (husitské). Věnováno 90. výročí vzniku Církve československé (husitské), Časopis Společnosti přátel starožitností 118, 2010, č. 3.

KUBALÍK, Josef, Křesťanské církve v naší zemi, Praha 1991.

KUCÍK, Štefan, Cesta slovenských katolických biskupov do slovenskej Ameriky v roku 1926, in: Duchovný pastier. Revue pre teológiu a duchovný život 93, 2012, č. 1-2.

LAHODNÝ, Stanislav, Farský a naše dny, Praha 1955.

MAREK, Pavel, Apologetové nebo kacíři? Studie a materiály k dějinám české Katolické moderny, Rosice u Brna 1999.

MAREK, Pavel, České schisma. Příspěvek k dějinám reformního hnutí katolického duchovenstva v letech 1917-1924, Olomouc – Rosice 2000.

MAREK, Pavel, Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918-1924), Brno 2005.

MAREK, Pavel, K některým aspektům církevní krize na počátku první Československé republiky, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica. Politologica 3, 2004.

MEDEK, Rudolf, K teologii dr. Karla Farského, Theologická revue církve československé husitské 23, 1990, č. 6.

MEDEK, Václav, Cesta české a moravské církve staletími, Praha 1982.

OLIVOVÁ, Věra, Dějiny první republiky, Praha 2012.

PETRÁČEK, Tomáš, Sekularizace a katolicismus v českých zemích. Specifické rysy české cesty od lidové církve k nejateističtější zemi světa, Ostrava 2013.

Rerum Novarum. Encyklika papeže Lva XIII. o dělnické otázce z 15. května 1891, Praha 1996.

SAKAŘ, Vladimír, Z dějin církve Ježíšovy, Praha 2011.

SALAJKA, Milan, Praktická teologie Církve československé husitské, Theologická revue. Čtvrtletník University Karlovy v Praze – Husitské teologické fakulty 7, 1998, č. 5.

ŠMÍD, Marek, Nepřítel: První republika. Radikalizace skupiny českých katolických intelektuálů v letech 1918-1938, Brno 2012.

ŠMÍD, Marek, Patriarcha Karel Farský. Příspěvek k životopisu prvního patriarchy Církve československé v letech 1924-1927, Theologická revue 24, 2013, č. 1.

ŠUVARSKÝ, Jaroslav, Biskup Gorazd, Praha 1979.

TONZAR, David, Vznik a vývoj novodobé husitské teologie a Církve československá husitská, Praha 2002.

TRTÍK, Zdeněk – UNGERMANN, Otakar – ŠIMŠÍK, Ladislav (edd.), Zpěvník Církve československé husitské, Praha 2015.

ZLÁMAL, Bohumil, Příručka českých církevních dějin. VII. Doba československého katolicismu (1918-1949), Olomouc 2010.

10. Přílohy

1. Náboženská vyznání v ČSR podle sčítání lidu 15. 2. 1921

	Čechy	Morava	Slezsko	Slovensko	Podkarpatská Rus	Celkem v ČSR
Římskokatolická církev	5 216 180	2 421 220	564 064	2 128 377	55 019	10 384 860
Řeckokatolická církev	6 803	1 777	727	193 552	29 749	532 608
Evangelické církev	246 114	86 069	4 669	530 528	64 703	92 083
Československá církev	437 377	61 786	24 069	1 910	190	525 332
Pravoslavná církev	7 292	1 686	242	2 877	60 599	72 696
Židovské obce	79 777	37 989	7 317	135 819	93 023	353 925
Jiná vyznání	18 955	3 331	1 775	986	295	25 342
Bez vyznání	658 084	49 026	9 405	6 821	1 167	724 503

2. Pohlednice, které zasílal Karel Farský z cest své rodině

5. Soupis knihovny Karla Farského

Seznam knih z pozůstalosti i patriarchy Dra Farského,
převzatých na základě jeho poslední vůle Ústřední radou
církve československé v Praze.

1. Hurter: Theologiae Specialis	váz.	3 svazky
2. Dr. Loch: Die Heiligen Schriften	"	5 svazků
3. Dr.A.Podlaha: Chránový poklad Ed. Šentler: u sv.Víta /Děd.sv. Prokopa	"	1 svazek
4. P.A.Rejsek: F.Bohuslav Balbín T.J.	"	1 svazek
5. Fr.Niebergall: Praktische Auslegung des Neuen Testaments	"	1 "
6. J.Lésska: Liber Concordiae.	"	1 "
7. Lehmkuhl: Theologia Moralis	"	2 svazky
8. Dr.Krászl: Sv.Prokop	"	1 svazek
9. Jan Hellich: Příběhy Havěříského kostelíka v Poděbr.	"	1 "
10. Dr.F.X.Krystůfek: Protestantství v Če- chách	"	1 "
11. dtto Dějiny církve ka- tolické	"	2 svazky
12. Cardinal Wifeman: Fabiola	"	1 svazek
13. Alcuin Club Tracts: A Directory of Ceremonial	"	1 "
14. Dr.Sýkora: Umučení a oslavení Pána našeho Ježíše Krista	"	1 "
15. H. Egerton: The Holy Catholic Church	"	1 "
16. Ch.L.Hutchins: The Chant and Service Book	"	1 "
17. A. Hello: Podobizny svatých	"	1 "
18. With Tunes: The English Hymnal	"	1 "
19. Dr. Kovář: Apokalyptická literatura židovská	"	1 "
20. Const.De Tischendorf: N.Testamentum Graece	"	1 "
21. A.de Waal: Juda's Ende	"	1 "
22. Dr.F.X.Krystůfek: Zřízení pražského arcibiskupství	brož.	1 "
23. XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX	XXXX	1 "
24. Chadwick: Questions Old Testament Books	brož.	1 "

II.

24. Geschichte England's	brož.	3
25. J.A.Komenský: Labyrint světa	"	1
26. I.sjezd českosl. evangeliků	"	1
27. Sauter: Der liturgische Choral	váz.	1
28. Die theologische Studien in Oesterreich	brož.	1
29. Sborník Kukvaldský	brož.	1
30. Dr.A.Podlaha: Relationes Super Statu	brož.	1
31. A.Postřihač: Karlov	brož.	1
32. Vlček: U hrobu arcib. Schönborna	brož.	1
33. Dejmál: Zitate n. Epologie	váz.	1
34. dtto Zeugnisse deutscher Klassiker	váz.	1
35. Kašpar J.: Věrouka, Dogmatika	váz.	1
36. E.Rádl: Západ a východ	brož.	1
37. Řádění Jesuitů v Čechách a na Moravě	brož.	1
38. Reichel V.: Quatuor Sacra Evangelia	váz.	1
39. Lang: Buddhismus	brož.	1
40. Šimšák: CČS na Král.Vinohradech	brož.	1
41. Dr.Nik.Velimiřovič: Religia	brož.	1
42. Kancionál pro potřeby CČS v Uh.Brodě	váz.	1
43. Pamětní spis CČS v Uh. Brodě	váz.	1
44. Common Prayer	váz.	1
45. S. Aug. Enchir. S.Fulg	váz.	1
45. Hand Book	váz.	1
46. Ad. Jašek: Výklad idey Cyrillo-Method.	brož.	1
47. R.Máša: Náboženství velikáni všech věků	brož.	1
48. J.B. Kozák: Essay o vědě a víře	brož.	1
49. Enchiridio s.Augustin	váz.	1
50. R.Máša: O původu a vývoji náboženství	brož.	1
51. Kuncš Bauer: Církev a stát	brož.	1
52. Křesťanský kancionál	brož.	1
53. Dr.K.Krofta: Mistr Jan Hus	brož.	1
54. Dr. P.M.Dartoš: Světec temna	brož.	1
55. České vyznání	brož.	1
56. Jan Dědina: Duch pravdy	brož.	1
57. Křesťanský kancionál	váz.	1
58. Jiří Jareš: Jest otázka česká otázkou náboženkou	brož.	1

III.

59. Liturgie de la Sainte Eucharistie	brož.	1
60. Fr. Kupka: Bohové, náboženství a kněží	brož.	1
61. Jos. Kostka: Spevník k užívání členům ČČS	brož.	1
62. A. Hall: Fifty Points in Favour of Unitarian.	brož.	1
63. F. Loubal: Mistr Jan Hus a jeho předchůdci	brož.	1
64. Nepostrádatelný rádce občanů bez vyznání	brož.	1
65. V. J. Ráb: Zpěvník lidu starokatolického	brož.	1
66. Duchovní písně pro lid církve čsl. a čsbr.	brož.	1
67. Dr. J. Lad. Sýkora: Nový Zákon	brož.	1
68. Dr. Jan Sedláček: M. Jan Hus	brož.	1
69. Rud. Zástěra: Kain	brož.	4
70. Martyrologium Romanum	váz.	1
71. Dr. Jos. Vacek: Právní názory církve řím.-kat.	brož.	1
72. Dr. Ant. Lenz: Několik dodatků k učení M. J. Husa	brož.	1
73. Dr. A. Podlaha: Posvátná místa král. Českého	brož.	1
74. dtto dtto	brož.	1
75. Subjects Committee Papers	brož.	1
76. The Journal of Religion	brož.	1
77. Dr. Vinc. Oehm; Protokol reformační komise	brož.	1
78. Max Werner: Křesťanství	brož.	1
79. Dr. Fr. Páta: O rážovém paloučku na Litomyšlsku	brož.	1
80. St. M. Zawadzkiego: Katechizm	brož.	1
81. Pzav. Jos. Podhradský: Pravoslavný katechismus	brož.	2
82. Dr. Ant. Podlaha: Dopisy Reformační komise	brož.	1
83. Fr. Šilka: Dějiny dogmatu	brož.	1
84. Dr. Fr. Loskot: Milíče z Kroměříže	brož.	1
85. J. Skopec: Sborník skladeb	brož.	1
86. St. J. Bělehradský: Dějiny papežů a jich neom.	brož.	1
87. Žižka a polní bratrstva husitská v čsl. umění	brož.	1
88. Fr. Bělý: Jan Amos Komenský	brož.	1.
89. Dr. A. Frinta: Náboženské názvosloví čsl.	brož.	1
90. Jos. Růžička: Slovanská mythologie	brož.	1
91. Ev. Flecker: Buďte sobě světlem	brož.	1
92. T. V. Břlek: Reformace katolická	brož.	1
93. Dr. Fr. Loskot: M. Matěj z Janova	brož.	1

IV.

94. J. Motyčka: Římský klerikálové za světové války	brož.	1
95. Dr. Herben: O církevních poměrech v republice	brož.	1
96. F. Kalous: K. Havlíček Borovský o náboženství	brož.	1
97. Zjevení přesvaté panny na hoře Lasaletské	brož.	1
98. Ks. Andr. Huszno: Polsko-Katolicki Kosciol Nar.	brož.	1
99. Fr. Hodur: Chrystus i jego Kosciól	brož.	1
100. Dr. E. Hins: Co nás čeká na onom světě	brož.	1
101. Na nové cesty. Kam od Říma	brož.	1
102. Dr. F. M. Bartoš: O Žižkěv hrob	brož.	1
103. Questions on Religion and the Bible	brož.	1
104. Dr. K. Zitko: O vzniku světa, původu a vývoji	brož.	1
105. R. Urbánek: Jan Žižka z Trocnova	brož.	1
106. Křenek: Program věků	brož.	1
107. Fr. Kučera: Dětem země Husovy	brož.	1
108. Herben: Legenda Svatojanská	brož.	1
109. Dr. Jos. Pekař: Mistr Jan Hus	brož.	1
110. Havelka: Charitativní činnost církve a státu	brož.	1
111. Dr. Fr. Loskot: Konrad Waldhauser	brož.	2
112. Dora Rappardová-Gobatová: Jan Hus	brož.	1
113. Dr. J. Host. Stejskal: Les Procés Jean Huss	brož.	1
114. Frant. Bednář: Snahy o řešení soc. otázky v novod. protestantismu	brož.	1
115. Za českou národní církev	brož.	1
116. Dr. F. M. Bartoš: Žižkův duch, povaha a listy	brož.	1
117. Constitution and Canons	brož.	1
118. J. A. Komenský: O papežství	brož.	1
119. H. Doležil: Spisy Zdeně Nejedlého o zpěvu husit.	brož.	1
120. V. Skála: Církev československá	brož.	1
121. Marko Kologjera: Tisušljetna Borba i Pobjeda	brož.	1
122. Dr. Drag. Tomac: Sud Rimokatoličke crkve	brož.	1
123. Marko Kologjera: Biljeg Kristov	brož.	1
124. St. Zagorac: Narodna crkva kod južnih slovena	brož.	1
125. Bažanov: Vklad učení Pravoslavné církve	brož.	1
126. Dr. F. Kozák: Věroučný nástin v duchu čsbr. zbož.	brož.	1
127. Dr. K. Růžička: Odluka státu od církve.	brož.	1
128. Der Brief des Apostels Paulus an die Römer	brož.	1

V.

129. V. Zapletal: Der Schöpfungsbericht der Genesis	brož.	1
130. Dr. Alex. Batěk: Za Husem	brož.	1
131. Katechizm Kościoła Polsko Narodowego Katol.	brož.	1
132. Ern. D. Burton: Jesus of Nazareth	brož.	1
133. Starokatolička Crkva Njezino Ustrojstvo i nauka	brož.	1
134. Marko Kalogjera: Hrvatska Starokatolička crkva	brož.	2
135. Missale Romanum	váz.	1
136. Katekizam po nauči starokat. crkve	brož.	1
137. Handbook of The World Alliance	brož.	1
138. Concordantiae biblicorum	váz.	1
139. Dr. A. Podlaha: Posvátná místa král. Čes.	brož.	4
140. Dr. G. Mott Willams: Stenskt Amerikanskt Kyrkolif "		1
141. dtto : Swedish and Amerikan Church. "		1
142. B. Jeremiáš: Pobožnost jinocha studujícího	váz.	1
143. Koledy aneb vánoční písně s nápěvy	váz.	1
144. England and Rome	brož.	1
145. List of Commissions Already Appointed	brož.	1
146. Catholicism and Roman Catholicism	brož.	1
147. The Book of Common Prayer	váz.	1
148. Sv. Otce Řehoře Vel. Kniha správě pastýřské	váz.	1
149. L. Ad. Schneedorfer: Compendium Historiae	váz.	1
150. J. Skopec: Paměti Frant. Vaváka	brož.	5
151. J. Š. Baar: Mězikové obrázky	brož.	1
152. A. Keller: Die Kirchen u. der Friede	brož.	1
153. Furche Almanach auf das Jahr 1927	brož.	1
154. Český kancionál	váz.	1
155. Fr. Urban: Husův sbor v Olomouci	váz.	1
156. Dr. K. Farský: Naše Postyla	váz.	5
157. dtto Stát a církev	brož.	3
158. Dr. Ant. Hobza: Poměr mezi Státem a církví	brož.	1
159. Otázka kostelů a časové otázky církv. - polit.	brož.	1
160. K. Dostál, Lutínov: Archa	brož.	9
161. E. P. Brown: The Real Billy Sunday	váz.	1
162. Dr. E. Heiler: Hlavní tvary křesť. bohoslužby	brož.	1
163. Dr. Ant. Podlaha: Dějiny zjevení Božího	váz.	1

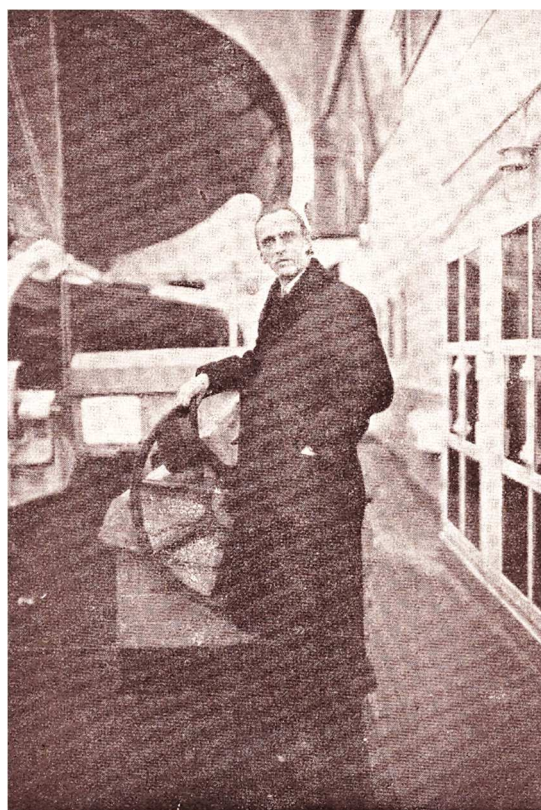
6. Karel Farský v r. 1900, po maturitě

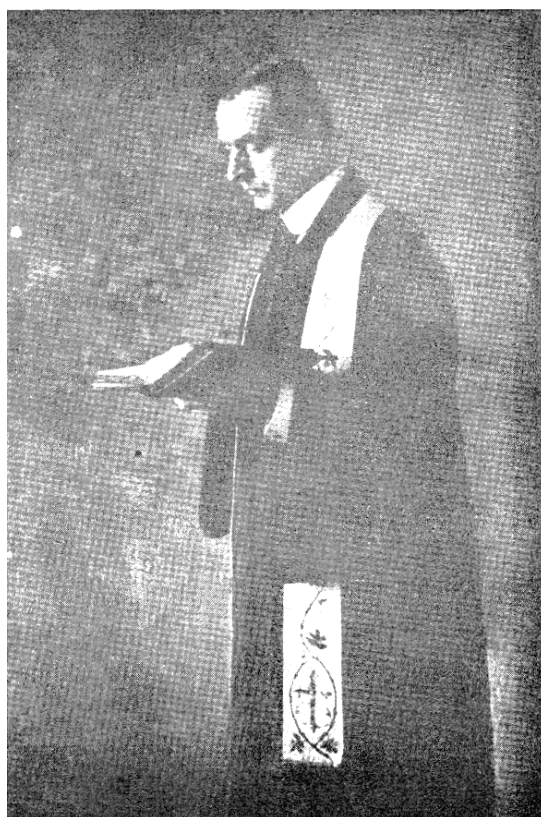
7. Karel Farský v r. 1912, profesor reálných škol

8. Patriarcha Karel Farský na lodi Columbus cestou do Spojených států amerických

9. Patriarcha Karel Farský při bohoslužebném úkonu

10. Patriarcha Karel Farský

11. Pohřební vůz, ve kterém byl Karel Farský vezen z chrámu svatého Mikuláše na Staroměstském náměstí do krematoria na Olšanských hřbitovech

12. Pohřební průvod na Václavském náměstí

13. Krematorium na Olšanech v době Farského pohřbu

14. Jaroslav Skrbek, Lípa u Vysokého nad Jizerou (reprodukce oleje)

15. Marie Žlábková, Šel světem tich

(báseň věnovaná památce Karla Farského, uveřejněná ve *Sborníku Dra Karla Farského*)

Šel světem tich a nepoznán,
jak svatí Boží kráčí, -
kam jeho ruka zasáhla,
se tvůrčí práce zračí.

Tou prací jeho velikou,
se české duše zhřály,
a cestou Pravdy za Kristem
se správně za ním daly.

Tak tichý šel a nepoznán,
ač Bůh jím tvořil dále
na díle svém, jak od věků
k své žatvě bylo zralé.

Ó, Tvůrče, síly všem nám dej,
ať hodni díla Tvého
na svaté líše země Tvé
převezmem práci jeho!

Jak tichý šel a nepoznán,
tak nám dej, Bože, jíti,
by v brázdu, kterou vyoral,
my dobře mohli síti...